

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

BORIN MIHELJ

**VPLIV TRŽNE EKONOMIJE NA RAZVOJ
POSTSOCIALISTIČNEGA MESTA V SREDNJI EVROPI**

MAGISTRSKO DELO

Mentorica: izr. prof. dr. Kaliopa Dimitrovska-Andrews

Somentor: red. prof. dr. Bogomil Ferfila

Ljubljana, 2007

KAZALO

1	UVOD	6
2	HIPOTETIČNI - METODOLOŠKI DEL	10
3	ZGODOVINSKI ORIS PREHODA IZ SOCIALIZMA V DEMOKRACIJO	12
3.1	OSAMOSVOJITEV IN ODCEPITEV REPUBLIKE SLOVENIJE IN NJEN PREHOD V DEMOKRACIJO IN TRŽNO GOSPODARSTVO	13
3.2	RAZPAD ČEŠKOSLOVAŠKE IN PREHOD REPUBLIKE ČEŠKE V DEMOKRACIJO IN TRŽNO EKONOMIJO	18
3.3	MADŽARSKA TER NJEN PREHOD V DEMOKRACIJO IN TRŽNO GOSPODARSTVO	21
3.4	ZAKLJUČEK POGLAVJA	24
4	UVEDBA IN POMEN DELOVANJA TRŽNE EKONOMIJE ZA SREDNJEEVROPSKE DRŽAVE V TRANZICIJI	25
4.1	SOCIALIZEM	26
4.1.1	CENTRALNOPLANSKA EKONOMIJA	26
4.2	PREHOD IZ CENTRALNOPLANSKEGA V TRŽNO GOSPODARSTVO	27
4.3	TRŽNO GOSPODARSTVO	29
4.3.1	ZASEBNO LASTNIŠTVO	30
4.3.2	PROSTA MENJAVA DOBRIN IN UNČINKOVITOST KONKURENCE	31
4.3.3	STEČAJ IN MOŽNOST PRESTRUKTURIRANJA PODJETJA	32
4.4	ZAKLJUČEK POGLAVJA	33
5	TUJE NEPOSREDNE INVESTICIJE V SREDNJI EVROPI	34
5.1	SPLOŠNE ZNAČILNOSTI TUJIH NEPOSREDNIH INVESTICIJ	34
5.2	VZROKI ZA POVEČANJE TUJIH NEPOSREDNIH INVESTICIJ V POSTSOCIALISTIČNE DRŽAVE	36
5.3	ZAKONSKI OKVIRI ZA SPODBUJANJE TUJIH NEPOSREDNIH INVESTICIJ V SLOVENIJI, NA ČEŠKEM TER MADŽARSKEM	38
5.4	TUJE NEPOSREDNE INVESTICIJE V SLOVENIJI IN NA ČEŠKEM TER MADŽARSKEM	39
5.5	ZAKLJUČEK POGLAVJA	45

6	RAZVOJ POSTSOCIALISTIČNEGA MESTA V SREDNJI EVROPI DO LETA 1989 IN PO NJEM	46
6.1	RAZVOJ SREDNJEVROPSKEGA POSTSOCIALISTIČNEGA MESTA V OBDOBJU PO DRUGI SVETOVNI VOJNI IN DO LETA 1989.....	46
6.2	RAZVOJ SREDNJEVROPSKEGA POSTSOCIALISTIČNEGA MESTA PO LETU 1989.....	49
6.3	ZAKLJUČEK POGLAVJA	49
7	ANALIZA IN PRIMERJAVA POSTSOCIALISTIČNIH MEST V SREDNJI EVROPI (LJUBLJANA, PRAGA IN BUDIMPEŠTA)	51
7.1	LJUBLJANA.....	52
7.1.1	ZGODOVINA LJUBLJANE	52
7.1.2	RAZVOJ LJUBLJANE PO LETU 1991 IN NJENE KONKURENČNE PREDNOSTI V PRIMERJAVI Z OSTALIMI EVROPSKIMI MESTI TER Z OSTALIMI SLOVENSKIMI REGIJAMI.....	55
7.1.3	STANOVANJSKA POLITIKA IN GIBANJE CEN NEPREMIČNIN V LJUBLJANI PO LETU 1991.....	60
7.2	PRAGA	62
7.2.1	ZGODOVINA PRAGE.....	62
7.2.2	RAZVOJ PRAGE PO LETU 1991 IN NJENE KONKURENČNE PREDNOSTI V PRIMERJAVI Z EVROPSKIMI MESTI TER OSTALIMI ČEŠKIMI REGIJAMI	64
7.2.3	STANOVANJSKA POLITIKA IN GIBANJE CEN NEPREMIČNIN V PRAGI PO LETU 1991	70
7.3	BUDIMPEŠTA	71
7.3.1	ZGODOVINA BUDIMPEŠTE	72
7.3.2	RAZVOJ BUDIMPEŠTE PO LETU 1991 IN NJENE KONKURENČNE PREDNOSTI V PRIMERJAVI Z EVROPSKIMI MESTI TER OSTALIMI MADŽARSKIMI REGIJAMI.....	74
7.3.3	STANOVANJSKA POLITIKA IN GIBANJE CEN NEPREMIČNIN V BUDIMPEŠTI PO LETU 1991	80
8	ZAKLJUČEK.....	82
9	SEZNAM LITERATURE	89

SEZNAM KRATIC

BDP: Bruto domači proizvod

BDP p. c.: Bruto domači proizvod po osebi

CZK: Češka krona

EU: Evropska unija

EUR: Evro

HUF: Madžarski forint

IT: Informacijska tehnologija

SIT: Slovenski tolar

UNCTAD: United Nations Conference on Trade and Development

USD: Ameriški dolar

TNI: Tuje neposredne investicije

SEZNAM TABEL

Tabela 5. 1.: Stanje tujih neposrednih investicij v milijonih EUR med leti 1993–2000 za preučevane države

Tabela 5. 2.: Delež TNI v % za preučevane države glede na sektor v letu 2000

Tabela 5. 3.: Pet največjih držav tujih neposrednih investitoric v preučevane države srednje Evrope v letu 1998 v % glede na celotno stanje TNI v preučevanih državah

Tabela 7.1.: Izbrani makroekonomski kazalci za osrednjeslovensko regijo in Slovenijo

Tabela 7. 2.: Tuje naložbe v osrednjeslovenski regiji in Sloveniji

Tabela 7. 3.: Povprečne oglaševane cene stanovanjskih nepremičnin in najemnin v Ljubljani v obdobju od junija 1995 do junija 2006

Tabela 7. 4.: Izbrani makroekonomski kazalci za mesto Praga in Republiko Češko za leto 2004

Tabela 7. 5.: Izbrani makroekonomski kazalci za mesto Budimpešta in Madžarsko za leto 2004

1 UVOD

V srednji in zahodni Evropi je prišlo med letoma 1989 in 1991 do velikih sprememb in pretresov predvsem na političnem in gospodarskem področju. Tako smo bili leta 1989 priča revolucijam v državah srednje in vzhodne Evrope. Bistvo teh revolucij je temeljilo na podobnih idejah in vrednotah kot slovita francoska revolucija, ki se je odvijala in zgodila dvesto let prej. Ljudje so se v teh državah odkrito in aktivno uprli takratni vladajoči nomenklaturi ter se javno začeli zavzemati in boriti za državljanske ter človekove pravice. Ta revolucija je bila tudi upor proti tiraniji in korupciji. Glede na to, da so bile v teh državah na oblasti komunistične stranke, lahko rečemo, da je bil to upor proti tem strankam in komunizmu. V tistem času so z oblasti sestopile komunistične stranke, ki pa kljub vsemu niso bile izključene iz političnega življenja (Calvocoressi 1996: 318). Ti politični pretresi so sovpadali s koncem več desetletij dolgega obdobja hladne vojne; obdobja v katerem sta se izzivali in dokazovali med seboj Sovjetska zveza in Združene države Amerike s svojimi zavezniki.

Po padcu železne zavesne v letu 1989 je prišlo v državah srednje in vzhodne Evrope do prehoda iz centralnoplanske ekonomije in enostrankarskega političnega sistema v tržno ekonomijo in večstrankarski politični sistem. Obdobje demokracije je tako prineslo zlom centralnoplanskega ekonomskega sistema ter posledično povzročilo gospodarsko krizo v teh državah. Tako domače kot mednarodne institucije so se soočile z vprašanjem, kako in na kakšen način vzpostaviti in vpeljati tržno gospodarstvo. Predvsem pa je bilo potrebno z reformami v teh državah vzpostaviti makroekonomsko stabilizacijo in mikroekonomsko prestrukturiranje gospodarstva. S tem je prišlo v teh državah do liberalizacije cen, privatizacije, denacionalizacije, tujih neposrednih investicij, razvoja storitvenega sektorja itd. Vsi ti dejavniki so vplivali na notranji razvoj držav srednje in vzhodne Evrope. Prišlo je do sprememb tako v urbanih kot tudi na agrarnih področjih. Do največjih sprememb je prišlo v mestih, medtem ko sta življenje in razvoj na agrarnih območjih stagnirala. Po letu 1989 je tako začelo prihajati do centralizacije večjih mest glede na manjša mesta in podeželje.

Mesto. Nobena posamezna definicija ne mora ustrezati vsem njegovim podobam in spremembam od embrionalnega družbenega jedra do zapletenih oblik v njegovi zreli dobi in razkroja njegovega ustroja v njegovi pozni dobi. Če hočemo postaviti nove temelje mestnemu življenju, moramo predvsem razumeti zgodovinsko podobo mesta in razločevati med njegovimi izvirnimi nalogami, ki so se razvijale iz njega sproti, in tistimi, ki bi mu jih še nadalje namenili (Mumford 1969: 9). Vseeno pa lahko rečemo, da je mesto oziroma so mesta ekonomski in socialni sistem v prostoru in generatorji gospodarskega in kulturnega razvoja ter inovacij. Mesta so tako produkt procesa, ki omogoča in spodbuja, da živi več ljudi na manjših površinah (Clark 2003: 2).

Tržna ekonomija. Ponudba in povpraševanje določata, kaj, kdo in za koga proizvajati, ter o učinkoviti alokaciji virov. V takšnem ekonomskem sistemu si podjetja prizadevajo maksimizirati dobiček. Podjetja se na podlagi informacij glede povpraševanja gospodinjstev oziroma posameznikov, ki prosto razpolagajo s svojimi prihodki, odločajo, kaj, kje in za koga proizvajati. Za delovanje tržne ekonomije je potreben obstoj zasebne lastnine. V tržni ekonomiji sta cena in količina blaga na trgu določeni na podlagi povpraševanja gospodinjstev oz. posameznikov in na ponudbi podjetij.

Postsocialističen. Beseda post izhaja iz latinske besedne zveze post hoc in v prevodu pomeni "po tem/po nečem". Postsocialistično obdobje je obdobje po koncu socializma. V politični teoriji je socializem sistem, v katerem so produkcijska sredstva (razen delavcev) v lasti države oziroma sistem, ki omogoča večjo družbeno enakost v primerjavi s kapitalizmom (Samuelson in Nordhaus 1998: 757).

V obdobju po drugi svetovni vojni in nastanku železne zavesne je bila politika in s tem vizija vzpostaviti družbo temelječo na čim manjših socialnih neenakostih. S tem je prišlo tudi do centralnega planiranja razvoja mest in podeželja. Takratne komunistične stranke so si prizadevale vzpodbujati uravnotežen razvoj urbanih in agrarnih središč. S planskim gospodarstvom so iz centra političnega odločanja določali, kje, kaj, kako in koliko naj se proizvede. S tem so si prizadevali ustvariti uravnoteženo poseljenost določenih območij ter ohraniti nizko stopnjo brezposelnosti. Prav tako so z različnimi administrativnimi predpisi dosegli in

preprečili večja priseljevanja v mestna središča. Centralnoplanski ekonomski sistem se je pokazal za nevzdržnega in neučinkovitega. Z revolucijami in padcem železne zavesse v letu 1989 je prišlo in še vedno prihaja do prenove mest v državah srednje in vzhodne Evrope. Gonilni in prevladujoči dejavniki prenove mest v teh državah so plod vsega, kar s seboj prinaša uvedba tržnega gospodarstva. Razvoj in spremembe v teh mestih so prinesle privatizacija, denacionalizacija, deindustrializacija, razvoj storitvenega sektorja, liberalizacija cen, reforme lokalne in državne uprave, vzpostavitev nepremičninskega trga, delujočega na podlagi tržnih principov, tuje neposredne investicij, globalizacija itd.

Glavni razlog za prenovo postsocialističnega mesta v teh državah je uvedba tržne ekonomije in vsega, kar le ta prinaša s seboj. Težko je reči, kateri izmed dejavnikov tržne ekonomije je največ doprinesel k revitalizaciji postsocialističnih mest, vseeno pa lahko na tem mestu izpostavimo že prej omenjene dejavnike, kot so privatizacija, denacionalizacija, tuje neposredne investicije (*foreign direct investment*), globalizacija, deregulacija in liberalizacija delovanja gospodarstva. Do privatizacije je prišlo zaradi vzpostavitve gospodarstva, temelječega na principih delovanja tržne ekonomije. Države v tranziciji (države srednje in vzhodne Evrope) so privatizacijo izvedle na različne načine. Nekatere izmed tranzicijskih držav so bile bolj odprte do tujih neposrednih investicij kot druge. Tuje neposredne investicije, ki so s seboj prinesle tudi nova znanja in način razmišljanja, so korenito posegle v splošno razumevanje ekonomije in gospodarstva. Tuji kapital, ki je v glavnem prihajal oziroma še prihaja iz razvitejših držav zahodne Evrope, Severne Amerike in Japonske, je bil večinoma investiran v panoge z višjo dodano vrednostjo oziroma z višjo stopnjo donosa na vložen kapital. Ta kapital je bil investiran tako v novo nastala podjetja storitvenega sektorja kot tudi v obstoječa industrijsko-proizvodna podjetja, kjer so nižji stroški dela. Vdor tujega kapitala, večja mednarodna menjava in s tem povečana konkurenca so za seboj prinesle tudi negativne posledice za prebivalstvo, kot so predvsem višja stopnja brezposelnosti, preseljevanja iz vasi ter manjših mest v večje mestne regije, dvig cen nepremičnin v večjih urbanih središčih itd. Kolikšna je bila razlika med stopnjo brezposelnosti v centralnoplanskem in tržnem gospodarstvu, je težko reči, saj je bila v času socializma in komunizma v državah srednje in vzhodne Evrope visoka stopnja prikrite brezposelnosti. Spremembe na področju

delovne sile so tako posledično pripomogle k migracijam v državi ter s tem k novim razmeram na področju gostote poseljenosti v mestih. Prišlo je do novega načina urbanizacije oziroma prestrukturiranja in reurbanizacije mest.

Mesta v tranzicijskih državah oziroma v državah srednje in vzhodne Evrope se tako kot razvitejša mesta v kapitalističnih državah niso mogla izogniti fenomenu globalizacije. Podobnosti, ki jih prinaša s seboj globalizacija, se vidijo predvsem v podobnosti med arhitekturo ter urbanizacijo mest in samim načinom življenja prebivalcev v urbanih središčih. Kljub vsemu pa v zahodnokapitalističnih mestih z globalizacijo ni prišlo do tako velikih sprememb v mestih kot v mestih srednje in vzhodne Evrope. Največje spremembe v postsocialističnih mestih sta poleg privatizacije in denacionalizacije povzročili uvedba tržne ekonomije in proces globalizacije.

2 HIPOTETIČNI - METODOLOŠKI DEL

Ker gre v nalogi predvsem za preučevanje procesa prenove postsocialističnega mesta v srednji Evropi, si bom postavil tri temeljne hipoteze.

HIPOTEZA 1: *Uvedba tržne ekonomije je glavni vzrok za prenovo postsocialističnega mesta v srednji Evropi.*

Ta hipoteza bo služila predvsem preverjanju zgodovinske vzročno-posledične vezi za razvoj in prenovo postsocialističnega mesta. Pomagala bo tudi pri razumevanju razlik v učinkovitosti tržnega in planskega gospodarskega sistema.

HIPOTEZA 2: *Tuje neposredne investicije so veliko pripomogle k razvoju in migracijam v postsocialističnem mestu v srednji Evropi.*

Hipotezo bom uporabil pri pregledu tujih neposrednih investicij v izbranih državah srednje Evrope po letu 1989. Tu se bom osredotočil predvsem na naslednje države: Republika Slovenija, Republika Češka in Madžarska. Prav tako bomo videli, v kakšni meri so tuje neposredne investicije vplivale na odpiranje novih delovnih mest ter na migracijske tokove v postsocialističnih mestih izbranih držav.

HIPOTEZA 3: *Preučevana mesta (Ljubljana, Praga in Budimpešta) v postsocialističnih državah so si v zadnjem desetletju postala v urbanističnem, gospodarskem, kulturnem in sociološkem smislu zelo podobna ter enakovreden partner in tekmeč zahodnoevropskim mestom.*

S to hipotezo bom preverjal, v kakšni meri in v čem so postala izbrana postsocialistična mesta v srednji Evropi podobna zahodnim kapitalističnim mestom. Prav tako bomo videli, v kakšni meri so si ta mesta partner in konkurent.

Glede na cilje naloge bomo postavljene hipoteze preverjali skozi uporabo naslednjih metod:

- kvalitativna analiza ter interpretacija vsebine sekundarnih virov (V tem delu se bom predvsem osredotočil tako na analizo knjig, člankov, strokovnih študij in poročil teoretikov kot tudi posameznih mednarodnih organizacij. Analiza bo na začetku zgodovinsko razvojna, potem pa predvsem primerjalna, ko bom govoril o primerjavi med Ljubljano, Prago in Budimpešto.);
- analiza in interpretacija primarnih virov (Tu se bom posvetil določenim zakonom in pravilnikom ter različnim razvojnim programom. Interpretacija teh virov bo predvsem funkcionalna in primerjalna, seveda pa zaradi same narave objekta preučevanja tudi zgodovinska.);
- analiza konkretnih primerov ter primerjava značilnosti razvoja izbranih mest v postsocialističnih državah srednje Evrope (S historično metodo ilustracije bom prikazal nekatere konkretne primere in njihov pomen za sedANJI razvoj izbranih postsocialističnih mest.).

3 ZGODOVINSKI ORIS PREHODA IZ SOCIALIZMA V DEMOKRACIJO

Proces demokratizacije in prehod v tržno gospodarstvo se je v nekdanjih socialističnih oziroma komunističnih državah srednje in vzhodne Evrope odvijal v približno enakem časovnem intervalu med letoma 1989 in 1991. Vsaka izmed teh držav je imela svojo pot prehoda v nov demokratični sistem. Pri tem so enonacionalne države (Madžarska, Poljska) ohranile svojo velikost, medtem ko je v večnacionalnih državah prišlo do odcepitev oziroma razdružitve posameznih delov (Jugoslavija, Sovjetska zveza, Češkoslovaška). Večina prehodov se je zgodila po dokaj mirni poti z izjemo razpada SFR Jugoslavije, v katerih je po osamosvojitvi in odcepitvi določenih republik (BiH, Hrvaška) prišlo do večletnih krvavih vojn.

Zgodovinska prelomnica, s katero se je začel nezadržan razkroj socialističnega oziroma komunističnega sistema v srednje- in vzhodnoevropskih državah ter njihov kontinuiran prehod v pluralistično demokracijo in socialno tržno gospodarstvo, temelji predvsem na dveh dogodkih, ki sta se zgodila v letu 1989. To sta okrogla miza med vlado in opozicijskim sindikatом Solidarnost na Poljskem, ki je pripeljala do svobodnih večstrankarskih parlamentarnih volitev ter zmage nekomunističnih sil na Poljskem in padec berlinskega zidu 8. novembra 1989. Padec berlinskega zidu je leto kasneje pripeljal do združitve obeh Nemčij. Vzroki, ki so pripeljali do teh dogodkov, so že dalj časa zoreli in imeli svoje globoke družbene korenine v dolgoletni krizi komunističnega oziroma socialističnega sistema, ki ga je po drugi svetovni vojni vzpostavila Sovjetska zveza. K propadu obstoječega političnega sistema so pripomogle tudi politične spremembe v Sovjetski zvezi. Takratni predsednik SZ Mihail Gorbačov je prišel do spoznanja, da Sovjetska zveza s svojim nizkim bruto proizvodom in okostenelim, voluntaristično naravnanim komunističnim sistemom ni sposobna za novo etapo oboroževalne vojne z Združenimi državami Amerike (Prunk 2000: 44–47).

Vzporedno z uvedbo večstrankarskega parlamentarnega sistema ter svobodnih volitev je bilo eno izmed glavnih problemov vprašanje decentralizacije. V vseh nekdanjih socialističnih državah so sicer obstajale lokalne in regionalne oblasti, ki pa

niso bile neodvisne v svojem delovanju. Glavne politične in finančne odločitve so se sprejemale centralizirano (komunistične partije). Kmalu po spremembi političnega sistema in s prihodom demokratično izvoljenih vlad je prišlo do sprejetja nove zakonodaje na področju regionalne in lokalne samouprave v tranzicijskih državah srednje Evrope. Prišlo je do večje decentralizacije odločanja in s tem do večje neodvisnosti regionalnih in lokalnih skupnosti. Na Madžarskem ter Poljskem je bila zakonodaja v smeri decentralizacije odločanja sprejeta leta 1990, v Romuniji in Bolgariji leta 1991 ter v Sloveniji šele leta 1994. Decentralizacija je eden izmed glavnih dejavnikov oziroma indikatorjev tranzicije prehoda s centralnoplanske ekonomije v tržno ekonomijo (Tosics 2005: 54).

Danes v tranzicijskih državah srednje Evrope družbeni razvoj hitro napreduje oziroma prevzema skoraj celotno obliko zahodnoevropske družbe z demokratično vladavino ter do neke mere državno reguliranim tržnim gospodarstvom. Vseeno so se pri tem pojavljali problemi pri vodenju vlad in uresničevanju vladnih politik tudi v razvitih enonacionalnih državah, kot so Poljska, Češka in Madžarska, zaradi velikega števila strank v parlamentu oziroma vladi. Novo ustanovljene stranke in njihove menjajoče se koalicije so privedle do hitro menjajočih se koalicijskih vlad, ki so s težavo izvajale obljubljeni predvolilni programe. Drugi velik problem je bila težnja Slovencev, Hrvatov in Slovakov po ustanovitvi samostojnih nacionalnih držav. V Jugoslaviji so te težnje in odcepitve povzročile nacionalne vojne, medtem ko so Slovaki svoje želje po samostojnosti in neodvisnosti uredili s političnim dogovorom. Demokratični prehod ali prenova v srednjeevropskih državah, osvobojenih polstoletne ideološke politične diktature, poteka v koordinatah med krizo in prenovo (Prunk 2000: 57).

3.1 OSAMOSVOJITEV IN ODCEPITEV REPUBLIKE SLOVENIJE IN NJEN PREHOD V DEMOKRACIJO IN TRŽNO GOSPODARSTVO

Slovenija je v 20. stoletju preživela dobrih sedem desetletij v različnih formacijah jugoslovanske države (Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, FLR Jugoslavija in SFR Jugoslavija). Slovenci so kljub večnemu nezadovoljstvu s svojim položajem verjeli v jugoslovansko državo. Predvsem so si prizadevali doseči čim boljše pozicijo

Slovenije znotraj Jugoslavije. Skozi zgodovino jugoslovanske države je Slovenija veljala za najtežavnejšo republiko. Razlog za nerganje in nezadovoljstvo Slovencev znotraj Jugoslavije je bil v nadpovprečnosti slovenskega gospodarstva in preveč centralističnem vodenju Jugoslavije (Repe 2003: 13).

Na razvezo Slovenije z Jugoslavijo je odločilno vplivala različnost pogledov na (Repe 2003: 14):

- *državno ureditev Jugoslavije (ali zveza samostojnih držav ali unificirana država, ki naj bi sčasoma z oblikovanjem jugoslovanskega naroda postala enonacionalna);*
- *družbeno ureditev (ali demokratični večstrankarski parlamentarni sistem ali ohranjanje dominacije ene partije z ustavno zagotovljenimi privilegiji);*
- *ekonomsko ureditev (ali uvedba tržnih zakonitosti in pluralizma lastnin ali ohranjanje neučinkovitega formalno samoupravnega, v resnici pa državno dirigiranega gospodarstva z nedefinirano družbeno lastnino).*

Enotnih odgovorov Slovincem na vsa tri vprašanja v času različnih obdobj jugoslovanske zgodovine z vrhom v osemdesetih letih ni uspelo zlahka doseči. Najprej so morali uskladiti odnos do samih sebe. Ne smemo pozabiti na različnost pogledov med nastajajočo opozicijo v osemdesetih letih in takratno pozicijo socialistične oblasti v Sloveniji (Repe 2003: 13). Nek splošni konsenz videnja samostojne slovenske države in prehoda iz centralnoplanskega v tržno gospodarstvo jim je uspelo doseči v letu 1990. Takratni partijski vrhovi v Sloveniji so prišli do zaključka o nesmiselnosti vztrajanja pri stagnaciji in podrejenosti Slovenije znotraj nekdanje skupne države SFR Jugoslavije.

V leto 1989 bi lahko postavili začetek intenzivnega tranzicijskega procesa v Sloveniji. V obdobju med letoma 1988 in 1990 so bile ustanovljene prve zveze oziroma prve nove demokratične stranke, ki se zaradi zakonskih omejitev niso smele imenovati stranke (Prunk 2000: 45). Te stranke oziroma zveze so bile: Slovenska kmečka zveza (ustanovljena 12. maja 1988), Zveza slovenske kmečke mladine (15. maj 1988), Slovenska demokratična zveza (11. januar 1989), Socialdemokratska zveza Slovenije (16. februar 1989), Socialdemokratska mladina, Slovenski krščanski demokrati (10. marec 1989), Zeleni Slovenije (11. junij 1989), Socialistična zveza

Slovenije – zveza socialistov (11. januar 1990), Zveza socialistične mladine Slovenije – liberalna stranka (februar 1990) (Repe 2003: 131–164).

V jeseni leta 1989 se je novoustanovljenim strankam končno pridružila tudi takratna slovenska oblast. Obstoječa politična nomenklatura in nove stranke so se v majniški deklaraciji zavzele za suvereno slovensko državo in njeno svobodno odločanje o zunanjih povezavah (evropska konfederacija), za spoštovanje človekovih pravic in svoboščin ter za takšno ureditev, ki bo zagotavljala delovno in gmotno blaginjo v skladu s človekovimi zmožnostmi državljanov Slovenije (Prunk 1992: 417–418).

V septembru leta 1989 je Skupščina Socialistične republike Slovenije sprejela ustavne amandmaje. Ti ustavni amandmaji so določali, da Republika Slovenija suvereno razpolaga s svojim družbenim proizvodom in da vse oborožene sile v Republiki Sloveniji v miru poslušajo ukaze oblasti Republike Slovenije (Prunk 2000: 46).

Prve večstrankarske parlamentarne volitve so se na ozemlju Republike Slovenije zgodile meseca aprila leta 1990. *" Skupščinski sistem je normativno temeljil še na ustavi iz leta 1974, deloma pa je bil popravljen s sprejetjem ustavnih amandmajev. Zato so stranke predlagale kandidate v tri zборе: družbenopolitični zbor, zbor občin in zbor združenega dela. Vsak od njih je štel po 80 poslancev (skupaj 240) (Repe 2002: 127).* Na teh volitvah je nepričakovano zmagala nedavno ustanovljena koalicija Demos s 54 %. Medtem ko so stranke kontinuitete (med katerimi je bila največja Stranka demokratične preнове (SDP) – naslednica Zveze komunistov Slovenije) dobile 46 % glasov (Repe 2002: 127; Prunk 2000: 46). Za prvega predsednika slovenskega parlamenta je bil izbran dr. France Bučar. Za predsednika predsedstva Republike Slovenije je bil neposredno izvoljen Milan Kučan (ostali člani predsedstva so bili: Ivan Oman, Dušan Plut, Ciril Zlobec in Matjaž Kmecl). Predsednik republike Milan Kučan je mandat za sestavo nove vlade podelil predsedniku SKD Lojzetu Peterletu, ki je sestavil 27-člansko vlado, v kateri je bilo tudi nekaj ministrov iz opozicije.

23. decembra leta 1990 je v Republiki Sloveniji potekal plebiscit o osamosvojitvi Slovenije. Uradna razglasitev rezultatov plebiscita, 26. decembra 1990 je prikazala, da se je glasovanja udeležilo rekordnih 93,2 % volilnih upravičencev, od katerih je za samostojno in neodvisno Slovenijo glasovalo 88,2 % vseh volivcev. Na podlagi zakona je morala biti plebiscitarna odločitev uresničena v šestih mesecih. 25. junija 1991 je bil sprejet ustavni zakon za izvedbo Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije. Slovenska skupščina je tako s tem dnem razglasila osamosvojitve Republike Slovenije (Repe 2002: 426–431).

Svečana slovesnost ob razglasitvi suverenosti in samostojnosti Republike Slovenije je bila 26. junija v Ljubljani. Dan za tem je zvezna jugoslovanska vlada ob pomoči jugoslovanske ljudske armade začela agresijo na samostojno Republiko Slovenijo s ciljem odrezati jo od sveta ter izničiti odločitve slovenske skupščine in državljanov Slovenije. Slovenska oblast je ukazala oboroženo akcijo slovenske teritorialne obrambe, ki so jo množično podprli državljani Slovenije. Po desetih dneh vojne sta slovenska in zvezna vlada podpisali sporazum o miru pod okriljem delegacij Evropske gospodarske skupnosti. *"Do konca leta je bila sprejeta moderna demokratična ustava, temelječa na svobodi državljana posameznika z usmeritvijo, da mora biti država socialna."* (Prunk 2000: 51)

Konec leta 1991 in v začetku leta 1992 je mednarodna skupnost priznala samostojno, suvereno in neodvisno Republiko Slovenijo.

Prve usmeritve vlade je na gospodarskem področju pripravil takratni podpredsednik Demosove vlade dr. Jože Mencinger. Mencinger se je zavzemal za tri poglobitve cilje, in sicer: preživetje gospodarstva, vzpostavitev tržnih načel in postopno širjenje gospodarske suverenosti (Repe 2002: 146). Predvsem pa je bilo potrebno doseči prestrukturiranje slovenskega gospodarstva ter vzpostavitev tržne ekonomije in privatizacije. Večina slovenskih podjetij je bila prizadeta zaradi izgube nekdanjih srednje- in vzhodnoevropskih trgov. Tako je bilo potrebno gospodarsko osamosvajanje načrtovati zelo pozorno in skrbno.

Poleti leta 1990 je oblast začela razmišljati o možnosti denarne osamosvojitve. Prvi slovenski bankovci so v obtok prišli relativno pozno in sicer po osamosvojitvi oktobra 1991 (Repe 2002: 147). Denar se je imenoval tolar.

Na gospodarskem oz. ekonomskem področju je bilo potrebno izvesti privatizacijo nekoč družbenega premoženja, sprejeti ustrezno zakonodajo ter uvesti ustrezne institucije za normalno delovanje trga v tržni ekonomiji. Ravno privatizacija je povzročila največ nemira in nesoglasij v Demosovi vladi. Na področju privatizacije je bilo potrebno preprečiti krajo družbene lastnine, saj privatizacija ne more biti sama sebi namen.

Na področju privatizacije je bil leta 1992 sprejet zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij. Zakon ureja lastninsko preoblikovanje določenih podjetij z družbenim kapitalom (iz tega zakona so izvzete banke, zavarovalnice, podjetja, katerih dejavnost je prirejanje iger na srečo, itd.) v podjetja z znanimi lastniki. Načini preoblikovanja podjetij so bili različni, saj je šlo za interno razdelitev delnic, notranji odkup delnic, prodajo delnic podjetja, prenos delnic na sklade, prodajo vseh sredstev podjetja itd. Prenos delnic na sklade je potekal v naslednjem razmerju, in sicer 10 % družbenega kapitala na Kapitalski sklad pokojninskega in invalidskega zavarovanja, 10 % družbenega kapitala na Odškodninski sklad, 20 % družbenega kapitala na Sklad z namenom nadaljnje razdelitve pooblaščenim investicijskim družbam, ostalih 60 % vrednosti kapitala pa je bilo namenjeno za interno razdelitev zaposlenim (20 % od celote) ter za notranji odkup (40 % od celote). Državljanom Slovenije so bili podeljeni lastniški certifikati (višina vrednosti certifikata je bila odvisna od starosti posameznega državljana) v skupni vrednosti do 40 % celotnega družbenega kapitala (Uradni list RS, št. 55-2514/1992: 3117–3119).

Makroekonomska slika gospodarstva se je po spremembi političnega in gospodarskega sistema ter po začetnih težavah vsako leto izboljševala. Z ustreznimi makroekonomskimi politikami so se znižali in stabilizirali stopnja inflacije, stopnja brezposelnosti, javni dolg itd. Prav tako je rasel bruto domači proizvod (BDP) Slovenije tako v absolutnih številkah kot tudi BDP po osebi.

Slovenija je kot prva izmed članic širitve Evropske unije iz leta 2004 z izpolnjevanjem maastrichtskih konvergenčnih kriterijev s 1. 1. 2007 prevzela evro kot nacionalno valuto. Prevzem evra je nedvomno eden izmed znakov stabilnega gospodarskega okolja.

3.2 RAZPAD ČEŠKOSLOVAŠKE IN PREHOD REPUBLIKE ČEŠKE V DEMOKRACIJO IN TRŽNO EKONOMIJO

Demokratske spremembe, ki so potekale v osemdesetih letih prejšnjega stoletja v takratnih komunističnih državah srednje in vzhodne Evrope, se Češkoslovaške republike niso dotaknile v takšni meri kot so se le-te dogajale v ostalih nekdanjih totalitarnih državah v tem delu Evrope. Razlog za to je bil predvsem strah pred ponovno nasilno zadušitvijo upora proti spremembam in koncu komunističnega režima, ki se je zgodil z zadušitvijo praške pomladi leta 1968/69. Z nasilno zadušitvijo praške pomladi so se razblinile sanje o možnostih demokratizacije komunističnega sistema na Češkoslovaškem in s tem se je češkoslovaška družba vrnila k totalitarni zasnovi komunističnega režima. Po praški pomladi leta 1968 in okupaciji Češkoslovaške je na oblast prišel generalni sekretar Komunistične partije Češkoslovaške Gustav Husak. Gustav Husak je na oblasti ostal vse do leta 1987, ko ga je zamenjal strankarski kolega Milouš Jakeš. Husakova metoda vladanja skupaj s partijsko nomenklaturo je temeljila na popolni represiji družbe. Ljudje ter njihovo svobodno izražanje je bilo v tem obdobju pod strogim nadzorom in vsak odkriti poizkus delovanja proti takratnim oblastem je bil strogo kaznovan. Komunistična stranka se je tako kmalu znebila vseh tistih članov, ki so podpirali tako imenovano praško pomlad (Cabada 2000: 96–97).

Nekoč cvetoče češkoslovaško gospodarstvo med obema svetovnima vojnama se je začelo potapljati zaradi popolnoma neučinkovitega delovanja centralnoplanskega gospodarstva. V obdobju po drugi svetovni vojni se je rapidno znižala učinkovitost češkoslovaškega gospodarstva in država je doživela velik gospodarski padec. Pri tem ne smemo pozabiti, da je bila Češkoslovaška pred drugo svetovno vojno ena redkih industrializiranih držav v vzhodni Evropi. Recesija in vsi dejavniki, ki so jo

spremljali, so negativno vplivali na delovno vnemo in motivacijo prebivalcev Češkoslovaške. Na obrobje sta bila porinjena srednji razred in družbena inteligenca, medtem ko je režim močno povišal družbeni status skupin, katerih prihodki so bili v tradicionalnih demokracijah samo povprečni. Motivacija državljanov Češkoslovaške se bistveno ni spremenila niti s prihodom "perestrojke", ki je nekako odpirala prostor za podjetništvo (Cabada 2000: 96–97).

"Prvi znaki javne kritike so se pojavili na koncu leta 1976 in so prerasli v oblikovanje listine 77. Ta majhna organizacija je v sebi zbrala predstavnike praktično vseh opozicijskih političnih smeri – od reformnih komunistov do klerikalcev – in je dolgo ostajala edini resni nasprotnik uradne politike." (Cabada 2000: 97) Zaradi nezadovoljstva z življenjskim standardom, osebno svobodo in ekonomsko krizo se je nezadovoljstvo med prebivalci Češkoslovaške iz leta v leto stopnjevalo. Začele so se pojavljati demonstracije, ki jih je represivna oblast vse težje zatirala.

Na Češkoslovaškem se je v oktobru leta 1989 začel intenziven preobrat v smeri prehoda iz komunizma v demokracijo. Tega leta se je na praško veleposlaništvo Zvezne republike Nemčije zateklo več tisoč državljanov Nemške demokratične republike (Vzhodne Nemčije), ki so zahtevali pravico odhoda v Zahodno Nemčijo. Češkoslovaška vlada je tem zahtevam po krajšem oklevanju ustregla in dovolila ljudem prečkanje meje z Zahodno Nemčijo. Hkrati so na Češkoslovaškem potekale množične demonstracije opozicijskih sil, ki jih represivna komunistična oblast in policijske sile niso mogle umiriti ter zatreti (Prunk 2000: 48). Totalitarni režim je doživel svoj kolaps decembra leta 1989 z izvolitvijo znanega češkega desidenta Vaclava Havla na položaj predsednika republike, kljub temu da je bilo volilno telo v tem času parlament, v katerem je imela večino komunistična partija. Dokončen padec komunistične vladavine se je zgodil junija 1990 z zmago opozicijskega gibanja Državlanski forum – Javnost proti nasilju (Cabada 2000: 97).

V letu 1992 je prišlo do razpada Češkoslovaške na dve nacionalno homogeni državi, in sicer na Republiko Češko in Slovaško. Do razdružitve je prišlo predvsem zaradi nesporazumov in kasnejše odločitve med demokratično izvoljenimi političnimi elitami Čehov in Slovakov; njihova volja o razdružitvi oziroma razdelitvi češkoslovaške

države ni bila nikoli potrjena na referendumu. Vse skupaj kaže, da je odločitev o razdružitvi pozitivno vplivala na odnos med narodom.

S padcem komunističnega režima in z uvedbo večstrankarskega demokratičnega političnega sistema je nova vladajoča politična elita pričela s prenovo centralno-planskega gospodarstva v smeri tržnega gospodarstva. Z novo zakonodajo so morali uvesti obširne spremembe lastniških razmerij in odpraviti nesorazmerje med državnim in zasebnim sektorjem. Na tem področju je prišlo do nasprotij med tako imenovanimi zagovorniki hitrih in počasnih ekonomskih reform. Zagovorniki počasnih ekonomskih reform, zbrani okoli Valtra Komarka in Petra Pitharta, so si prizadevali za ohranitev nadzorne vloge države v srednjih in velikih podjetjih. Bili so neuspešni pri uveljavitvi svojih predlogov, saj so jih zagovorniki radikalnih in hitrih reform, zbrani okoli Vaclava Klause in Tomaša Ježeka, zrinili na obrobje. Glavni namen in cilj hitre reforme je bil v hitrem in množičnem lastninjenju srednjevelikih in velikih podjetij, ki so bila v lasti države (Cabada 2000: 98).

Na Češkem so med letoma 1991 in 1995 kot eno izmed možnih načinov privatizacije izvedli tako imenovano kuponsko oziroma vavčersko privatizacijo. Po tej privatizacijski shemi naj bi vsak državljan postal delničar izbranih državnih podjetij pod istimi pogoji. V tej shemi so na koncu odigrali najpomembnejšo in aktivno vlogo privatizacijsko-investicijski skladi. V tem programu privatizacije je sodelovalo več kot sto različnih skladov, ki so postali najpomembnejši lastniki kapitala, namenjenega privatizaciji. V tej fazi privatizacije je uspelo dobrim desetim največjim investicijskim skladom zbrati več kot polovico kuponov oziroma vavčerjev, investiranih s strani čeških državljanov. Tuji in ostali domači investitorji so v tem delu privatizacije zaradi različnih restrikcij odigrali neopazno vlogo.

"Državna podjetja lastninjena v t. i. veliki privatizaciji, ki so bila prodana konkretnim lastnikom, so pogosto postala tarča pollegalnega podjetništva. Veliko so jih izropali menedžerji, ko so aktivo 'preselili' v lastna podjetja še pred njihovo privatizacijo. Ta sistem strokovnjaki zaznavajo kot 'by-pass' ali 'dvojček' sistem." (Mlčoch v Cabada 2000: 99)

Sama privatizacija na Češkem ni bila najbolj uspešna, saj lastniške deleže v privatiziranih podjetjih večinoma posedujejo privatizacijski skladi. Lastniki teh skladov so poldržavne banke, te banke pa nadzoruje država oziroma vlada. Država tudi še ni uspela in ni bila sposobna prodati deležev v največjih podjetjih, ki bolj kot ne životarijo na meji stečaja. V stečaj še niso zašla zaradi različnih državnih vladnih subvencij. Subvencije in nepovratna sredstva pomenijo velik pritisk na državni proračun. Prestrukturiranja teh podjetij ne moremo pričakovati pred lastninjenjem poldržavnih poslovnih bank. Poslovne banke po svojem dokončnem lastninjenju gotovo ne bodo podpirale podjetij, ki se niso zmožna prestrukturirati in delovati v pogojih tržnega gospodarstva (Cabada 2000: 99).

3.3 MADŽARSKA TER NJEN PREHOD V DEMOKRACIJO IN TRŽNO GOSPODARSTVO

Na Madžarskem je tako kot drugod v vzhodni in nekaterih državah srednje Evrope po drugi svetovni vojni prišla na oblast komunistična partija. Do oblasti se je prikopala z diskreditacijo, grožnjami in izsiljevanjem nasprotnikov. Tako kot vse druge komunistične partije v tem delu Evrope so tudi na Madžarskem komunisti kolaborirali z oblastjo nekdanje Sovjetske zveze. Njeni voditelji, izšolani v Moskvi, so se popolnoma podredili vplivu politike uradne Moskve. Uvedena je bila diktatura pod vodstvom Matyasa Rakosija. V tem obdobju so pričeli uresničevati centralnoplanski gospodarski program, podržavili zasebna podjetja z več kot desetimi zaposlenimi, nacionalizirali zemljo ter omejevali svobodo govora in veroizpovedi. Centralnoplanska ekonomija je pripeljala do krize madžarskega gospodarstva.

Madžari so se v oktobru leta 1956 uprli takratni oblasti in izvedli demonstracije. Oblast pod vodstvom Gera je poklicala na pomoč Sovjetsko zvezo. Demonstracije so se polegale šele z imenovanjem Nagyja na mesto predsednika vlade in Kadarja na mesto generalnega sekretarja Komunistične partije Madžarske. Nagy je sprejel vrsto ukrepov v smeri demokratizacije Madžarske. Razpustil je tajno službo, odpravil enostrankarski sistem, obljubil svobodne volitve in se zavzemal za odhod sovjetske vojske iz območja Madžarske. Prav tako je razglasil nevtralnost Madžarske, ki jo je

priznala tudi Sovjetska zveza. Za pomoč pri ohranitvi statusa nevtralne države je prosil za pomoč Združene narode in zahodne države. Vendar so bile le-te preokupirane s sueško krizo. Sovjetska zveza je nato nasilno zadušila upor in razvoj sprememb k odpravi enopartijskega sistema. Veliko nasprotnikov komunizma je bilo usmrčenih (vključno z Nagyjem), izgnanih oziroma so se kot begunci zatekli v zahodnoevropske države in tudi Jugoslavijo. V šestdesetih letih prejšnjega stoletja je vlada pod vodstvom Kadarja amnestirala politične zapornike, vzela v vajeti tajno službo in začela z reformo gospodarstva. Zavedala se je neučinkovitosti centralno-planske ekonomije. Z delno liberalizacijo so si prizadevali vzpostaviti trgovinsko menjavo z zahodnimi državami (internet 1).

Madžarska je bila prva izmed držav nekdanjega vzhodnega bloka, ki je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja krenila na pot demokratizacije in približevanja zahodnemu tipu parlamentarizma. Za spremembe so se zavzemali reformno naravnani ljudje v komunistični partiji in budimpeštanski intelektualci. Na oblast se je leta 1988 zavihtel reformni komunist Imre Poszgay, ki mu je februarja leta 1989 uspelo pridobiti komunistično partijo za sprejem paketa ustavnih sprememb. Ustavne spremembe so obsegale izvedbo svobodnih volitev ter nov volilni zakon, svobodo združevanja, neodvisno novinarstvo itd. Razpadajoča se Sovjetska zveza je v tem obdobju zmanjšala svoj vpliv in leta 1991 umaknila svoje vojaško osebje z območja Madžarske. V oktobru leta 1989 je imela madžarska komunistična partija svoj zadnji kongres, na katerem se je preimenovala v Madžarsko socialistično stranko in istega meseca na parlamentarnem zasedanju sprejela zakone, ki so omogočili večstrankarski parlamentarni sistem ter neposredne predsedniške volitve. Sprejeta je bila tudi delitev oblasti na zakonodajno, izvršno in sodno ter uredili so status varstva človekovih pravic in svoboščin. Prve svobodne parlamentarne volitve so bile v mesecu maju leta 1990, na katerih sta večino pobrala Demokratični forum in Svobodni demokrati. Vladi pod vodstvom Antalla in Borossa sta s svojim načinom vladanja dosegli ustrezno stopnjo demokracije in prehoda madžarskega gospodarstva v tržno ekonomijo. Ne smemo pozabiti, da so bili ravno madžarski komunisti v tem delu Evrope najbolj reformno in demokratično usmerjeni in so s tem imeli velik vpliv na demokratizacijo Madžarske. Zaradi reformno naravnanih komunistov in socialdemokratov (sestavljali so jih v večini spreobrnjeni komunisti) je

prehod na Madžarskem potekal mirno in brez prelivanja krvi (Prunk 2000: 48 in internet 1).

Madžarska se je morala s preходом v tržno gospodarstvo soočiti s prenovo svojega tedanjega centralnoplanskega gospodarstva in z lastninskim preoblikovanjem tedanje družbene lastnine. Sprejeti in izpeljati so morali ustrezne reforme na področju privatizacije, deregulacije cen, davčne politike itd. z namenom vzpostavitve ustreznega makroekonomskega okolja, ki bo pozitivno vplivalo na razvoj podjetništva ter na tuje in domače neposredne investicije.

Privatizacija je na Madžarskem vzbudila pozornost širše javnosti in je bila tudi ena ključnih tem takratnih parlamentarnih volitev. Ljudem seveda ni bilo vseeno, kako se bo prerazdelilo družbeno premoženje. V drugi polovici leta 1993 se je madžarska vlada lotila sanacije bank in jim v ta namen namenila več kot milijardo ameriških dolarjev. Do novembra leta 1994 je bilo nekaj več kot polovico nekdanj družbenega premoženja privatiziranega. V privatizaciji so sodelovali tako državljani Madžarske in domača podjetja kot tudi tuji strateški in profiteljski investitorji. Na parlamentarnih volitvah, ki so se odvijale na koncu prve polovice leta 1994, se je zgodil preobrat in zmaga socialno-liberalne koalicije nad vladajočo koalicijo konservativcev. Zmagovalci volitev se niso strinjali z dotedanjim načinom poteka privatizacije in so zato izdelali novo strategijo privatizacije še ne privatiziranega družbenega premoženja. Socialno-liberalna vlada si je z novo privatizacijsko strategijo prizadevala doseči, da bi privatizacija služila gospodarski rasti, ohranitvi obstoječih in kreiranju novih delovnih mest itd. Relativno odprt način privatizacije družbenega premoženja na Madžarskem je privabil veliko tujih investitorjev, ki so s svojim denarnim vložkom ter znanjem izboljšali finančno stanje in proizvodno tehnologijo v marsikaterem podjetju (Csepi in Lukacs 1994: 180–197).

3.4 ZAKLJUČEK POGlavJA

V srednji in vzhodni Evropi je prišlo v drugi polovici osemdesetih let prejšnjega stoletja do velikih sprememb na političnem in gospodarskem področju. Po padcu berlinskega zidu leta 1989 je prišlo do vpeljave demokracije in tržne ekonomije. Etnonacionalne države (Poljska, Madžarska itd) so ohranile svoje teritorialne meje, medtem ko so večnacionalne države razpadle in prišlo je do več novo nastalih suverenih držav. Razpadi večnacionalnih držav so se zgodili bodisi po mirni poti (Češkoslovaška) bodisi z vojno (Jugoslavija). Prehod v nov politični sistem je pomenil spremembe na vseh ravneh življenja. Države so morale sprejeti ustrezno zakonodajo, ki omogoča demokracijo in tržno gospodarstvo. Predvsem na gospodarskem področju so morali izvesti privatizacijo in denacionalizacijo, ki sta omogočali obstoj zasebnega kapitala. Velike spremembe na gospodarskem področju so povzročile gospodarske krize v nekdanjih komunističnih oziroma socialističnih državah. Principi in pravila delovanja centralnoplanskega gospodarstva so v popolnem nasprotju s pravili in zakonitostmi, ki vladajo v tržni ekonomiji, kar je razvidno iz naslednjega poglavja.

4 UVEDBA IN POMEN DELOVANJA TRŽNE EKONOMIJE ZA SREDNJEVROPSKE DRŽAVE V TRANZICIJI

V dvajsetem stoletju je intenziven razvoj kapitalizma posegel na vsa območja sveta. Širitev kapitalizma v državah zahodne Evrope je potekala tako zaradi profitne naravnosti delovanja posameznika kot tudi zaradi razvoja podjetništva, konkurence in tehnologije. Kapitalizem s svojo dobičkonosno naravnostjo se ni vključeval zgolj v samo gospodarstvo, temveč deloma tudi v druge sfere delovanja, kot so zdravstvo, šolstvo, kultura itd. Kapitalizem se je v svetu razvijal v različnih okoliščinah, in sicer glede na različne gospodarske, kulturne, tehnološke in politične razvitosti držav. Tako sta se razvila centralni kapitalizem v državah Severne Amerike in Zahodne Evrope in periferni kapitalizem v državah Latinske Amerike, Azije in Afrike.

V 20. stoletju se je kot nekakšen odgovor na kapitalizem pojavil socialistični oziroma komunistični sistem, ki je temeljil na povsem drugih vrednotah. Smisel socializma oziroma komunizma je bil ustvariti sistem brezrazredne družbe. *V prvem obdobju, ko je šlo za preboj iz nerazvitosti, za pospešeno industrializacijo, je bil ta model tudi dovolj uspešen, da je spodbudil tekmovanje obeh sistemov. Zlasti v šestdesetih, po liberalizaciji sicer plansko naravnega realno socialističnega sistema, je še kazalo, da je tekmovanje negotovo* (Glas 1997: 199). Socializem oziroma komunizem je v kasnejšem obdobju zaradi nezmožnosti prilagajanja novim okoliščinam vse bolj izgubljal stik s kapitalizmom in se na koncu zrušil sam vase.

V državah srednje in vzhodne Evrope je po padcu berlinskega zidu prišlo do gospodarskih reform, ki so pomenile spremembe v delovanju obstoječega gospodarstva v smeri tržne ekonomije.

4.1 SOCIALIZEM

Socialistični sistem je nastal z oktobrsko revolucijo leta 1917 v Rusiji. Skozi desetletja je socializem doživel modifikacije. Tako poznamo več oblik socializma in sicer (Glas 1997: 201–204):

- sovjetski stalinistični model; njegove lastnosti so: enopartijski politični sistem z eno prevladujočo stranko, državna lastnina nad produkcijskimi sredstvi in državni nadzor nad gospodarstvom;
- model "realnega socializma, ki se je razvil v vzhodni Evropi; zanj je značilno, da skuša država s totalitarno politično, ekonomsko in socialno strukturo nadzorovati vsa družbena dogajanja;
- jugoslovanski samoupravni sistem, ki je nastal po sporu z ZSSR leta 1948; prizadeval si je zagotoviti enakopravnost članov družbe na treh temeljnih področjih, in sicer enakopravnosti producentov, potrošnikov ter občanov. Prav tako pa si je samoupravni sistem prizadeval v čim večji meri potisniti državo iz družbenega in ekonomskega odločanja. V tistem času je bila državna lastnina preoblikovana v družbeno lastnino.

4.1.1 CENTRALNOPLANSKA EKONOMIJA

Za centralnoplansko ekonomijo oziroma gospodarstvo je značilno, da je država tista, ki odloča o ponudbi na trgu proizvodov in storitev. Komunistična partija je določala, koliko proizvodov ter koliko različic le-teh naj posamezno podjetje proizvede. Državni plan je prav tako točno odločal o "pravih" količinah in kvaliteti proizvodov in o času, v katerem morajo biti le-ti dokončani. Država se je s svojim plansko naravnanim vodenjem gospodarstva zavezala zagotavljati surovine ter polproizvode za proizvodnjo produktov, določenih s planom (Isachsen, Hamilton in Gylfason 1992: 20). V domeni države oziroma centralne oblasti je bilo med drugim tudi, da se je na podlagi plana odločalo o nakupu in posodobitvi proizvodnih sredstev oziroma strojev. V tem obdobju je državna oblast vodila in določala cenovno politiko; gre za t. i. obodboje reguliranih cen. Zaradi vseh naštetih dejstev nekdanja komunistična

oziroma socialistična gospodarstva niso bila fleksibilna, saj se zaradi svoje planske narave niso znala in mogla prilagajati trenutnim potrebam na trgu dobrin in storitev.

Komunistični oziroma socialistični gospodarski sistem, razen nekaj obrtnikov, ni omogočal obstoj podjetij z zasebnim lastništvom. Podjetja so bila v državni lasti. Na področju brezposelnosti je bila tako centralnoplanska ekonomija "uspešnejša" od tržne ekonomije, saj je vsak, ki si je želel delati, delo tudi dobil. Zaradi tega je v socialistično-komunističnih državah veljala nizka stopnja brezposelnosti; šlo je za prikrito brezposelnost. Sam centralnoplanski ekonomski sistem je imel zaradi svojih anomalij malo možnosti za preživetje. Centralnoplanska ekonomija je propadla zaradi svoje nefleksibilnosti in neupoštevanja povratnih informacij s trga povpraševanja. Na koncu se je izkazalo, da so bile partijske vladajoče elite nezmožne uravnavati trg povpraševanja in ponudbe.

4.2 PREHOD IZ CENTRALNOPLANSKEGA V TRŽNO GOSPODARSTVO

Po drugi svetovni vojni in pred letom 1989 so politični veljaki v socialističnih ter komunističnih državah trdili, da bo učinkovitost centralnoplanskega gospodarstva v primerjavi z učinkovitostjo kapitalističnega gospodarskega sistema vodila k večji blaginji njihovih državljanov. Takratni predsednik Sovjetske zveze Nikita Hruščov je leta 1960 zagovarjal dejstvo, da so zmožni v dvajsetih letih ujeti in prehiteti življenjsko raven ter blaginjo ljudi, živečih v Severni Ameriki ter zahodni Evropi (Isachsen, Hamilton in Gylfason 1992: 2). Kljub vsemu so se pojavili problemi, ki jih netržno gospodarstvo ni bilo sposobno odpraviti. Glavni vzroki in problemi, zakaj se centralnoplansko vodenje gospodarstva ni obneslo, so:

- centralna oblast je imela slabe informacije o potrošnikovih preferencah, odločitve so bile neustrezne in prepočasne;
- nemotiviranost ljudi zaradi centralističnega načina odločanja;
- negotovost, v centralnoplanskem gospodarskem sistemu so bila podjetja podvržena negotovosti zaradi odsotnosti svobodne trgovine med podjetji.

(Podjetja se niso mogla med seboj svobodno dogovoriti o trgovanih produktih. Bila so odvisna od planov centralne oblasti. Ta negotovost se je nanašala predvsem na pravočasno dobavo, ustrezno kvaliteto ter količino proizvodov, potrebnih za končni produkt (Isachsen, Hamilton in Gylfason 1992: 62).;

- sistem ni omogočal vzpostavitve tržnih cen;
- neobstoj zasebnega kapitala, kar je vodilo do izostanka profitne naravnosti;
- neobstoj malih in velikih podjetij (t. i. socialistična črna luknja) (Tvorci gospodarske politike so si prizadevali in se zavzemali zgolj za delovanje velikih podjetij.);
- zelo slabo razvit storitveni sektor;
- neobstoj mehanizma stečaja.

Tri desetletja kasneje se je zgodil razpad Sovjetske zveze ter propad socialistično-komunističnih sistemov v državah srednje in zahodne Evrope. Centralnoplanska ekonomija se je izkazala za povsem neučinkovito v primerjavi s tržno ekonomijo. Standard ljudi, živečih v državah z delujočim tržnim gospodarstvom, je bil mnogo višji v primerjavi s standardom ljudi v državah s centralnoplanskim gospodarskim sistemom.

Uspešen prehod oziroma tranzicija iz planske ekonomije v tržno ekonomijo je mogoč le v gospodarskem okolju, ki omogoča ustanovitev zasebnih podjetij in njihovo širjenje v panogah z večjo dobičkonosnostjo. V tržnem sistemu igra veliko vlogo tudi kupec, ki preko povpraševanja daje signal proizvajalcem.

Dolgoročni razvoj nekdanjih socialističnih držav srednje in vzhodne Evrope je bil v veliki meri odvisen od tujih neposrednih investicij in uspešnosti vstopa podjetij oziroma pozicioniranja njihovih produktov ter storitev na zahodnoevropskih trgih. Zaradi recesije in nizke stopnje učinkovitosti so tuje neposredne investicije odigrale še kako pomembno vlogo pri razvoju nekdanjih socialističnih držav v srednji in vzhodni Evropi (Dunning in Rojec 1994: 11).

4.3 TRŽNO GOSPODARSTVO

V tržnem gospodarstvu določata ponudba in povpraševanje, kaj, kako in koliko proizvajati ter s tem tudi samo alokacijo resursov. Minimalna vloga države pri posegih v delovanje gospodarstva je eden izmed predpogojev za uspešno delovanje tržnega gospodarstva. V tržni ekonomiji si upravljavci in lastniki podjetij prizadevajo maksimizirati svoj dobiček. Podjetja tako na eni strani povprašujejo po delovni sili, surovinah, polproizvodih, strojih itd., po drugi strani pa ponujajo končne proizvode in storitve potencialnim kupcem. Prebivalci oziroma gospodinjstva v okviru svojih proračunov povprašujejo na trgu proizvodov in storitev. V tržni ekonomiji ponudba podjetij ter povpraševanje gospodinjstev določata cene in proizvedene količine proizvodov. V tržnem gospodarstvu naj bi t. i. Smithova "nevidna roka" uravnavala povpraševanje in ponudbo.

Glavne tri značilnosti, ki zaznamujejo in omogočajo tržno ekonomijo, so (Isachsen, Hamilton in Gylfason 1992: 75):

- zasebno lastništvo;
- konkurenca in svobodna menjava;
- možnost stečaja oziroma prestrukturiranja podjetja.

Moč tržne ekonomije je v samouravnalnem mehanizmu ponudbe in povpraševanja, ki temelji na povratnih informacijah. Ko proizvajalci pridejo do spoznanja, da se njihove dobrine ne morejo več prodajati po obstoječih cenah, se odločijo spremeniti proizvedene količine ter cene oziroma obstoječe proizvode nadomestiti z novimi. Takšen način odločanja je posledica profitnega motiva lastnikov kapitala. V primeru, da lastniki oziroma upravljavci kapitala ne prisluhnejo zahtevam trga, tvegajo izgubo in s tem poslabšanje kapitalske strukture podjetja (Isachsen, Hamilton in Gylfason 1992: 34).

4.3.1 ZASEBNO LASTNIŠTVO

V nekdanjih socialističnih državah vključno s Slovenijo je bilo ovirano ustanavljanje zasebnih podjetij. V vseh državah so obstajale omejitve glede velikosti, do katere sme zrasti podjetje v zasebni lasti. V večini držav je bila velikost zasebnega podjetja omejena na 5 do 10 zaposlenih. Zasebna podjetja so lahko poslovala samo v določenih sektorjih. Redka zasebna podjetja so se v času socializma in komunizma srečevala z velikimi ovirami pri pridobivanju kapitala ter zunanjetrgovinskem poslovanju. Države v obdobju centralnoplanskega gospodarstva niso podpirale ustanavljanja malih in srednje velikih podjetij, ampak so se zavzemale predvsem za ustanavljanje podjetij, ki so imela že na začetku relativno velik obseg poslovanja. Državna podjetja v socializmu oziroma komunizmu niso propadala, ker jih je ščitila država. Vrzel, ki je nastala na področju neobstoja majhnih in srednjevelikih podjetij v socialističnih državah, imenujemo "socialistična črna luknja". Po padcu centralnoplanske ekonomije in z odpravo institucionalnih ovir glede velikosti zasebnih podjetij in privatizacije je prišlo do procesa decentralizacije velikih podjetij, zlasti socialističnih konglomeratov, odcepljanja manjših proizvodnih enot od matičnih podjetij in ustanavljanja novih podjetij. Z uvedbo tržne ekonomije in zasebnega lastništva, prihaja do zapolnjevanja oziroma manjšanja socialistične črne luknje tako od spodaj navzgor z rastjo manjših zasebnih podjetij v večja podjetja kot tudi od zgoraj navzdol z drobljenjem nekdanj velikih podjetij v manjša podjetja (Vahčič in Glas 1998: 26–27).

Države v tranziciji so se na začetku prehoda iz planskega v tržno gospodarstvo soočale z neobstojem zasebne lastnine ter pomanjkanjem znanja in zakonodaje o zasebni lastnini. Povrniti je bilo potrebno tudi zaupanje državljanov v zasebno lastnino in njeno neodtujljivost. Na tej točki ne smemo pozabiti, da je bilo v državah srednje in vzhodne Evrope z uvedbo socializma in komunizma podržavljenega veliko zasebnega premoženja. Države so morale s prehodom v tržni sistem in demokracijo izpeljati ustrezno denacionalizacijo oziroma vračanje podržavljenega premoženja. Prav tako so se vlade tranzicijskih držav spopadle z urejanjem in sprejemanjem ustrezne zakonodaje na področju ustanavljanja ter poslovanja podjetij in z vzpostavitvijo pravil, ki omogočajo ustrezno delovanje trga.

Zasebna lastnina je tako nujni pogoj za delovanje tržne ekonomije. Uspešnim lastnikom kapitala je potrebno z ustrezno zakonodajo zagotoviti nemoteno delovanje ter akumulacijo kapitala. Po drugi strani pa mora država pri rasti uspešnih podjetij in povečevanju njihovega tržnega deleža z ustrezno zakonodajo preprečevati monopolne razmere na trgu ter s tem potrošniku omogočati večjo izbiro na trgu proizvodov (Isachsen, Hamilton in Gylfason 1992: 78).

Države v tranziciji so se reševanja družbene lastnine oziroma privatizacije lotile na različne načine. Podrobneje si bomo reševanje problematike zasebne lastnine v Sloveniji in na Češkem ter Madžarskem pogledali v kasnejših poglavjih.

4.3.2 PROSTA MENJAVA DOBRIN IN UNČINKOVITOST KONKURENCE

Država oziroma vlada mora poleg zasebne lastnine za učinkovito delovanje tržnega gospodarstva zagotoviti ustrezno zakonodajo in pravila na področju učinkovite konkurence in proste menjave dobrin. V primeru neobstoja takšne zakonodaje oziroma pravil bi lahko zaradi teženj po vedno višjih dobičkih prišlo do kartelnih dogovarjanj (med podjetji v isti panogi) in s tem do slabljenja konkurence. Države v tranziciji so sprejele oziroma sprejemajo ustrezno zakonodajo za preprečevanje monopolov, oligopolov oziroma kartelnih dogovarjanj (Isachsen, Hamilton in Gylfason 1992: 78–79). Takšen državni urad pri nas v Sloveniji je Urad za varstvo konkurence, ki pazi in ustrezno uravnava stvari na področju učinkovite konkurence.

Države z majhnimi gospodarstvi imajo še dodatni problem pri zagotavljanju proste menjave dobrin in učinkovite konkurence. Posamezno podjetje v panogi lahko zaradi majhnosti gospodarstva, stroškovne učinkovitosti, ekonomije obsega in ostalih primerjalnih prednosti zelo hitro pride do monopolnega položaja na trgu. V tem primeru mora država zagotoviti ustrezno mednarodno menjavo in nemonopolno raven cen. S procesom globalizacije ter prehodom v tržno gospodarstvo je prišlo v postsocialističnih državah srednje in vzhodne Evrope do trenda odpravljanja in zniževanja carinskih omejitev. Tudi na svetovni oziroma evropski ravni so bili na teh

področjih podpisani mnogi mednarodni sporazumi pod okriljem Svetove trgovinske organizacije in Evropske unije.

Poleg učinkovite konkurence na trgu in proste menjave dobrin je potrebna tudi zadovoljiva in ustrezna informiranost potrošnikov. V tem primeru mora prav tako aktivno vlogo odigrati država s svojimi uradi, ki ščitijo potrošnika glede njihove ustrezne informiranosti. Državni uradi morajo preprečevati zavajajoče oglaševalske akcije ter paziti na ustrezno kvaliteto storitev in blaga.

4.3.3 STEČAJ IN MOŽNOST PRESTRUKTURIRANJA PODJETJA

Stečaj podjetja je prav tako eden izmed potrebnih mehanizmov, ki omogoča delovanje tržne ekonomije. Stečaj je način prenehanja gospodarskih subjektov oziroma je poseben postopek, ki ga opravi pristojno sodišče, ki se določi glede na dolžnikov sedež, nad premoženjem dolžnika, ki posluje z izgubo in ni sposoben izpolnjevati svojih obveznosti do upnikov. V Republiki Sloveniji je to področje urejeno z Zakonom o stečaju, prislini poravnavi in likvidaciji (internet 2).

Stečaj omogoča, da se neučinkovita in nedobičkonosna podjetja umaknejo s trga. V tržnih ekonomijah so stečaji nekaj vsakdanjega ter nekaj povsem normalnega. V tržnih gospodarstvih gre letno v stečaj v povprečju od 2 % do 6 % podjetij. V stečaj gredo največkrat predvsem majhna in novoustanovljena podjetja. Vzrok stečajev leži v negotovosti in nepredvidljivosti razmer na trgu storitev in produktov.

Stečaj podjetja ima negativne in pozitivne lastnosti. Negativna lastnost je v tem, da ljudje izgubijo svoje službe ter upniki svoje terjatve, medtem ko je pozitivna lastnost mehanizem, ki omogoča prevzem podjetja v stečaju. S tem lahko novi lastnik učinkoviteje uporabi proizvodna sredstva, ohrani delovno silo, poplača upnike ter ponovno pripelje poslovanje podjetja v pozitivne številke.

V sanacijo podjetja pred stečajem lahko aktivno poseže tudi država. Ta v tem primeru iz svojih proračunskih sredstev nameni povratna ali nepovratna sredstva kot

pomoč podjetju v stečaju pri njegovem prestrukturiranju. Glavni interes države je predvsem v preprečevanju izgube delovnih mest. Vprašanje je, ali so takšne nepovratne subvencije države upravičene in smotrno porabljene. Intervencije države so pogoste predvsem pri reševanju podjetij z veliko zaposlenimi, ki se v tranzicijskem času niso bila sposobna prestrukturirati in poslovati v pogojih tržnega gospodarstva.

4.4 ZAKLJUČEK POGlavJA

V obdobju po letu 1989 oziroma 1991 je prišlo v državah srednje in vzhodne Evrope do velikih gospodarskih premikov. V času socializma oziroma komunizma v teh državah niso poznali zasebnega kapitala, svobodnega odločanja, proste konkurence ter delovanja zakonitosti povpraševanja in ponudbe. Nekdaj socialistična in komunistična gospodarstva so delovala na podlagi centralnoplanskih odločitev takratne politične elite in državnega kapitala. Odločitve o proizvodnji posamezne dobrine se niso sprejemale na podlagi povpraševanja, ampak glede na državne plane. S prehodom v tržno ekonomijo se je začel vzpostavljati sistem, kjer so se sprejemale odločitve, kaj, kako in koliko proizvajati na podlagi povpraševanja na trgu. V tem obdobju je prišlo tudi do razpada in prestrukturiranja nekdanjih velikih podjetij. Začela so se ustanovljati mala in srednje velika podjetja, ki jih praktično ni bilo v času komunizma oziroma socializma. S tržno ekonomijo je prišlo tudi do privatizacije nekdanjih državnega premoženja. Zasebni kapital in dobičkonosni motiv posameznika vodi v učinkovitejšo izrabo danih virov. Obdobje tranzicije in privatizacije, odpiranje gospodarstva preko državnih meja, neobstoja storitvenega sektorja in cenejša delovna sila so povzročili zanimanje tujih mednarodnih podjetij v iskanju novih poslovnih priložnosti. Tuja mednarodna podjetja so začela v obliki tujih neposrednih investicij (v nadaljevanju TNI) vlagati v hitro rastoče trge vzhodne in srednje Evrope. Splošne značilnosti TNI in primerjalni pregled teh investicij v izbranih tranzicijskih državah so obravnavane v naslednjem poglavju.

5 TUJE NEPOSREDNE INVESTICIJE V SREDNJI EVROPI

5.1 SPLOŠNE ZNAČILNOSTI TUJIH NEPOSREDNIH INVESTICIJ

Tuje neposredne investicije so investicije neposrednega/strateškega investitorja (podjetja) iz ene države (država investitorica) z namenom pridobiti aktivno vlogo in trajno udeležbo v podjetju, ki se nahaja v drugi državi (država prejemnica) in so prevladujoča oblika poslovnega tveganja v tujino. Za razliko od ostalih mednarodnih tokov kapitala gre pri tujih neposrednih naložbah za strateško obliko vlaganja z aktivno in dolgoročno vlogo investitorja (Dunning in Rojec 1994: 9). Poglavitni motivi, ki jih zasledujejo tuji investitorji so:

- povečanje učinkovitosti;
- izkoriščanje strateških povezav;
- iskanje novih trgov;
- iskanje novih virov.

Pri tujih neposrednih investicijah poznamo naslednje oblike:

- nakup že obstoječega podjetja (foreign acquisition) (V tem primeru gre za nakup večinskega deleža podjetja, ki že posluje in obstaja v državi prejemnici. Investitor tako pridobi podjetje, že obstoječe distribucijske kanale, delovno silo, blagovno znamko, tehnologijo, tržni delež itd.);
- ustanovitev oziroma izgradnja novih zmogljivosti (greenfield investment) (Tu gre za ustanovitev popolnoma novega podjetja v državi prejemnici. To novo podjetje lahko ustanovi bodisi podjetje iz države investitorice bodisi gre za skupni projekt podjetij iz države investitorice in države prejemnice. V takšnem primeru gre za dolgoročni najem ali nakup zemljišča, kjer podjetje zgradi svoje proizvodne zmogljivosti. Pozitivna lastnost te vrste tujih neposrednih naložb je v izbiri lokacije, kjer lahko država in podjetje bolje izkoriščata svoje interese. V takšnih primerih lokalne skupnosti, v zameno za večjo zaposlenost v regiji,

ponudijo investitorjem določene ugodnosti (davčne itd). Slabosti investicij v ustanovitev oziroma izgradnje novih zmogljivosti so predvsem v dolgotrajnih procesih pridobivanja gradbenih dovoljenj, registracij itd.);

- skupna vlaganja (joint venture) (V tem primeru se dve ali več podjetij med seboj pogodbeno poveže ali pa ustanovijo skupno podjetje. Tu gre predvsem za iskanje skupnih ekonomskih interesov med podjetji.)

Po Rojcu in Stanojeviću (2001: 10) je z vidika motivacije oziroma z vzorca strateškega obnašanja tujih investitorjev smiselno razlikovati med neposrednimi tujimi investicijami, ki prihajajo primarno zaradi trga države prejemnice (t. i. "market seeking" oziroma horizontalne TNI), in med TNI, ki prihajajo predvsem zaradi izkoriščanja razlik v razpoložljivosti in ceni proizvodnih dejavnikov (vertikalne TNI, kot so "resource-seeking", "efficiency-seeking" ali "strategic asset seeking" investicije).

Dunning in Rojec (1994: 23) ugotavljata, da je potrebno pri tujih neposrednih investicijah in politiki zaposlovanja razlikovati med investicijami v novo ustanovljeno podjetje in investicijami v obstoječe podjetje. V primeru privatizacije oziroma nakupa določenega deleža podjetja prihaja do racionalizacije poslovanja in s tem lahko tudi do zmanjšanja števila delovnih mest. V primeru ustanovitve novega podjetja prihaja do ustvarjanja novih delovnih mest, ki pozitivno vplivajo na stopnjo brezposelnosti.

Tuje neposredne investicije oziroma naložbe nerezidentov v Sloveniji ureja in definirana 10. člen Zakona o deviznem poslovanju (Uradni list RS št. 23/99). Glede na 1. alineo 10. člena tega zakona so vse neposredne naložbe tiste, ki jih investitor opravi z namenom trajnih ekonomskih povezav in pridobitve učinkovitega vpliva na upravljanje gospodarske družbe ali drugega pravnega subjekta. Za neposredno naložbo oziroma investicijo prvega odstavka tega člena se šteje med drugim:

- ustanovitev ali povečanje osnovnega kapitala gospodarske družbe v lasti vlagatelja;

- ustanovitev podružnice ali pridobitev že obstoječe gospodarske družbe v polno last vlagatelja;
- udeležba v novo ustanovljeni ali že obstoječi gospodarski družbi, če vlagatelj s tem poseduje ali pridobi 10 % ali več udeležbe v osnovnem kapitalu družbe oziroma 10 % ali več glasovalnih pravic;
- posojilo z dobo 5 let ali več z namenom vzpostavitve trajnih ekonomskih povezav, če ima posojilo naravo podrejene terjatve in če je posojilo dano med povezanimi osebami.

5.2 VZROKI ZA POVEČANJE TUJIH NEPOSREDNIH INVESTICIJ V POST-SOCIALISTIČNE DRŽAVE

V državah srednje in vzhodne Evrope je prišlo do ogromne rasti tujih neposrednih investicij po letu 1988. Vzroki ležijo v odpravi dotedanjih omejitev za pritek tujega kapitala ter privlačnosti trgov nekdanjih socialističnih oziroma komunističnih držav. Tuje neposredne investicije so odigrale oziroma imajo pomembno vlogo pri prestrukturiranju nekdanjih socialističnih oziroma komunističnih gospodarstev.

Investitorji so preko tujih neposrednih investicij oziroma s svojo tehnologijo, opremo, menedžmentom in novimi marketinškimi pristopi pospešili preoblikovanje ter integracijo nekdanjih socialističnih oziroma komunističnih gospodarstev srednje in vzhodne Evrope v globalni gospodarski sistem. V srednji in vzhodni Evropi so privatizacijo oziroma privatizacijske procese še dodatno spodbujale tuje neposredne investicije. Cilj privatizacije gospodarstva je v povečanju njegove učinkovitosti (Dunning in Rojec 1994 11–12). Podjetje oziroma gospodarstvo je učinkovito le takrat, ko ima pregledno lastniško strukturo in jasno opredeljene cilje poslovanja.

Po odločitvi investitorja za vstop na tuji trg je naslednji korak odločitev o ustrezni strukturi tuje neposredne investicije. Odločitev temelji na investitorjevih motivih in razlogih za vstop na trge nove države ter na značilnosti industrijske panoge. Razlogi,

zakaj so se oziroma se tuji investitorji v postsocialističnih državah odločajo med investicijami iz naslova privatizacije podjetij ter ustanovitve novih podjetij, so (Dunning in Rojec 1994: 18–19):

- delovne intenzivne panoge proti kapitalno intenzivnim panogam (Bolj kot je panoga kapitalno intenzivna, višji so stroški ustanovitve novega podjetja v primerjavi s privatizacijo oziroma nakupom določenega deleža podjetja, ter bolj kot je panoga delovna intenzivna višji so stroški privatizacije oz. nakupa deleža podjetja zaradi problema prezaposlenosti.);
- tržni delež (Ko je produkt tujega investitorja mednarodno prepoznan, se mu bolj splača ustanoviti novo podjetje v državi prejemnici tujih neposrednih investicij. V primeru, ko ima lokalno podjetje visok tržni delež ter lokalno prepoznaven proizvod, se tujemu vlagatelju bolj splača nakup deleža v takšnem podjetju.);
- potencialni stroški prestrukturiranja (Stroški prestrukturiranja podjetja so lahko mnogo višji kot ustanovitev novega podjetja.);
- lokalna ponudba in distribucijska mreža (V primeru dobro razvite ponudbe in distribucijske mreže lokalnega proizvajalca je tujemu investitorju ugodneje kupiti delež v podjetju oziroma sodelovati v njegovi privatizaciji.).

Tuji investitorji so s svojimi investicijami v postsocialističnih državah srednje in vzhodne Evrope ustvarili konkurenco med njimi za pridobitev čim več sredstev iz naslova tujih neposrednih investicij. Tako si države prejemnice prizadevajo z ureditvijo ter sprejemom določenih zakonov in ostalih predpisov ustvariti čim prijaznejše poslovno okolje za tuje investitorje (davčne ugodnosti, ustrezna infrastruktura itd.). Po drugi strani postsocialistične države pričakujejo, da bodo tuji neposredni investitorji prinesli pozitivne lastnosti in učinke za lokalno skupnost v smislu odpiranja novih delovnih mest, skrbi za okolje, izgradnje določene infrastrukture, nadaljnjih investicij v lokalno okolje itd.

5.3 ZAKONSKI OKVIRI ZA SPODBUJANJE TUJIH NEPOSREDNIH INVESTICIJ V SLOVENIJI, NA ČEŠKEM TER MADŽARSKEM

Postsocialistične države so s prehodom v tržno ekonomijo postale tekmice v privabljanju tujih neposrednih investicij iz razvitejših kapitalističnih držav. S tujimi neposrednimi investicijami je v te države pritekalo novo znanje, odpiranje novih delovnih mest itd. Postsocialistične države so se s sprejemanjem zakonodaje in zakonskih spodbud na področju tujih neposrednih investicij soočile z ustvarjanjem čim privlačnejšega makro- in mikroekonomskega okolja za podjetja v tuji lasti oziroma podjetja v mešani lasti.

Tuja podjetja oziroma tuji investitorji so lahko v Sloveniji, na Češkem in Madžarskem prisotni bodisi z ustanovitvijo lastnega podjetja bodisi z nakupom deleža v obstoječem domačem podjetju. Pri tem veljajo omejitve pri ustanavljanju podjetij v določeni gospodarski panogi. V Sloveniji so tako zakonsko ovirane tuje investicije v vojaški industriji, igralništvu ter pri obveznem pokojninskem zavarovanju. Prav tako morajo tuja podjetja pridobiti koncesijo za izkoriščanje obnovljivih in neobnovljivih naravnih virov ter javnih dobrin.

V izbranih državah srednje Evrope so se spodbujanja tujih investicij lotili na več načinov.

Republika Slovenija: Slovenija ne ponuja točno določenih posebnih pogojev za spodbujanje tujih neposrednih investicij. Tuji investitorji se morajo za ugodnosti pri investiranju v Slovenijo neposredno pogajati z vlado Republike Slovenije oziroma z ustreznimi lokalnimi oblastmi. Davek na dobiček pravnih oseb je določen pri višini 25 %. 10 % znižanje davka na dobiček velja pri investicijah v ekonomskih conah v Kopru in Mariboru. Prav tako so investitorji upravičeni do določenih ugodnosti pri investicijah v podjetja, s katerimi ustvarijo najmanj 100 delovnih mest v treh letih, 50 novih delovnih mest v manj razvitih regijah oziroma 20 novih delovnih mest na področju raziskav in razvoja (UNCTAD 2004a: 23).

Republika Češka: Češka ponuja spodbude tako tujim kot domačim podjetjem, ki investirajo v nanovo ustanovljena proizvodna podjetja več kot 10.000.000 USD. Ta prag je znižan na 5.000.000 USD pri investicijah v regije, kjer je stopnja brezposelnosti za 25 % višja, kot je nacionalno povprečje. Spodbude vključujejo davčne olajšave do desetih let, neocarinen uvoz visokotehnološke opreme, 90-

dnevni odlog plačila davka na dodano vrednost, možnost ustanovitve posebnih carinskih območij, ugodnosti pri uvedbi novih delovnih mest, možnost ugodnega nakupa zemljišča in možnosti dodatnih ugodnosti pri vseh naslednjih investicijah ter širjenju proizvodnje. Davčne ugodnosti veljajo tako za prvo investicijo tujega ali domačega investitorja kot tudi za vse naslednje investicije. Podjetja so na podlagi Zakona o spodbujanju investicij v prvih desetih letih pri določeni višini investicije oproščena plačila davka na pravne osebe. V primeru, da investitor poveča obstoječo investicijo, mu država omogoča delno oprostitev davka na pravne osebe. Splošna stopnja davka na pravne osebe je 31 % (UNCTAD 2004e: 22–23).

Republika Madžarska: Madžarska ponuja različne spodbude za pridobitev tujih neposrednih naložb. Spodbude so odvisne od velikosti, lokacije in panoge investicije. Te spodbude veljajo tako za domača kot tuja podjetja. 50 % stopnjo davčne olajšave pri davku na pravne osebe je moč uveljavljati pri investicijah v hotelsko panogo v primeru, da je investicija višja od 1 milijona madžarskih forintov (v nadaljevanju HUF) ter pri dolgoročnih investicijah v določenih prioritetnih regijah. Podjetja so v primeru investicij v višini več kot 3 milijone HUF v manj razvite regije, proizvodni sektor in v podjetja, ki leto po investiciji zaposlijo najmanj dodatnih sto delavcev za minimalno dobo 9 let in v podjetja, ki se letno povprečno povečajo vsaj za 5 % vrednosti investicije, oproščena davka na pravne osebe za obdobje 10 let. Prav tako so podjetja oproščena davka na pravne osebe pri investicijah v raziskave in razvoj ter pri investicijah, ki presegajo 35.400.000 USD oziroma pri investicijah v nerazvite regije v višini vsaj 10.600.000 USD. Davek na dobiček pravnih oseb znaša 20 % (UNCTAD 2004c: 11).

5.4 TUJE NEPOSREDNE INVESTICIJE V SLOVENIJI IN NA ČEŠKEM TER MADŽARSKEM

Tuje neposredne investicije so bile v času socializma precej skromne v državah srednje in vzhodne Evrope. S padcem železne zaves, demokratizacijo političnega prostora in uvedbo tržne ekonomije je bilo pričakovati trend rasti tujih neposrednih investicij v izbranih državah. Tuje neposredne investicije razvitih držav v post-socialistične države so bile eden izmed ključnih generatorjev preobrazbe centralno-planskega gospodarstva v tržno gospodarstvo in so s tem predstavljale nekakšen most pri prestrukturiranju socialističnega gospodarstva ter manjšanju konkurenčnih, upravljaljskih, tehnoloških in drugih razlik v primerjavi z dobro razvitimi zahodno-kapitalističnimi gospodarstvi. Danes je na podlagi statističnih podatkov postalo dejstvo, da so prav tuje neposredne investicije pripomogle k uspešnemu prehodu

centralnoplanskega gospodarstva v tržno gospodarstvo (Hamilton in Carter 2005: 117).

Velikost tujih neposrednih investicij v države prejemnice je odvisna od njene makro- in mikroekonomske stabilnosti, državnih zakonskih spodbud za privabljanje TNI, lokacije ter velikosti trga. Mednarodne korporacije poleg stabilnega poslovnega okolja ter lokacije zanima tudi število potencialnih potrošnikov njihovih produktov in storitev. Zaradi tega imajo naravno prednost države z večjim številom prebivalstva.

Tabela 5. 1.: Stanje tujih neposrednih investicij v milijon EUR med leti 1993–2000 za preučevane države

Država/ leto	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Slovenija	954	1.326	1.763	1.998	2.207	2.766	2.656	2.808
Češka	3.423	4.547	7.350	8.572	9.234	14.375	17.552	21.643
Madžarska	5.576	7.087	12.828	14.961	16.072	18.504	19.271	19.661

Vir: UNCTAD 2004a: 6, UNCTADe: 6 in UNCTAD 2004c: 6

Na podlagi statističnih podatkov iz Tabele 5. 1. vidimo, da se je stanje tujih neposrednih investicij za izbrane države iz leta v leto povečevalo. V obdobju med letoma 1993 in 2000 se je stanje TNI na Češkem povečalo skoraj za sedemkrat, na Madžarskem za nekaj manj kot štirikrat in v Sloveniji za trikrat. V absolutnih številkah je bila Madžarska izmed preučevanih držav vse do leta 2000 najprivlačnejša regija za TNI. Glavni razlog leži v velikosti njenega trga in zakonskih spodbudah za TNI. V letu 2000 jo je prehitela Češka s stanjem TNI v višini 21.643 milijonov EUR.

Odlična geostrateška lega Češke in Madžarske, ki predstavlja nekakšen prehod oziroma povezavo med zahodno in vzhodno Evropo, ter velikost obeh držav je bil razlog, da so v ti dve državi prenesle sedeže številne tuje mednarodne korporacije. Slovenijo je zaradi njene majhnosti po površini in številu prebivalcev v absolutnih številkah relativno težko enakovredno primerjati s Češko in Madžarsko.

Veliko število tujih podjetij si je po padcu socializma oziroma komunizma s hitrim prodorom na postsocialistične trge želelo izkoristiti prednosti, ki jih prinaša ta časovni učinek v primerjavi s podjetji, ki so jim sledila kasneje. Tu gre predvsem za tuja podjetja, ki so obnovila stike z domačimi podjetji oziroma nekdanjimi domačimi obrati, s katerimi so poslovali pred drugo svetovno vojno. Takšna primera sta Bata – proizvodnja čevljev, na Češkem, Josef Meisl – trgovina na Madžarskem itd. Ostala tuja podjetja so si prizadevala preko tehnoloških in denarnih investicij v obstoječe obrate izkoristiti priložnosti, ki so se jim ponujale na postsocialističnih trgih. Pri tem gre predvsem za pridobitev že obstoječih domačih znanj, blagovnih znamk, cenejše delovne sile itd. Takšne investicije so denimo v avtomobilski industriji nakup Škode (Češka) s strani Volkswagna (Nemčija), nakup podjetja oziroma investicije v podjetje Tungsram (Madžarska) s strani General Electrica, nakup Revoza (Slovenija) s strani Renaulta (Francija). V to skupino tujih investorjev lahko prištejemo tudi Nestle (tovarna izdelkov iz čokolade), Philip Morris (tobačna industrija) itd. Biti prvi na trgu so izkoristila tudi nekatera tuja podjetja, ki so si s svojim hitrim prihodom na trg omogočila velike tržne deleže v do takrat deficitarnih panogah. Tu gre predvsem za odpiranje novih trgovskih mrež in velikih nakupovalnih centrov v postsocialističnih državah (IKEA, Tesco, Carrefour, Virgin itd.) (Hamilton in Carter 2005: 121).

Prvemu valu tujih neposrednih investorjev so se na podlagi njihovih dobrih poslovnih rezultatov pridružila še druga tuja podjetja, ki so svoja sredstva investirala bodisi zaradi novih poslovnih priložnosti v izgradnjo svojih lastnih obratov na tujem bodisi zaradi cenejših stroškov dela. V to drugo skupino uvrščamo podjetja, ki so vlagala v avtomobilski sektor (Audi, Ford, General Motors, Suzuki, Renault), zabavno elektroniko in telekomunikacije (Nokia, Ericsson, Philips), tobačno industrijo (British American Tobacco, Reemstma) in v trgovino (Spar, Metro, Cora itd.) (Hamilton in Carter 2005: 121).

Na podlagi statističnih podatkov iz Tabele 5. 2. vidimo, da je več kot 50 % celotnih tujih investicij, glede na stanje celotnih investicij v letu 2000, investiranih predvsem v terciarni sektor, ki je bil v času socializma oziroma komunizma zelo nerazvit. V terciarni sektor spadajo dejavnosti, kot so oskrba z električno energijo, plinom in vodo, trgovina, hoteli in restavracije, transport in telekomunikacije, nepremičnine,

finančne institucije oziroma krajše storitvene dejavnosti, ki imajo višjo dodano vrednost kot dejavnosti v sekundarnem sektorju (prehrambena, avtomobilska, predelovalna, tekstilna, obutvena industrija, industrija elektronike in električnih aparatov itd.) in primarnem sektorju (kmetijstvo, lov, gozdarstvo, ribolov, rudarstvo itd.). Investicije v sekundarni sektor zaostajajo glede na strukturo celotnih investicij, a so še vedno relativno visoke (avtomobilska industrija potrebuje precejšna vlaganja za svoj razvoj in proizvodnjo). Medtem ko so investicije v primarni sektor (sektor z nizko dodano vrednostjo) zelo majhne.

Tabela 5. 2.: Delež TNI v % za preučevane države glede na sektor v letu 2000

Država/sektor	Primarni sektor	Sekundarni sektor	Terciarni sektor	Sektorsko nedefinirane naložbe
Slovenija	0,1 %	40,6 %	56,8 %	2,5 %
Češka	2 %	38,1 %	59,9 %	0 %
Madžarska	1,5 %	36,8 %	61,7 %	0 %

Vir: UNCTAD 2004a: 7, UNCTAD 2004e: 11 in UNCTAD 2004c: 11

Terciarni sektor je bil na prehodu v tržno gospodarstvo precej nerazvit in prav zaradi tega so bile za vlagatelje investicije vanj zelo zanimive. Tuja podjetja so v post-socialističnih državah preko investicij odpirale svoje podružnice in predstavništva. Ogromne investicije so se zgodile v bančnem sektorju (ABN Amro, Citibank, Commerzbank, Creditanstalt, BNP, UBS itd.), zavarovalništvu (Allianz, Axa, Prudential, Winterthur), svetovalni in revizijski dejavnosti (KPMG, Deloitte Touche, Ernst & Young, Price Waterhouse). S prehodom v tržno gospodarstvo so oživele oziroma bile ustanovljene nacionalne borze. Na to področje so kmalu prodrla tuja podjetja, ki so svoje znanje preko svetovanj prenašala na domače investitorje oziroma so se sama pojavila kot vlagatelji v vrednostne papirje v že privatizirana podjetja, ki so kotirala na borzah. Ta podjetja so denimo BZW, JP Moragn, Nomura, Goldman Sachs, Merrill Lynch itd. (Hamilton in Carter 2005: 121).

Na podlagi podatkov iz UNCTAD-jevega poročila iz leta 2004 o tujih neposrednih investicijah v Slovenijo, na Češko in Madžarsko iz leta 2003 lahko razberemo katera že obstoječa podjetja so privabila največji delež TNI oziroma katera nova podjetja so

bila ustanovljena po sektorjih v izbranih proučevanih državah po državah vlagateljicah, in sicer:

- Slovenija: podjetja s poreklom kapitala iz Avstrije: Porsche Slovenija d. o. o., Spar Slovenija d. o. o., Bank Austria Ljubljana d. d., Banka Societe General d. d. in Revoz (oba Francija), Sava Tires (ZDA), Inexa Store d. o. o. (Švedska) in Interina d. o. o. (Hrvaška), NLB d. d. (Belgija) (UNCTAD 2004f: 3);
- Češka: podjetja s poreklom kapitala iz Nemčije: Skoda Automobilovi AS, Rewe Spol. SRO, Makro Cr Spol SRO, Jihomoravska Energetika, Severoceska Energetika; Tabak AS (ZDA), Bank Austria Credianstalt Cr. AS (Avstrija/Italija), BNP-Dresdner Bank (CR) AS (Francija/Nemcija) in Cesk Sporitelna (Austria) (UNCTAD 2004b: 3);
- Madžarska: podjetja s poreklom kapitala iz Nemčije: Audi Hungaria Motor Kft., Matav Rt., MetroHolding Kft; Philips Magyarorszag Kft. in ABN Amro Bank Ar. (oba Nizozemska), IBM Storage Products Kft. (ZDA), Panrusgaz Magyar-Orosz Gazipari Rz. (Rusija), Raiffeisen Bank Rt. (Austria) (UNCTAD 2004d: 3).

Tabela 5. 3.: Pet največjih držav tujih neposrednih investitoric v preučevane države srednje Evrope v letu 1998 v % glede na celotno stanje TNI v preučevanih državah

Država/rang	1.	2.	3.	4.	5.
Slovenija	A (31 %)	N (14 %)	HR (14 %)	I (8 %)	F (8 %)
Češka	N (31 %)	NIZ (28 %)	A (10 %)	ZDA (6 %)	VB (5 %)
Madžarska	N (25 %)	ZDA (15 %)	NIZ (14 %)	A (11 %)	VB (8 %)

Opombe: N=Nemčija, NIZ=Nizozemska, A=Avstrija, ZDA=Združene države Amerike, VB=Velika Britanija, Hr=Hrvaška, F=Francija, I=Italija

Vir: Hamilton in Carter 2005: 129

Na podlagi statističnih podatkov iz Tabele 5. 3. vidimo, da je Nemčija največja tuja investitorica v preučevanih državah. Vzrok nedvomno leži v njeni geografski legi, moči nemškega gospodarstva ter povezanosti nemškega gospodarstva z gospodarstvi izbranih držav v obdobju pred drugo svetovno vojno. V Sloveniji je

najmočnejša tuja investitorica Avstrija, ki je predvsem preko Koroške tradicionalno povezana s Slovenijo. Na Češkem in Madžarskem sta kot veliki tuji neposredni investitorici prisotni Nizozemska in ZDA, ki v Sloveniji nista prisotni v velikem obsegu zaradi majhnosti trga. Francija je v Sloveniji prisotna predvsem zaradi naložb v Revoz d. d., Cimos International d. d. in SKB Societe General bank d. d. Presenetljivo visok delež TNI v Sloveniji ima Hrvaška. Tak obseg TNI Hrvaške v Sloveniji je zaradi polovičnega lastniškega deleža te države v Jedrski elektrarni Krško.

Tuja podjetja si za svoje neposredne investicije izbirajo podjetja, ki so locirana na območjih z ustrezno urejeno infrastrukturo. Tako ni presenetljivo, da so tuja podjetja predvsem investirala v podjetja, ki imajo sedež v prestolnicah postsocialističnih držav. Prestolnice imajo za razliko od ostalih mest in regij v izbranih državah boljše urejeno prometno infrastrukturo (bližina mednarodnih letališč, avtocestni križ, dobre povezave z vlaki), v prestolnicah se nahajajo tudi vse glavne administrativne enote, veleposlaništva, je večje število prebivalcev, višja kupna moč prebivalcev itd.).

Hamilton in Carter (Hamilton in Carter 2005: 131) pojasnjujeta glavne vzroke za večjo koncentracijo tujih neposrednih investicij v prestolnicah glede na ostala mesta in regije v državi na podlagi sledečih dejstev:

- prestolnica predstavlja večji in intenzivnejši trg glede na obseg nacionalnega gospodarstva, ima boljše prometne in telekomunikacijske povezave podružnic s sedeži tujih podjetij v matičnih državah;
- prisotnost in večja gostota vladnih in zasebnih agencij ter institucij in s tem olajšan dostop do informacij in lobiranja;
- večji trg delovne sile in večja izbira in ponudba delovne sile z najrazličnejšimi znanji, v prestolnicah so tudi sedeži univerz oziroma fakultet in raziskovalnih institucij;
- večja kvaliteta življenja ter večja odprtost prebivalstva pri sprejemanju novih kultur;
- večje število poslovnih priložnosti, večje število podjetij v različnih panogah.

5.5 ZAKLJUČEK POGLAVJA

Tuje neposredne investicije imajo velik pomen pri vzpostavitvi in delovanju tržne ekonomije v postsocialističnih gospodarstvih držav srednje in vzhodne Evrope. Mednarodna podjetja so investirala svoj kapital v nakupe že obstoječih podjetij, ustanovitve novih podjetij oziroma ustanovitve skupnih podjetij. Glavni motivi za TNI so v povečanju učinkovitosti poslovanja, dobičkonosnosti, izkoriščanju strateških povezav ter iskanju novih trgov in virov. Postsocialistične države so v privabljanju tujih neposrednih investicij s svojimi spodbudami za pritek le-teh različno uspešne. Spodbude so predvsem v obliki davčnih olajšav, subvencij in v zagotavljanju ustrezne infrastrukture ter stabilnega makroekonomskega okolja. Češka in Madžarska sta z ustreznimi državnimi spodbudami, cenejšo delovno silo in velikostjo trga privabili precejšen delež TNI v nekdanje postsocialistične države. Največji tuji investitor v izbrane države so predvsem podjetja iz Nemčije in Avstrije. Tuje neposredne investicije, vpeljava tržne ekonomije, obstoj zasebnega kapitala, deindustrializacija in razvoj storitvenega sektorja po letu 1989 oziroma 1991 so med drugim vplivale na razvoje postsocialističnega mesta v srednji in vzhodni Evropi, ki jih obravnavamo v naslednjem poglavju.

6 RAZVOJ POSTSOCIALISTIČNEGA MESTA V SREDNJI EVROPI DO LETA 1989 IN PO NJEM

Večina srednje- in vzhodnoevropskih mest je bila v svojem izgledu in razvoju v obdobju po drugi svetovni vojni in vse do padca železne zavese del socialističnega oziroma komunističnega političnega in gospodarskega sistema. Postsocialistična mesta so si bila med seboj pred letom 1989 različna tako po izgledu kot tudi glede razvitosti. Vseeno pa je bilo v njih opaziti in čutiti vpliv takratne totalitarne oblasti. Odločitve in upravljanje v zvezi z mesti in njihovim razvojem je potekalo na centralno-planski ravni države. S propadom socializma oziroma komunizma je prišlo do popolnoma novih razmer na področju razvoja in upravljanja teh mest.

Razvoj mest je z demokratičnim političnim sistemom in tržno ekonomijo postal odvisen tako od notranjih kot tudi zunanjih vplivov in dejavnikov. Za razumevanje razvoja nekdanjih socialističnih mest je potrebno najprej poznati takratno delovanje centralnoplanskega sistema odločanja in planiranja, delovanje netržnih institucij in neobstoja zasebne lastnine. V času tranzicije je prišlo do institucionalnih sprememb in prihoda novih akterjev na trg. Tako je prišlo do decentraliziranega načina odločanja, vodenja in načrtovanja glede razvoja mest in ostalih politik ter do odprave oziroma omejevanja dotakratnih državnih monopolistov ter prihoda zasebnih podjetij in poslovnih bank (Tosics 2005: 45–46).

6.1 RAZVOJ SREDNJEVROPSKEGA POSTSOCIALISTIČNEGA MESTA V OBDOBJU PO DRUGI SVETOVNI VOJNI IN DO LETA 1989

S koncem druge svetovne vojne so se tudi narodi oziroma prebivalci srednje in vzhodne Evrope soočili s preobrazbo političnega in gospodarskega sistema. S porazom nacizma in fašizma so si prizadevali za enakopravnejšo ter socialno pravičnejšo družbo, ki ne bi bila več prepuščena "anarhiji" trga. Tako naj bi komunistična partija prevzela upravljanje in vodenje države na vseh ravneh njenega odločanja. Velika večina srednje- in vzhodnoevropskih držav je sledila idejam

nekdanje Sovjetske zveze tako na gospodarskem kot tudi na političnem področju. To je veljalo za države kot so Češkoslovaška, Madžarska, Poljska, Romunija, Bolgarija itd. Nekdanja SFR Jugoslavija je bila izjema, ki se ji je uspelo otresti velikega vpliva Sovjetske zveze ter se priključiti bloku neuvrščenih držav. Takratna totalitarna oblast je s svojimi posegi in odločitvami posegala na vse sfere in delovanja države in mest (Andrusz 1996: 38–39).

S preobrazbo gospodarskega sistema v socialistično-komunistični oziroma centralno-planski gospodarski sistem je država posegla tudi na področje razvoja in izgleda mest. Srednje in vzhodnoevropska mesta so se s tem začela razvijati v drugo smer v primerjavi z zahodnoevropskimi mesti. Sama preobrazba ekonomskega sistema je temeljila predvsem na (Andrusz 1996: 38–39):

- industrializaciji in urbanizaciji, ki je bazirala na državnem lastništvu in centralnoplanskem sistemu produkcije in alokacije virov;
- prioritetah v investicije v težko industrijo;
- gospodarskem planiranju, ki je imelo prednost v primerjavi s prostorskim planiranjem;
- nacionalizaciji zemlje in nekaterih nepremični;
- podjetjih z državnim monopolom;
- zagotavljanju in subvencioniranju osnovnih življenjskih dobrin in storitev;
- neobstoju lahke industrije ter storitvenega sektorja.

Po drugi svetovni vojni je v nekdanjih socialističnih oziroma komunističnih državah prišlo do podržavljanja premoženja (tako podjetij kot tudi nepremičnin). V zasebni lasti so ostala zgolj stanovanja in enostanovanjske hiše. V nekaterih primerih je bilo denimo zemljišče, na katerem je stala hiša, v državni lasti, sama hiša pa v zasebni lasti. Po letu 1991 so osebam vrnili zemljišča, na katerih so stale hiše. Ravno spremembe na nepremičninskem področju in stanovanjski politiki so prinesle opazne razlike v razvoju urbanizacije socialističnega mesta v primerjavi s kapitalističnim mestom. Prostorska politika se je morala v tem obdobju socializma oziroma komunizma podrežati centralnoplanski ekonomski politiki.

V času socializma je bila stanovanjska politika, gradnja novih nepremičnin in adaptacija obstoječih odvisna od centralnoplanskega odločanja države oziroma odločitve takratne politične elite. Rezultat tega obdobja je sledeč (Tosics 2005: 52–53):

- objekti, ki so bili zgrajeni pred letom 1950 niso bili obnovljeni več kot štirideset let (Posledica tega je bilo veliko število objektov in stanovanj v zelo slabem gradbenem stanju.);
- na obrobju mest je bilo zgrajenih veliko sosesk z velikim številom stanovanjskih enot - t. i. spalna naselja (V teh naseljih je še danes zelo visoka gostota prebivalcev. Danes imajo stanovanja v večini teh naselij nižjo ceno kot novejša in starejša stanovanja v soseskah z manjšim številom prebivalcev.);
- številne zgrajene soseske v tistem času niso imele ustrezno urejene prometne in ostale infrastrukture ter družbenoskrbne dejavnosti;
- obstoj omejitev v priseljevanju prebivalcev v določena mesta (Takratna oblast si je prizadevala za decentraliziran in enakomeren razvoj vseh mest.);
- v bližini centrov mest je našlo svojo lokacijo veliko industrijskih obratov oziroma tovarn.

Vse te spremembe so občutno vplivale na razvoj urbanizacije in izgled takratnih socialističnih oziroma komunističnih mest. Odločitve totalitarne oblasti so v post-socialističnih mestih vidne še danes. Vendar se razlike med postsocialističnimi mesti in zahodnokapitalističnimi mesti manjšajo. Do spremembe v postsocialističnih mestih in njihove vse večje konvergence v primerjavi z zahodnokapitalističnimi mesti je prišlo s padcem totalitarnega političnega režima.

6.2 RAZVOJ SREDNJEEVROPSKEGA POSTSOCIALISTIČNEGA MESTA PO LETU 1989

Po drugi svetovni vojni so se zahodnoevropska mesta razvijala na drugačen način kot mesta v srednji in vzhodni Evropi tako v smislu kvalitete in pogojev bivanja kot tudi v samem urbanizmu in arhitekturi mesta. Po letu 1989 je prišlo do sprememb v razvoju mest v nekdanjih socialističnih oziroma komunističnih državah. Predvsem ideologija/paradigma modernizma in funkcionalizma je bila bolj prisotna v planiranju in gradnji socialističnih mest (Dimitrovska-Andrews 2005: 160).

V razvoju kapitalističnega mesta imajo lastniki kapitala poleg mestnih in državnih oblasti veliko vlogo pri odločitvah o posameznih naložbah, ki vplivajo na razvoj mesta. Lastniki kapitala se vedno odločajo na podlagi prihodnjih kapitalskih donosov. Zaradi zagotavljanja reda in varovanja javnega interesa so v njihove odločitve posegale mestne in državne oblasti. Danes je v pogojih tržne ekonomije oziroma kapitalizma urbani razvoj nekakšen kompromis med zasebnim in javnim sektorjem. Naloga mestne oziroma državne oblasti je v sprejemanju zakonodaje in različnih razvojnih aktov, ki določajo smernice razvoja posameznega mesta (Andrusz 1996: 38–39). To se vidi v sprejemanju zazidalnih načrtov, izdajanju gradbenih dovoljenj, skrbi za ustrezno prometno in ostalo infrastrukturo, varstvu kulturne dediščine, urbanizmu itd.

6.3 ZAKLJUČEK POGLAVJA

Postsocialistična mesta so se s padcem železne zavese začela razvijati z različno hitrostjo. Z zatonom in propadom socializma oziroma komunizma so se v mestih srednje Evrope začele spremembe v ekonomskem, socialnem, kulturnem in urbanem smislu. Postsocialistična mesta so se začela v devetdesetih letih razvijati v skladu z načeli in temelji tržne ekonomije. V procesu prehoda iz socializma oziroma komunizma v demokratično ter tržno usmerjeno družbo je bilo potrebno sprejeti ustrezno zakonodajo. Velik razvoj so doživele prestolnice in njihova okoliška mesta, medtem ko so nekatera včasih močna industrijska mesta doživela svoj zaton. Mestne

oblasti so s spremembo sistema dobile večjo moč pri odločanju o smernicah razvoja mesta. Prišlo je do večje decentralizacije ravni odločanja in upravljanja s sredstvi z države na mesto. Mesta, kot so Ljubljana, Praga, Budimpešta itd., so se tako v času tranzicije vse bolj približevala mestom zahodne Evrope. Danes smo s tranzicijo že počasi pri koncu, vendar vsa ta mesta še zdaleč niso dosegla ravni zahodno-evropskih mest (stanovanjska politika, prometna infrastruktura, javni prevozi itd.). Mesta srednje Evrope čakajo še marsikateri izzivi.

7 ANALIZA IN PRIMERJAVA POSTSOCIALISTIČNIH MEST V SREDNJI EVROPI (LJUBLJANA, PRAGA IN BUDIMPEŠTA)

"Evropska mesta so bila vedno generatorji razvoja, svetovljanska okolja, središča kulturnih in družbenih sprememb, inovativna tehnološka jedra in nosilci procesov urbanizacije. Obenem so bila tudi središča vseh najpomembnejših družbenih in gospodarskih dogajanj ter kreatorji značilnega življenjskega sloga, s katerim pritegnejo najrazličnejše posameznike (delovno silo, raziskovalce, turiste itd.)." (Pichler-Milanović 2001: 69)

Zaradi nove in vse ostrejšše konkurenčne tekme, ki jo prinaša globalizacija, se morajo mesta spopadati z globalno konkurenčnostjo. Ustvariti morajo ustrezno poslovno in življenjsko okolje in s tem pritegniti čim več novih dejavnosti, sedežev oziroma podružnic velikih korporacij in institucij ter postati turistična, kulturna, kongresna ali športna središča (Pichler-Milanović 2001: 70).

Ljubljana, Praga in Budimpešta so se v obdobju po drugi svetovni vojni razvijale v duhu socializma in komunizma. V osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja so se morale spopasti s spremembami, ki so jih narekovali konec centralnoplanske ekonomije ter vpeljava tržne ekonomije, proces globalizacije, internacionalizacija in institucionalizacija Evropske unije.

"Mesta so se morala soočiti tudi s prestrukturiranjem vseh oblik družbenoprostorskih razmerij – zlasti mednarodnega ekonomskega sistema, razvojem novih informacijsko-komunikacijskih tehnologij ter postopnim zmanjševanjem nacionalnih meja." (Pichler-Milanović 2001: 69) Mesta oziroma njeni upravitelji so morali oziroma morajo ustvarjati kakovost poslovnega ter življenjskega okolja, ki bosta pripomogla k razvoju mesta in regije. Tako mestno rivalstvo ni več omejeno samo na pretežno regionalne in lokalne ravni, temveč se širi izven nacionalnih meja.

7.1 LJUBLJANA

"Ljubljano naj bi, kot govori legenda, ustanovil mitološki grški junak Jazon, ki je kralju Aitesu ukradel zlato runo, nato pa s tovariši argonavti na ladji Argo pobegnil prek Črnega morja v reko Donavo in Savo vse do Ljubljanice. Tu so argonavti razstavili ladjo in, jo prenesli do Jadranskega morja, kjer so jo spet sestavili in se vrnil v Grčijo. Na poti k morju, ob izviru reke Ljubljanice, so se ustavili ob velikem jezeru in barju, kjer je živel pošast. Jazon se je spoprijel s pošastjo, jo premagal in ubil. Ta pošast naj bi bila ljubljanski zmaj, ki danes domuje na vrhu grajskega stolpa v ljubljanskem mestnem gradu."
(internet 3)

7.1.1 ZGODOVINA LJUBLJANE

Zametki nastanka Ljubljane vodijo v čas okrog leta 2000 pred našim štetjem, ko so na Ljubljanskem barju prebivali mostiščarji. Mostiščarji so prebivali na lesenih naselbinah oziroma koliščih, ki so bila postavljena na zabatih kolih v dno močvirja. Preživljali so se z ribolovom, lovom, primitivnim poljedelstvom in živinorejo. Njihovo prevozno sredstvo so bili drevaki oziroma čolni, izdolbeni iz debel (internet 3).

Zaradi izjemne zemljepisne lege Ljubljane so se v preteklosti selili številni narodi in ljudstva. Tako so, v obdobju pred rimsko Emono, na območju današnje Ljubljane stale naselbine Venetov, Ilirov, ilirsko-keltskih Japodov ter keltskih Tavriskov (internet 3).

Na območju današnje Ljubljane, približno sto let pred našim štetjem, so Rimljani postavili vojaško utrdbo imenovano Emona. Utrdba je bila strateškega pomena, saj je povezovala poti, ki so povezovale rimske kolonije na severu in jugu. Emona se je kasneje razvila v cvetoče mesto (Pihler-Milanović 2005: 319). Rimska Emona je svoj propad in zaton doživela s propadom rimskega imperija. Leta 452 so jo porušili Huni pod poveljstvom Atila (internet 3).

Slovani si se na območje današnje Ljubljane in Slovenije naselili v šestem stoletju. Knez Kocelj je med letoma 869 in 874 ustanovil neodvisno državo Slovencev v Spodnji Panoniji. Za tem je Ljubljana padla pod okrilje Bavarcev, Frankov in Čehov.

Prva omemba Ljubljane v tiskani verziji sega v leto 1144 (Pihler-Milanović 2005: 319).

Skokovit vzpon mesta Ljubljane s takratnim imenom Laibach se je začel v trinajstem stoletju. Samo mesto je bilo sestavljeno iz treh delov, in sicer Starega, Mestnega in Novega trga. Leta 1220 je mesto pridobilo mestne pravice in kovanje lastnega denarja. Sami meščani so bili razdeljeni v cehe glede na obrt, ki so ji pripadali. Mesto Ljubljana je leta 1278 prišlo pod habsburško oblast. V tem času so Habsburžani podelili Ljubljani 39 trgovskih in drugih privilegijev. Vse to je v Ljubljano privabilo obrtnike in trgovce z vse Evrope (internet 3). Mesto je doživelo veliko spremembo v letu 1335, ko je postalo dedna posest Habsburžanov. Ti so ostali skoraj neprekinjeno vladarji ozemlja, pod katerega je spadala tudi Ljubljana, vse do konca prve svetovne vojne. Mesto Ljubljana je bilo kljub intenzivnemu razvoju ob prelomu stoletja še vedno relativno majhen provincialni in administrativni center z okoli 60.000 prebivalci (Pichler-Milanović 2005: 319–320).

Ljubljana je po koncu prve svetovne vojne leta 1918 in z razpadom Avstro-Ogrske postala upravno, kulturno, gospodarsko in politično središče Slovenije v okviru Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (internet 3). Mesto je pod okriljem Kraljevine SHS nadomestilo svoje gospodarske povezave z italijanskimi mesti (Trst, Videm, Gorica), z avstrijskimi mesti (Celovec, Graz, Beljak) in z mesti kot sta Beograd in Zagreb. Podoba mesta v arhitekturno-urbanističnem smislu sta v teh letih zaznamovala arhitekta Maks Fabiani in Jožef Plečnik. Zaradi razvoja in rasti mesta Ljubljane se je število njenih prebivalcev leta 1940 povečalo na številko 90.000 (Pichler-Milanović 2005: 320–321).

Druga svetovna vojna je izbruhnila aprila leta 1941. Slovenija je bila razdeljena med Italijane, Madžare in Nemce. Ljubljana je bila spremenjena v pravo urbano koncentracijsko taborišče, saj je okoli nje vodila 36 kilometrov dolga bodeča žica. Sprva je bilo mesto med letoma 1941 in 1943 pod italijansko nadoblastjo, po kapitulaciji Italije pa so ga do osvoboditve leta 1945 zavzeli Nemci.

V obdobju po drugi svetovni vojni je mesto Ljubljana postalo glavno mesto ene izmed šestih republik Socialistične federativne republike Jugoslavije. V tem času je prišlo do skokovitega gospodarskega razvoja Ljubljane, ki je privabil številne nove prebivalce. Takrat se je mesto znatno razširilo.

Po letu 1945 in do konca osemdesetih let dvajsetega stoletja se je Ljubljana gospodarsko povezovala z mesti in regijami v SFRJ, medtem ko ji je bilo zaradi nasprotovanja in vpliva Sovjetske zveze praktično onemogočeno povezovanje z mesti vzhodne in srednje Evrope. Intenzivna industrializacija mesta se je začela z letom 1947, ki ji je sledil proces urbanizacije. Urbanizacija se je odražala v rasti večjih mest, ki so prevzemala osrednjo vlogo pri ekonomskih aktivnostih. V Ljubljani je bila v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja proizvodna industrija glavni nosilec ekonomske aktivnosti, ki je ustvarila 45 % mestnega bruto domačega proizvoda; še posebej sta prednjačili kovinsko-predelovalna in električna industrija. V proizvodni industriji je bilo v tem obdobju zaposlenih 31 % mestne populacije (Pichler-Milanović 2005: 322).

Prebivalci Slovenije so se na plebiscitu leta 1990 z veliko večino odločili za samostojno in neodvisno državo. Ljubljana je tako 25. julija leta 1991 z razglasitvijo samostojne in neodvisne države Republike Slovenije postala državna prestolnica.

V začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja oziroma po osamosvojitvi in neodvisnosti Slovenije so Ljubljana ter ostale regije v državi doživele eno izmed najglobljih recesij v svoji zgodovini. Razlogov za recesijo je bilo več, in sicer v izgubi južnih trgov, v vojni, ki je divjala na ozemlju nekaterih nekdanjih jugoslovanskih republik, zaradi uvedbe tržne ekonomije, v iskanju ustreznih poti za uspešno prestrukturiranje gospodarstva, v proračunskih omejitvah itd. Vse to se je kazalo v padcu produktivnosti in višji stopnji brezposelnosti (Pichler-Milanović 2005: 326). Danes sta Ljubljana in osrednjeslovenska regija najbolj razviti v Sloveniji.

V zadnjem popisu prebivalstva je leta 2002 v Ljubljani živel 258.873 prebivalcev (internet 12). Glede na število prebivalcev se Ljubljana uvršča med srednje velika evropska mesta. Ljubljana je danes gospodarsko, kulturno in politično središče

Slovenije. V njej se nahajajo parlament, predsedniška in vladna palača, kulturne ustanove, veleposlaništva, športni objekti, univerza, sedeži številnih bank ter podjetij itd. Zaradi svoje edinstvene geografske lege in bogate zgodovine pa iz leta v leto postaja čedalje bolj priljubljena turistična destinacija.

7.1.2 RAZVOJ LJUBLJANE PO LETU 1991 IN NJENE KONKURENČNE PREDNOSTI V PRIMERJAVI Z OSTALIMI EVROPSKIMI MESTI TER Z OSTALIMI SLOVENSKIMI REGIJAMI

Ljubljana se je morala po osamosvojitvi Slovenije spopasti z izzivi globalizacije ter preoblikovanjem v državno prestolnico. Preoblikovanje v novo prestolnico je za mesto Ljubljana pomenilo vzpostavitev poslovnih, finančnih in administrativnih služb oziroma centrov ter še tesnejše mednarodno povezovanje z mesti sosednjih držav in vzpostavitev političnega, kulturnega in gospodarskega povezovanja z državami članicami Evropske unije in postsocialističnimi državami srednje in vzhodne Evrope (Pichler-Milanović 2005: 356).

Ljubljana je glede na svojo lego in zgodovinsko dediščino tipično srednjeevropsko mesto ter ima izjemen geostrateški položaj. Nahaja se na križišču pomembnih transportnih poti, ki vodijo iz držav zahodne in severne Evrope proti Sredozemlju, Balkanu ter Bližnjemu vzhodu (Pichler-Milanović 2005: 338). Izgradnja V. koridorja (zahod-vzhod; Dunaj-Genova) in X. koridorja (sever-jug; München-Istanbul oziroma po novem je X. koridor na nivoju EU povezava med Salzburgom in Solunom) panevropskega prometnega koridorja naj bi v prihodnosti vzpostavila dve pomembni razvojni osi Evropske unije. Vendar jo zaradi svoje majhnosti v Evropski uniji obravnavajo bolj kot prehodno in ne ciljno območje; še posebej zaradi naših pomislekov in težav pri izgradnji hitre železnice (Pichler-Milanović 2001: 78). Kljub vsemu ostaja izgradnja avtocestnega križa ena izmed prioriteten nalog države Slovenije. Po mojem mnenju je ena izmed ključnih priložnosti in prioritet, ki jih naši veljaki na mestni in državni ravni nikakor ne smejo izpustiti iz rok, sprejem ustreznih ukrepov, ki bodo Ljubljanom omogočali, da bo postala eden izmed ciljnih območij širše regije ter ne samo prehodno območje.

Geografska lega omogoča Ljubljani, da jo vsako leto obišče vedno več turistov. Ljubljana ni samo atraktivna zaradi svoje arhitekturne in kulturne dediščine, ampak tudi zaradi svoje izjemne lege ter dokaj dobre cestne infrastrukture, ki omogoča, da v relativno kratkem času obiščemo tako domače (Jadransko morje, Postojnska jama, Škocjanske Jame, Piran, Kras, Bled, Bohinj, smučišča) kot tudi tuje (Benetke, Pula) turistične destinacije. Pomembno vlogo pri razvoju in povezovanju ima tudi obstoj in razvoj letališča Aerodrom Ljubljana (po novem letališče Jožeta Pučnika), ki se nahaja na Brniku oziroma je iz Ljubljane oddaljen 25 kilometrov. Letališče Ljubljana je največje letališče v Sloveniji in ima zaradi centralne lege pomembno vlogo tako v turizmu kot tudi v transportnem smislu. Izjemna lega ljubljanskega letališča prispeva tudi k velikemu pomenu letališča v mreži ključnih evropskih regionalnih letališč (internet 4). Na letališču prepeljejo vsako leto več potnikov. Prav tako pa je iz leta v leto poleg slovenskega letalskega prevoznika Adrie Airways vedno več tujih letalskih družb (Austria Airlines, Malev, Air France, Easy Jet, Wizz Air, Turkish Airlines, Czeck Airlines, JAT itd.), ki vzletajo in pristajajo na Aerodromu Ljubljana. Mesto Ljubljana je preko dnevnih in tedenskih letov povezano z evropskimi prestolnicami in mesti, kot so London, Pariz, Rim, Dunaj, Bruselj, Kopenhagen, München, Frankfurt, Beograd, Budimpešta, Praga, Skopje, Tirana, Moskva, Varšava, Dublin itd. V zadnjem času so na letališču zgradili novo parkirno hišo in terminal.

Z notranjo prometno infrastrukturo v mestu Ljubljana nikakor ne moremo biti zadovoljni. Mestna oblast kljub povečanemu številu registriranih avtomobilov v Ljubljani v strogem mestnem centru ni uspela zgraditi ustreznega števila parkirnih hiš oziroma zagotoviti in urediti ustrezno število parkirnih mest. Razvoj in obnova cest ni nikakor v pozitivni povezavi z rastjo novogradenj v Ljubljani ter gospodarskim razvojem mesta. Mestne oblasti bi se morale učinkoviteje spopasti z ureditvijo javnega prevoza, ki bi ob ustrezni kvaliteti nedvomno razbremenil promet z osebnimi avtomobili. Prav tako bi morali na nacionalni ravni urediti in posodobiti železniško omrežje, ki bi omogočalo večjo frekventnost in krajše potovalne čase. S tem bi omogočili, da bi ljudje zaposleni, v Ljubljani, uporabljali javna prevozna sredstva (vlak in mestne avtobuse). To pa ni pomembno samo zaradi razbremenitve prometa v Ljubljani, ampak je povezano tudi s pozitivnim pristopom do ekologije.

Druga izredna konkurenčnost Ljubljane, poleg izjemne geografske lege, je v njeni velikosti, urejenosti okolja in razmeroma kakovostnih življenjskih pogojih. Konkurenčna mesta in prestolnice držav srednje in vzhodne Evrope ne dosegajo teh standardov, saj je pri njih večja koncentracija prebivalcev v mestu, večja stopnja onesnaženosti okolja, več je kriminala ter socialnih in etičnih konfliktov. "Ljubljana je danes predvsem poslovno in kulturno središče, univerzitetno in raziskovalno središče Slovenije. Konkurenčna prednost temelji na ponovni uveljavitvi Plečnikove arhitekture in urbanizma, ki smo ji priča zadnjih nekaj let." (Pichler-Milanović 2001: 73)

Po mnenju in opozorilu strokovnjakov morajo mestne oblasti v Ljubljani za učinkovitejšo izkoriščanje njenih konkurenčnih prednosti, ki bi omogočile boljši položaj v omrežju evropskih mest, urediti učinkovitost mestnega prometa, kvaliteto grajenja in naravnega okolja, kvaliteto restavracij in hotelov, ustrezno rešiti probleme na nepremičninskem področju, izboljšati pogoje za razvoj podjetništva itd. Vse to lahko v Ljubljani dosežemo z ustrezno organizacijsko strukturo mesta ter obstojem strategije razvoja, temelječega na tržnem konceptu, in z učinkovitim urbanim menedžmentom (Pichler-Milanović 2001: 73).

V obdobju do osamosvojitve Slovenije je bila Ljubljana le ena izmed šestih upravnih središč nekdanjih jugoslovanskih republik. V SFR Jugoslaviji so se glavna dogajanja in odločitve na področju mednarodnih odnosov, političnih ter gospodarskih zadev odvijala v Beogradu. Ljubljana je z osamosvojitvijo Slovenije dobila funkcijo glavnega mesta ene izmed evropskih držav in s tem je postala tudi diplomatsko središče novo nastale države. Po mednarodnem priznanju Slovenije so začele tuje države odpirati v Ljubljani svoja veleposlaništva in konzulate. Danes imajo v Ljubljani odprta veleposlaništva države članice Evropske unije, Združene države Amerike, Ljudska republika Kitajska, Rusija, Hrvaška, Srbija, Makedonija, Bosna in Hercegovina, Turčija itd.

Temeljni pomen za konkurenčnost mesta oziroma regije je njena ekonomska razvitost. Ljubljana spada v osrednjeslovensko regijo. Osrednjeslovenska regija vključuje 24 občin, in sicer občine Borovnico, Brezovico, Dobrepolje, Dobrovo–Polhov Gradec, Dol pri Ljubljani, Domžale, Grosuplje, Horjul, Ig, Ivančno Gorico,

Kamnik, Komendo, Litijo, Logatec, Lukovico, Medvode, Mengeš, Mestno občino Ljubljana, Moravče, Škofljico, Trzin, Vodice, Velike Lašče in Vrhniko.

Tabela 7. 1.: Izbrani makroekonomski kazalci za osrednjeslovensko regijo in Slovenijo

	Osrednjeslovenska regija	Slovenija
Površina v km ²	2.555	20.273
Št. prebivalstva (na dan 31. 12. 2004)	496.675	1.997.590
Letna stopnja rasti prebivalstva (v ‰) v letu 2004	3,2	0,6
BDP na prebivalca leta 2003 v EUR	17.954	12.461
BDP na prebivalca leta 2003 (SI=100)	144	100
Stopnja registrirane brezposelnosti v (%) na dan 31. 12. 2004	7,5	10,3
Povprečna mesečna bruto plača na zaposleno osebo (v SIT) v letu 2004	307.934	267.571
Povprečna mesečna bruto plača na zaposleno osebo (v SIT) v letu 2004 (SI=100)	115	100

Vir: SURS, Slovenske regije v številkah, Ljubljana 2006

Po osamosvojitvi je začelo prihajati do vedno večjih razlik med regijami znotraj Slovenije. Nekatera območja so se začela z vpeljavo tržne ekonomije ter procesi privatizacije in decionalizacije hitreje razvijati. Osrednjeslovenska regija, v katero spada tudi mesto Ljubljana, je danes najrazvitejša regija v Sloveniji. V njej živi skoraj četrtina prebivalstva Republike Slovenije ter ima za 44 % višji bruto domači proizvod na osebo glede na državno povprečje (glej Tabelo 7. 1.). V osrednjeslovenski regiji je povprečna mesečna bruto plača na zaposleno osebo za 15 % višja in stopnja registrirane brezposelnosti za 2,8 odstotne točke nižja glede na državno povprečje. Vse to povzroča, da se vse več ljudi seli v osrednjeslovensko regijo. Prirast prebivalstva v regijo je v letu 2004 znašal 3,2 ‰ (glej Tabelo 7. 1.).

Vzrok za višji bruto domači proizvod v osrednjeslovenski regiji glede na državno povprečje leži tudi v tem, da je več delovnih mest ter da je 69,7 % njenega delovno aktivnega prebivalstva zaposlenega v storitvenih dejavnostih (dejavnosti z višjo dodano vrednostjo). Na področju storitvenih dejavnosti so najpomembnejša področja: finančno in zavarovalno posredništvo, poslovanje z nepremičninami, razne poslovne storitve, trgovina itd.

V Ljubljanski regiji je bilo 31. 12. 2001 evidentiranih 32,2 % vseh podjetij v Sloveniji. Tako ima v Ljubljani sedež podjetja večina večjih slovenskih podjetij, kot so PS Mercator d. d., Petrol d. d., Telekom Slovenije d. d., Mobitel d. o. o., Elektro Ljubljana d. d., Droga Kolinska d. d., Autocommerce d. d., Geoplin d. d., Pivovarna Union d. d. itd. Z osamosvojitvijo so začela na slovenski trg prihajati tuja podjetja z ustanavljanjem svojih podružnic in podjetij ter z neposrednimi investicijami v že obstoječa podjetja. Večinoma so si tuja podjetja za sedež svojih podjetij oziroma predstavništev izbrala Ljubljano. Tako imajo svoje podjetje, predstavništvo oziroma delež v podjetju podjetja, kot so Toyota, Peugeot, Novartis, KBC, Hypo-Alpe-Adria Group, Volksbank, BKS Bank, Societe Generali, Lukoil, Spar, Hofer, Reiffeisen Bank, BAWAG, OMV itd.

Tabela 7. 2.: Tuje naložbe v osrednjeslovenski regiji in Sloveniji

Območje	Stanje konec leta v milijonih EUR						
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Osrednje-slovenska regija	1.154,9	1.374,9	1.723,9	1.515,7	2.368,6	3.135,9	3.394,7
Slovenija	2.369,5	2.675,0	3.109,8	2.952,4	9.922,9	5.131,0	5.556,7

Vir: Banka Slovenija 2005: 53

Dobra geografska lega, urejena infrastruktura in status prestolnice so dejavniki, ki privabljajo tuje neposredne naložbe v osrednjeslovensko regijo. V preučevanem obdobju od konca leta 1998 do konca leta 2004 je bila največja koncentracija tujih neposrednih naložb v osrednjeslovenski regiji. Konec leta 2004 je delež le-teh znašal kar 61,1 % glede na celotne tuje neposredne naložbe v Sloveniji (glej Tabelo 7. 2.)

(Banka Slovenije 2005: 20). V Ljubljani so za tuje neposredne investitorje najzanimivejše dejavnosti, kot so finančno posredništvo, trgovina, trgovina motornih vozil in izdelkov široke porabe, poslovanje z nepremičninami in najem ter poslovne storitve.

7.1.3 STANOVANJSKA POLITIKA IN GIBANJE CEN NEPREMIČNIN V LJUBLJANI PO LETU 1991

Osrednjeslovenska regija oziroma mesto Ljubljana sta se po letu 1991 najbolj razvijali, kar je vplivalo na rast števila prebivalcev v osrednjeslovenski regiji. Vzroki za rast prebivalcev so v višjem življenjskem standardu ter večjih in boljših zaposlitvenih možnostih v Ljubljani v primerjavi z ostalimi mesti in regijami v državi. Veliko novih in dobro plačanih delovnih mest je nastalo na račun tujih podjetij, ki so v Ljubljani ustanovljala svoja podjetja in predstavništva. Prav tako je v Ljubljani iz leta v leto naraščalo število študentov na Univerzi v Ljubljani ter ostalih visokošolskih zavodih, ki imajo sedež v Ljubljani.

Neustrezna stanovanjska politika in preseljevanje sta pripeljala do neustrezne ponudbe lastniških in najemniških stanovanj. Povečano povpraševanju po stanovanjskih enotah, neurejena zemljiška knjiga, ugodna hipotekarna posojila, pomanjkanje novogradenj in pomanjkanje ustreznih zazidalnih površin za stanovanjsko gradnjo so v zadnjih petnajstih letih privedli do skokovitega dviga cen nepremičnin v mestu Ljubljana. Na podlagi statističnih podatkov (glej Tabela 7. 3.) se je cena kvadratnega metra skoraj potrojila. Pri enodružinskih hišah je bil ta skok cen manjši, vendar je vseeno danes težko kupiti hišo v Ljubljani za manj kot 300.000 EUR.

Tabela 7. 3.: Povprečne oglaševane cene stanovanjskih nepremičnin in najemnin v Ljubljani v obdobju od junija 1995 do junija 2006.

Obdobje	Povprečna cena stanovanja v €/m ²			Povprečna mesečna najemnina stanovanja v €/ m ²			Povprečna cena hiše v €/ m ²	Povprečna cena parcele v €/ m ²
	1 - sobno	2 - sobno	3 - sobno	1 - sobno	2 - sobno	3 - sobno	Hiša	Parcela
Junij 1995	801	991	947	253	373	537	895	31
Junij 1996	1.097	1.017	993	274	326	536	823	64
Junij 1997	1.285	1.130	1.107	270	378	593	920	73
Junij 1998	1.282	1.211	1.173	267	379	507	951	79
Junij 1999	1.423	1.254	1.349	270	383	495	1.023	93
Junij 2000	1.322	1.370	1.263	286	385	535	1.023	92
Junij 2001	1.643	1.415	1.375	379	383	515	1.237	/
Junij 2004	2.009	1.817	1.823	368	518	861	1.219	213
Junij 2005	2.262	1.966	1.869	365	596	858	1.412	215
Junij 2006	2.579	2.310	2.247	399	633	1.014	1.587	252

Vir: Internet 5 (www.slonep.net)

Pomanjkanje ustreznih zazidljivih zemljišč za stanovanjsko in drugo gradnjo je privedlo do astronomskega dviga cen zazidljivih parcel. Danes stane kvadratni meter zazidljive parcela na elitni lokacije vse do 1000 EUR. Zaradi neustrezne ponudbe najemniških stanovanj se je tudi cena najemnin v zadnjem desetletju skoraj podvojila. Danes znaša mesečna najemnina toliko kot obrok hipotekarnega posojila pri ustrezni dobi odplačevanja. Ljubljana se danes sooča s problemom zagotavljanja socialnih in neprofitnih stanovanj.

"Za večino prebivalcev je dostop do primernega stanovanja mogoč samo ob aktivni vlogi države oziroma lokalne skupnosti, seveda ob možnosti neprofitnega stanovanjskega sektorja, zagotavljanja socialnih stanovanj in ugodnih kreditov za nakup ali graditev lastnih stanovanj." (Pichler-Milanović 2001: 77)

7.2 PRAGA

"Praga (češko *Praha*) je glavno mesto Republike Češke in z 1,2 milijoni prebivalcev (2004) obenem tudi njeno največje mesto. Leži ob reki Vltavi in je kulturno ter ekonomsko središče Češke. Zemljepisno leži v osrednjem delu Evrope ob Vltavi, ki je pritok reke Labe na sredini češke kotline." (internet 3)

Praga, ali kot ji njeni prebivalci pravijo zlata Praga, je skozi svojo zgodovino doživljala vzpone in padce. Po prehodu iz komunizma v demokracijo si nova vladajoča elita s svojimi politikami prizadeva povrniti Pragi njeno nekdanjo pomembnost in slavo med evropskimi mesti.

7.2.1 ZGODOVINA PRAGE

Zametki nastanka mesta Prage segajo vse v drugo polovico devetega stoletja, ko je mesto postalo prestolnica oziroma rezidenčni sedež kraljev dežele Bohemije. Praga je prvi veliki razcvet doživela v 14. stoletju pod vladavino kralja Karla IV. Njegova največja zasluga za razvoj mesta je izgradnja danes starega mestnega jedra, Karlovega mostu in mogočne gotske katedrale, ki velja za največjo tovrstno katedralo v srednji Evropi. V tistem času je bila Praga tretje največje mesto v Evropi (internet 7).

Dežela Bohemija je kasneje postala integralni del habsburške oziroma Avstro-Ogrske monarhije. Praga je s tem prešla pod habsburško nadoblast in bila njen del vse do leta 1918. V obdobju habsburške monarhije je bila Praga močno industrijsko središče

in njeno tretje največje mesto za Dunajem in Budimpešto. S koncem prve svetovne vojne je Praga postala prestolnica nove države Češkoslovaške. V obdobju med svetovnimi vojnama (1918–1938) je mesto postajalo vse pomembnejše poslovno, industrijsko, kulturno, izobraževalno in trgovsko središče srednjeevropske regije. Trend razvoja mesta se je upočasnil s koncem druge svetovne vojne oziroma po letu 1948, ko je na oblast prišla komunistična partija (Musil 2005: 285).

Novi industrializacijski val, sprožen pod vplivom socialistične oziroma komunistične oblasti, je povzročil ponoven vzpon industrijskega sektorja. Vzpon industrializacije se je odražal predvsem v jeklarski industriji in z njo povezanem inženiringu. V Pragi in njeni okolici se je med letoma 1949 in 1961 več kot podvojilo število zaposlenih v industriji. Vladajoča komunistična partija si je z vodenjem gospodarske politike v smeri ponovne industrializacije prizadevala doseči povečanje deleža delavskega razreda v celotni strukturi prebivalstva. Izvajanje in vodenje centralnoplanske gospodarske politike je povzročil zaton razvoja storitvenega sektorja. Storitveni sektor se je v Pragi začel ponovno razvijati šele po letu 1989 (Musil 2005: 285).

V dvajsetem stoletju je prišlo tudi do sprememb v etični strukturi prebivalcev Prage. Vse do druge svetovne vojne je bila Praga nacionalno zelo heterogeno mesto. V njej so živeli predvsem Čehi, Nemci in Židje. Nemci so bili do devetnajstega stoletja celo najštevilčnejše prebivalstvo Prage. Nacistična okupacija Prage in holokavst med drugo svetovno vojno sta imela za rezultat izgon in poboj praških Židov. Po koncu druge svetovne vojne so bili iz Prage pregnani tudi Nemci. Praga je tako postala predvsem mesto s prebivalstvom češkega rodu. Homogenost praškega prebivalstva je imela za posledico oslabitev mednarodne povezanosti in vključenosti Prage z drugimi večjimi srednjeevropskimi mesti (Musil 2005: 286 in internet 7).

Žametna revolucija je prav tako povzročila razpad urbanega sistema takratne države. Leta 1992 je Češkoslovaška republika razpadla na dve samostojni in neodvisni državi (Republiko Češko in Republiko Slovaško). Te spremembe je potrebno razumeti kod odgovor in izziv na spremembe političnega in gospodarskega sistema v državi. Sprememba političnega ter gospodarskega sistema in lažja mednarodna mobilnost kapitala, delovne sile, blaga in storitev so imeli velik vpliv na razvoj mesta

Prage in ostalih čeških regij. Praga je z odpravo ovir pri prehodu državne meje postala privlačna destinacija tudi za številne turiste, študente, znanstvenike, poslovneže, politike itd. Na žalost pa je tako kot večina drugih tranzicijskih mest postala tudi destinacija za mednarodne kriminalne združbe (Musil 2005: 286–287). Mesto Praga je kasneje veliko pridobila tudi z vstopom Republike Češke v zvezo NATO v letu 1999 in Evropsko unijo leta 2004.

7.2.2 RAZVOJ PRAGE PO LETU 1991 IN NJENE KONKURENČNE PREDNOSTI V PRIMERJAVI Z EVROPSKIMI MESTI TER OSTALIMI ČEŠKIMI REGIJAMI

Po letu 1991 so se tako v Republiki Češki kot tudi v njeni prestolnici Pragi začele spremembe, ki so pripomogle k razvoju mest in regije. Praga se je v tem obdobju razvijala mnogo hitreje kot ostale regije in mesta na Češkem. K temu sta pripomogli predvsem njena geografska lega in pomembnost statusa glavnega mesta. Danes je Praga z dobro delujočim tržnim gospodarstvom nedvomno najbolj razvito mesto v državi.

Ena izmed ključnih sprememb v Pragi v letu 1991 je bila decentralizacija odločanja in s tem prenos odločanja z državne na mestno raven. Lokalna vlada oziroma mestna oblast je dobila pooblastila za vodenje, odločanje o alokaciji resursov in razvoju mesta. Tako so bile odstranjene marsikatero administrativne ovire, ki so v času socializma ovirale razvoj mesta Prage. Na stanovanjskem področju so prenesli upravljanje stanovanjskega sklada z državne oziroma mestne ravni na zasebne nepremičninske agencije (Sykora 1994: 1155).

Po žametni revoluciji so bile ukinjene tudi stare administrativne regije. Prišlo je do zmanjšanja števila regij in povečanja števila občin. Tako se je povečalo število občin na Češkem z 4158 v letu 1989 na 6237 v letu 1992. Praga je bila v letu 1991 razdeljena na 10 okrožij, medtem ko je danes sestavljena iz sedeminpetdesetih mestnih samoupravnih področij oziroma iz trinajstih okrožij, ki predstavljajo osnovni nivo državne administracije znotraj mesta. Mestna samoupravna območja v Pragi se razlikujejo glede na število prebivalcev in po svoji ekonomski moči. Trinajst največjih

samoupravnih območij ima med 35.000 do 145.000 prebivalcev, medtem ko ima 35 manjših samoupravnih področij manj kot 5000 prebivalcev. Pristojnosti posameznih samoupravnih območij v primerjavi s centralno mestno administracijo so določene s posebnim zakonom (Sykora 1994: 1157).

V Republiki Češki se je obdobje privatizacije začelo po padcu komunizma oziroma socializma. Eno izmed prvih dejanj privatizacije je bilo vračilo premoženja ljudem, ki jim je bilo odvzeto po drugi svetovni vojni. Takšen način vračila premoženja ni bil narejen iz ekonomskih razlogov, ampak bolj iz moralnih razlogov in z namenom vzpostavitve sistema zasebne lastnine oziroma kapitala. Z denacionalizacijo je bilo v elitnih četrtih mesta Prage vrnjenih 70 % nepremičnin, v ostalih predelih pa med 35 % in 65 % nepremičnin. Državna stanovanja in hiše, ki niso bile predmet denacionalizacije, je češka vlada ponudila v odkup ljudem, ki so bivali v njih. S tem so želeli v tej fazi privatizacije preprečiti tujcem in nepremičninskim agencijam nakup družbenih nepremičnin (Sykora 1994: 1156).

Naslednja faza privatizacije je bila prodaja manjših državnih podjetij na način avkcije in pomoč države pri razvoju podjetništva. Cilj te faze privatizacije je bil ustvariti učinkovitejše upravljanje s premoženjem. Na ta način je prešlo v zasebno lastništvo v Pragi približno 2.500 restavracij, trgovin in ostalih podjetij (Sykora 1994: 1156). Tretja faza privatizacije je bila privatizacija velikih podjetij, ki je potekala v dveh fazah preko kuponov oziroma vavčerjev. Z zasebnim lastništvom podjetij so želeli zmanjšati vpliv države pri poseganju v gospodarstvo in vsakdanje življenje državljanov. Velika podjetja so se v začetnem obdobju tranzicije soočala z velikimi težavami, ki sta jih prinašali svobodna konkurenca ter odprava centralnoplanskega gospodarskega sistema in državnega monopolizma. Zaradi novih razmer na trgu se je morala prestrukturirati večina nekdanjih velikih podjetij. Marsikatero veliko podjetje je šlo po letu 1991 v stečaj in večina teh podjetij je imela sedež v Pragi. Število zaposlenih v industriji se je leta 1998 v primerjavi z letom 1990 zmanjšalo za 400.000 zaposlenih. Industrijski sektor je v času tranzicije doživel svoj zaton. Storitveni sektor je po letu 1989 v nasprotju z industrijskim sektorjem doživel velik razcvet. Leta 1998 je bilo v storitvenem sektorju zaposlenih 2,6 milijona ljudi oziroma 54 % vseh zaposlenih (Musil 2005: 288).

Spremembe v obdobju po letu 1989 so vključevale tudi sprejetje nove zakonodaje na področju trga delovne sile oziroma zaposlovanja. Liberalizacija trga delovne sile in odprava omejitev v zvezi z notranjimi migracijami prebivalstva je povzročila večje migracije prebivalcev znotraj države. Stanovanjska politika v zagotavljanju lastniških in najemniških stanovanj ni sledila potrebam hitre liberalizacije trga delovne sile in povečanim notranjim migracijam prebivalcev. Neustrezno stanje na nepremičninskem trgu v Pragi je postalo resna ovira pri mobilnosti delovne sile in razvoju gospodarstva. Zaradi tega se število prebivalcev v Pragi ni povečalo. Na Češkem je po letu 1989 prišlo do porasta števila prebivalcev v okolici Prage (Musil 2005: 288). Rezultat tega je v povečanem številu dnevnik migracij ljudi iz spalnih naselji na obrobju mesta v Prago.

Vse te spremembe so povzročile, da se je Praga razvijala hitreje kot ostala industrijska mesta in se v svoji razvitosti vse bolj približevala zahodnoevropskim mestom. V vseh ostalih nekdanjih socialističnih oziroma komunističnih državah je prišlo do zatona in zaostajanja podeželja in manjših mest za prestolnicami oziroma mesti z ugodnejšo geografsko lego. Razbijanje nekdanj velikih državnih monopolistov in zasebno lastništvo sta vplivala na prerazdelitev moči med večje število akterjev in na konkurenčne tekme med podjetji (neglede na izvor kapitala). Konkurenca med večjim številom akterjev na trgu vodi do racionalnejšega in učinkovitejšega poslovanja podjetij.

Vlada Republike Češke je po letu 1992 z novo zakonodajo na gospodarskem in drugih področjih ustvarila stabilno poslovno okolje, ki je privabilo tudi tuje neposredne investitorje. Z uvedbo kapitalizma je prišlo oziroma prihaja do vse večjih socialnih neenakosti in do podobnih vzajemnih poslovnih odnosov in strukture trga, kot jih poznamo v zahodnokapitalističnih državah. Odprava ovir v mednarodni menjavi je še dodatno spodbudila razvoj storitvenega sektorja. V Pragi se je v času tranzicije povečalo število delovnih mest v storitvenem sektorju, ki prinaša zaposlenim višje plače kot so le-te v dejavnostih primarnega in sekundarnega sektorja. Nova delovna mesta v storitvenem sektorju so se odprla predvsem v zavarovalništvu, bančništvu, drugih finančnih institucijah, nepremičninskih agencijah, svetovalnih agencijah,

oglaševalstvu in medijih. Kljub hitremu razvoju storitvenega sektorja je še vedno velika večina ljudi zaposlenih v javnem sektorju, in sicer v izobraževalnih zavodih, državni birokraciji, zdravstvu, socialnih službah itd. V državnih službah so se plače znižale glede na plače v zasebnem sektorju. Obdobje hitre tranzicije in vse večja družbena neenakost sta vplivali na povečanje sive ekonomije (Sykora 1994: 1158–1159).

Na podlagi statističnih podatkov iz Tabele 7. 4. vidimo, da je v Pragi konec leta 2004 živel približno 11 % celotnega prebivalstva Republike Češke. Zaposleni v Pragi so v letu 2004 ustvarili skoraj četrtno celotnega češkega BDP oziroma so imeli za več kot dvakrat višji BDP na prebivalca. Stopnja brezposelnosti je bila konec leta 2004 v Pragi nekaj manj kot trikrat nižja glede na državno raven. V letu 2004 je bila v Pragi višja tudi povprečna bruto mesečna plača glede na državno povprečje. Iz Tabele 7. 4. lahko tudi razberemo, da je bil neto prirast števila prebivalcev na državni ravni nižji kot v Pragi in njeni regiji. Vsi ti podatki kažejo, da je Praga najuspešnejša regija oziroma mesto na Češkem.

Tabela 7. 4.: Izbrani makroekonomski kazalci za mesto Praga in Republiko Češko za leto 2004

	Praga	Republika Češka
Površina v km ²	496	78.868
Št. prebivalstva (na dan 31. 12. 2004)	1.170.571	10.220.577
Letna stopnja rasti prebivalstva (v ‰)	4,3	0,9
BDP leta 2004 v mio CZK	637.704	2.767.717
BDP na prebivalca leta 2004 v CZK	547.096	271.161
Povprečno št. registriranih zaposlenih v 2004	909.098	3.198.855
Stopnja registrirane brezposelnosti v (%) na dan 31. 12. 2004	3,58	9,47
Povprečna mesečna bruto plača na zaposleno osebo (v CZK v letu 2004)	22.437	18.035

VIR: Statistični urad Republike Češke (internet 8; <http://www.czso.cz/eng/>)

Uvedba tržne ekonomije in procesi globalizacije so v Prago prinesli zahodnoevropski način življenja in kulturo, ki sta vplivali na spremembe potrošnikovih preferenc. Na trgu blaga in storitev se je pojavilo veliko novosti tako domačih kot predvsem tudi tujih. Danes češki mediji oglašujejo in ponujajo državljanom povsem enako modo, filme in blagovne znamke, kot jih imajo na voljo prebivalci držav zahodne Evrope. V Pragi so se po letu 1991 pojavila številna tuja predstavništva blagovnih znamk in njihove trgovine (United Colors of Benetton, Nike, Adidas, Gucci, Armani itd.), verige s hitro prehrano (McDonalds, Burger King itd.), ter lokali in restavracije, v katerih nudijo tipično nečeško hrano in pijačo (irsko pivo, sushi itd). Velike spremembe v potrošniških preferencah prebivalcev Prage oziroma Češke so posledica monotone in selektivne izbire produktov in storitev v času socializma in komunizma (Sykora 1994: 1160).

Vse te spremembe so opazili tuji vlagatelji in korporacije, ki so z liberalizacijo češkega gospodarskega prostora začeli s prodorom na novo tržišče. Tuja podjetja so začela z odpiranjem svojih podružnic in intenzivnim oglaševanjem svojih produktov in storitev. Zaradi slabe prometne ureditve in nezadostnega števila parkirnih mest se je trgovina začela preseljevati iz manjših poslovnih prostorov v velike nakupovalno-zabaviščne centre, ki so locirani na obrobju Prage in drugih večjih čeških mestih. Začela se je gradnja velikih trgovsko-zabaviščnih centrov s prodajnimi površinami ranga 4.000, 5.000 in 10.000 m² ter urejenimi parkirnimi površinami. Kljub porastu števila osebnih vozil trgovska središča še zmeraj niso bila dostopna mnogim prebivalcem Prage. Danes je v Pragi velika večina trgovin in restavracij v lastništvu tujcev. Njihova ponudba produktov in storitev je glede na cene in kupno moč dosegljiva predvsem tujim turistom in bogatejšemu sloju prebivalcev Češke. Z neenakostjo v družbi je občutno naraslo število brezdomcev in ljudi, ki živijo na pragu revščine. Zahodni način življenja je začel izpodrivati domačo kulturno dediščino, ne glede na to, da prihajajo tuji turisti v Prago odkrivat njeno bogato zgodovino in kulturo (Sykora 1994: 1160).

Spremembe na gospodarskem področju so, kot smo že omenili, povzročile spremembe na področju trga delovne sile ter migracij prebivalstva. V socializmu so ljudje večinoma uporabljali javni prevoz, ki je bil subvencioniran s strani države. V

procesu privatizacije je prišlo tudi do lastninjenja in odprodaje nekdanjih državnih prevoznih družb ter zmanjšanja subvencij za prevozne stroške delavcem. Razlike v prevoznih stroških, času vožnje ter kvalitete med prevozom z lastnim avtomobilom in javnim prevoznim sredstvom (avtobusom ali vlakom) so postajale vse ugodnejše v prid nakupu lastnega prevoznega sredstva. Število avtomobilov se je tako povečalo z 2,4 milijona v letu 1990 na 3,7 milijona v letu 1998. Češka vlada se je zaradi relativno slabe avtocestne infrastrukture odločila za izgradnjo in sanacijo obstoječih avtocest. Danes obstoječi sistem avtocest v Republiki Češki povezuje Prago s Plznom in Nürnbergom. V prihodnosti naj bi se Praga preko avtocestnega omrežja povezala tudi z Dresdnom in Berlinom ter Katowicami, Brnom in Dunajem (Musil 2005: 290). Izgradnja avtocestnega križa je olajšala dostop do Prage. S tem se je povečala obremenitev praškega mobilnega in mirujočega prometa. Za rešitev tega problema mora mesto skupaj z zasebnim partnerstvom zagotoviti ustrezno število parkirišč in garažnih hiš.

Železniški promet je bil v obdobju med obema svetovnima vojnima v precej slabem stanju. Državna oblast se je zaradi tega lotila temeljite prenove zastarelega železniškega omrežja. Gradijo oziroma so že zgradili del železnic, ki je namenjen hitrim vlakom. Pri tem jim pomaga Evropska unija s svojimi povratnimi in nepovratnimi sredstvi za pomoč pri razvoju prometne infrastrukture. Leta 2003 je začel funkcionirati prometni koridor, ki povezuje Berlin–Prago–Brno–Dunaj ter prometni koridor, ki povezuje Prago z Varšavo in Ostravo. V planu je tudi izgradnja tretjega prometnega koridorja, ki bo povezoval Prago z Linzem in Nürnbergom ter s Frankfurtom in Parizom. Te nove železniške povezave bi še dodatno povečale razvoj in dostopnost Prage in Češke (Musil 2005: 290).

Prav tako se je po letu 1992 v Republiki Češki zelo razvil zračni promet. Na obrobju mesta Prage so zgradili moderno letališče, skozi katerega vsako leto prepeljejo več milijonov potnikov. Zračni promet se je po številu prepeljanih potnikov glede na leto 1989 podvojil. Danes na leto prepeljejo okoli 5 milijonov potnikov. Pri prevozu teh potnikov je pomembno vlogo odigral češki letalski prevoznik Czech Airlines z nudenjem kvalitetnih storitev in z dobrimi, frekventnimi ter novimi povezavami predvsem z nemškimi mesti, kot so Frankfurt, Berlin, Stuttgart, Düsseldorf, Hamburg,

Köln-Bonn, in ostalimi zahodnoevropskimi mesti, kot so London, Helsinki, Pariz, Rim, Barcelona, Bruselj itd. Po letu 1989 so opustili letalske povezave z mesti bivšega vzhodnega bloka (Musil 2005: 291).

Poleg vseh teh transportnih faktorjev, ki prispevajo k večji vključenosti Prage v svet, so še ostali dejavniki, ki prav tako ne smejo ostati neopaženi. Tu gre za intelektualne kontakte z zunanjim svetom, z mesti, s katerimi Praga v času komunizma ni imela veliko stikov. Tako je prišlo do ponovnega sodelovanja med praško univerzo ter različnimi znanstvenoraziskovalnimi inštituti češke akademije znanosti in umetnosti s sorodnimi inštituti zahodnoevropskih in severnoameriških držav. Praga je v zadnjih 15 letih postala pomembno kongresno, konferenčno, sejensko in umetniško središče v Evropi. V Pragi se je povečalo tudi število tujih študentov (Musil 2005: 291). V mestu se nahaja 8 univerz oziroma 36 različnih fakultet. V šolskem letu 2002/2003 je na teh fakultetah študiral kar 79.609 študentov, od tega 10.443 doktorskih kandidatov. Najdaljšo tradicijo izmed praških univerz ima Karlova univerza, ustanovljena leta 1348 (internet 9).

Praga je tudi izjemno priljubljena turistična destinacija na Češkem, ki vsako leto privabi veliko tujih turistov v vseh letnih časih. Turizem kot gospodarska panoga je v Pragi v devetdesetih letih doživel velik razvoj, ki je veliko prispeval k odprtju novih delovnih mest in razvoju samega mesta. V mestu je bilo po letu 1989 vloženih veliko sredstev v posodobitev in izgradnjo novih prenočitvenih kapacitet ter ostale turistične infrastrukture. V letu 2002 je Prago obiskalo kar 2,5 milijona turistov, od tega jih je bilo 88 % tujih (internet 9).

7.2.3 STANOVANJSKA POLITIKA IN GIBANJE CEN NEPREMIČNIN V PRAGI PO LETU 1991

Privatizacija, deindustrializacija in razvoj storitvenega sektorja na Češkem in velika koncentracija tujih neposrednih investicij v Prago so povzročili premike na nepremičninskem področju. To je povzročilo vse večje povpraševanje po stanovanjih, zazidljivih zemljiščih in poslovnih prostorih v centru mesta oziroma na atraktivnih

lokacijah v Pragi. Povečano povpraševanje na trgu nepremičnin v Pragi je privedlo do špekulativnih vlagateljev v nepremičnine. S tem je prišlo do dviga cen nepremičnin, saj je povpraševanje presegalo ponudbo. V obdobju po letu 1992 je bilo v Pragi ustanovljenih veliko nepremičninskih agencij. Nepremičninska dejavnost v Pragi prinaša zaposlenim relativno dobre zaslužke glede na ostale gospodarske panoge (Sykora 1994: 1159).

S privatizacijo so se začele izoblikovati prve prave tržne cene, ki so bile odraz bodočih pričakovanj zasebnih lastnikov kapitala. Nepremičnine v centru Prage so po letu 1992 dosegle višjo raven cen v primerjavi s primestnimi predeli in ostalimi češkimi regijami. Cene nepremičnin v času socializma oziroma komunizma niso bile odvisne od lokacije. Tudi na področju najemniškega trga stanovanj in poslovnih prostorov se višina najemnin razlikuje glede na lokacijo. Najvišje najemnine dosegajo nepremičnine v centru Prage. Praga ima za razliko od ostalih postsocialističnih mest veliko najemniških stanovanj (Sykora 1994: 1156). Porast družbene neenakosti je povzročil ponovno rast elitnih četrti in preseljevanje revnejšega dela prebivalstva v blokavske konglomerate.

Neustrezna stanovanjska politika v obdobju pred letom 1989 in odpiranje novih delovnih mest v Pragi je spodbudilo gradnjo novih nepremičnin. V letu 1991 je bilo na novo zgrajenih 7.200 stanovanjskih enot, v letu 1998 pa 3.600. Večinoma so novogradnje dostopne samo delu prebivalstva z visokimi osebnimi dohodki. Velik problem v Pragi je tudi neobstoj neprofitnih stanovanj in državne pomoči za nakup le-teh (Musil 2005: 301–302).

7.3 BUDIMPEŠTA

Budimpešta je danes eno izmed največjih srednjeevropskih mest. V dvajsetem stoletju je doživelo veliko sprememb na lokalni, nacionalni in mednarodni ravni. V času Avstro-Ogrskega imperija je bila Budimpešta za Dunajem njegovo drugo največje mesto. Budimpešta je po letu 1920 postala prestolnica in glavno upravno,

gospodarsko in kulturno središče Republike Madžarske. S propadom habsburškega imperija je Budimpešta izgubila svoj pomen na mednarodni ravni. Budimpešta je v obdobju komunizma in socializma doživela še večjo izolacijo v primerjavi z zahodnoevropskimi mesti. Njena mednarodna prepoznavnost v srednjeevropski regiji se je ponovno okrepila z reformami v osemdesetih letih prejšnjega stoletja ter kasneje s padcem komunističnega režima ter uvedbo demokracije na Madžarskem. Z uvedbo demokracije in lažjo prehodnostjo državnih meja doživlja Budimpešta nov zagon v svojem razvoju. Budimpeštanskemu gospodarstvu je v obdobju med letom 1989 in sredino devetdesetih let prejšnjega stoletja uspelo privabiti največ tujih neposrednih investicij izmed vseh madžarskih regij. Tuje neposredne investicije so še dodatno poživile razvoj mesta (Tosics 2005a: 248).

7.3.1 ZGODOVINA BUDIMPEŠTE

Budimpešta je kot mestna celota nastala leta 1873 z združitvijo mest Budima, Pešte in Obude. S prihodom nomadskih ljudstev s Kavkaza in Keltov z ozemlja današnje Francije se je v drugem stoletju pred našim štetjem začelo priseljevanje in naseljevanje na današnje ozemlje Budimpešte. V prvem stoletju pred našim štetjem je ozemlje Panonija, na katerem se danes razprostira Budimpešta, postalo del rimskega cesarstva. Glavno mesto Panonije je bilo v tistem času mesto Aquincum (danes stari del Bude). Rimljane so v petem stoletju z območja Budimpešte pregnali Huni. Za Huni so se na to območje naseljevala germanska ljudstva, Langobardi, Avari in Slovani. Madžari so se na to območje naselili šele proti koncu devetega stoletja, in sicer najprej na otok Csepel, ki se nahaja na reki Donavi (internet 10).

Razvoj Budima in Pešte se je začel šele v 12. stoletju, ko so se v ti dve mesti začeli priseljevati Francozi, Valonci in Germani. Novi priseljenci so oživili trgovino in s tem pospešili razvoj obeh mest. Invazija Mongolov v letu 1241 je uničila velik del obeh mest, ki sta bili kasneje obnovljeni s pomočjo nemških kolonistov. V štirinajstem stoletju je spadalo območje današnje Budimpešte pod anžuvinske kralje. Anžuvinski kralji so proglasili mesto Buda za kraljevi sedež. Leta 1526 so budimpeštansko regijo krvavo zavzeli Turki pod vodstvom Sulejmana I. in ji vladali dolgih 160 let. Turke je

šele v dvanajstem poizkusu premagala velika, narodnostno mešana panevropska vojska (internet 10).

Budimpešta se je pod habsburško nadoblastjo ponovno začela razvijati v drugi polovici osemnajstega stoletja. V tem obdobju je ekonomski in arhitekturni razvoj Budimpešte sledil Dunaju. Budimpešta je ostala pod habsburško nadoblastjo vse do njenega propada oziroma do konca prve svetovne vojne (internet 10).

V obdobju med obema svetovnima vojnama je Budimpešta postala prestolnica države, ki je po vojni izgubila skoraj dve tretjini svojega nekdanjega ozemlja. Budimpešta se je v medvojnem obdobju tako kot Madžarska razvijala zelo počasi. Počasen razvoj je pripomogel k izgubi pomembnosti mesta na mednarodni ravni (Tosics 2005a: 249).

Madžarska je bila v drugi svetovni vojni na strani poraženih sil in je po regionalni delitvi med SZ, ZDA, VB in Francijo prišla pod močan vpliv Sovjetske zveze. Uvedba socializma in komunizma na Madžarskem je še dodatno izolirala Madžarsko in Budimpešto v primerjavi z ostalimi zahodnoevropskimi državami in mesti. Budimpešta oziroma Madžarska sta se v šestdesetih letih prejšnjega stoletja ponovno začeli mednarodno povezovati. Konec osemdesetih let je Budimpešta ponovno dobila sloves evropskega mesta. Padec železne zavese ter spremembe ekonomskega in političnega sistema Budimpešte niso zaznamovali v takšni meri kot nekatera mesta in države srednje in vzhodne Evrope. Po letu 1989 je Budimpešta začela svojo prenovo tako v ekonomskem kot urbanističnem smislu (Tosics 2005a: 249).

Budimpešta je bila leta 1990 z okoli dva milijona prebivalcev največje mesto v srednjevzhodni Evropi. Glede na svojo velikost je prehitela ostala večja mesta v srednjeevropski regiji, kot so Dunaj, Praga in Varšava. V tem obdobju je v prestolnici živela ena petina celotnega prebivalstva Madžarske. Budimpešta se je zaradi boljše razvite prometne, telekomunikacijske ter ostale infrastrukture hitreje razvijala v primerjavi z ostalimi madžarskimi mesti in regijami. V začetku devetdesetih let je bila v budimpeštanski regiji proizvedena približno ena tretjina celotne industrijske

proizvodnje na Madžarskem (Kovacs 1994: 1081). V Budimpešti se je storitveni sektor po letu 1991 razvijal hitreje kot drugod v državi. Na razvoj storitvenega sektorja so vplivali stabilno poslovno okolje, tuje neposredne investicije in sodelovanje zasebnega sektorja z univerzo in raziskovalnimi inštituti.

7.3.2 RAZVOJ BUDIMPEŠTE PO LETU 1991 IN NJENE KONKURENČNE PREDNOSTI V PRIMERJAVI Z EVROPSKIMI MESTI TER OSTALIMI MADŽARSKIMI REGIJAMI

Budimpešta se je v obdobju po drugi svetovni vojni in vse do vzpostavitve demokracije v letu 1989 razvijala pod taktirko komunistične partije. Komunistična oblast si je s centralnoplanskim načinom vodenja gospodarske politike prizadevala ujeti in prehiteti zahodnoevropske države. V petdesetih letih se je na Madžarskem začela izgradnja težke industrije. Z izgradnjo velikih industrijskih obratov se je v Budimpešti odprlo veliko novih delovnih mest. Nova delovna mesta so povzročila rast števila prebivalcev v Budimpešti vse do sredine petdesetih let prejšnjega stoletja, ko se je ta ustavila zaradi preseljevanja določenih industrijskih obratov v druge madžarske regije. Po revoluciji na Madžarskem se je ponovno pričela rast priseljevanja v Budimpešto (Kovacs 1994: 1082).

Na Madžarskem in s tem tudi v Budimpešti je prišlo leta 1991 do velikih družbeno-političnih sprememb, ki so vodile v demokratizacijo življenja, do večstrankarskih svobodnih parlamentarnih volitev in preoblikovanja gospodarskega sistema. Madžarska se je podobno kot ostale postsocialistične države soočala s problemom neobstoja zasebne lastnine. Prehod v tržno gospodarstvo je zahteval izvedbo privatizacije in decionalizacije družbenega premoženja. S tem so bili položeni temelji za nastanek zasebne lastnine.

Na začetku leta 1991 je bila celotna akumulacija zasebnega kapitala na Madžarskem približno 15 % celote, medtem ko se je ta delež na koncu tega leta povečal na 33 %. V začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja je bil opazen velik trend rasti majhnih in srednje velikih podjetij, ki so imela do 20 zaposlenih delavcev (Kovacs 1994: 1087).

V času komunizma se je tudi Madžarska soočala z neobstojem manjših in srednje velikih podjetij (t. i. socialistična črna luknja).

Leta 1990 je prišlo na Madžarskem tudi do sprejetja novega zakona o lokalnih skupnostih, ki je dal večja pooblastila in moč odločanja mestom oziroma občinam. V Budimpešti imajo danes dvotirni sistem, ki ga sestavljata mestna uprava in uprave 23 mestnih okrožij.

Na podlagi statističnih podatkov iz Tabele 7. 5. vidimo, da Budimpešta v letu 2004 dosega boljše vrednosti makroekonomskih kazalcev v primerjavi z državno ravniyo. BDP p. c. je bil v letu 2004 v Budimpešti nekaj več kot dvakrat višji glede na državno povprečje. V Budimpešti je bilo leta 2004 zaposlenih 24 % vseh registriranih zaposlenih v državi, ki so skupaj v istem obdobju ustvarili 34 % celotnega BDP Madžarske. Budimpešta je imela glede na državno povprečje leta 2004 nižjo stopnjo brezposelnosti in višjo povprečno mesečno bruto plačo.

Tabela 7.5.: Izbrani makroekonomski kazalci za Budimpešto in Madžarsko za leto 2004

	Budimpešta	Madžarska
Površina v km ²	525,16	90.030
Št. prebivalstva (na dan 31. 12. 2004)	1.705.309	10.116.742
Letna stopnja rasti prebivalstva (v %)	-4.3	-2,5
BDP v mio HUN v letu 2004	7.060 066	20.712.284
BDP na prebivalca leta 2004 v tisoč HUF	4.150	2.047
Povprečno št. registriranih zaposlenih v 2004	954.182	3.900.400
Povprečna stopnja registrirane brezposelnosti v (%) letu 2004	4,4	6.1
Povprečna mesečna bruto plača na zaposleno osebo (v HUF v letu 2004	185 141	145.520

VIR: Statistični urad Madžarske (internet 11)

Spremembe v gospodarskem sistemu so imele velik vpliv na gospodarski razvoj Budimpešte, kjer je bilo že tradicionalno prisotno največje število podjetij in s tem

delovnih mest. V skladu s pričakovanji je prišlo po letu 1991 do zatona oziroma propada nekdanjih velikih industrijskih obratov in zmanjšanja števila zaposlenih v industrijskem sektorju.

V Budimpešti se je v industrijskem sektorju število zaposlenih med letoma 1990 in 1998 zmanjšalo za približno 111.000 delovnih mest. Zaradi recesije madžarskega gospodarstva v začetku devetdesetih let se je povečala stopnja brezposelnosti v industrijskem sektorju. Tuje neposredne investicije v tranzicijskem obdobju so povzročile ponoven vzpon določenih industrijskih podjetij, ki so poslovala v dobičkonosnih gospodarskih panogah. Večina proizvodov proizvedenih v teh madžarskih industrijskih podjetjih je bila namenjena izvozu. Z uvedbo tržnega gospodarstva je prišlo do modernizacije in avtomatizacije delovnih procesov v industrijskem sektorju. V Budimpešti je nekdanja težka industrija nadomestila industrija, ki deluje v sektorjih z višjo dodano vrednostjo. V ta industrijski sektor spadajo računalniška, elektronska, telekomunikacijska, farmacevtska, kemijska in prehrabena industrija. Podjetja, delujoča v "novem" industrijskem sektorju, se s podobnim trendom kot na zahodu vse bolj povezujejo z raziskovalnimi inštituti in univerzami (Kiss 2002: 76).

Storitveni sektor se je na Madžarskem začel razvijati z uvedbo zasebne lastnine in tržne ekonomije. Razvoj storitvenega sektorja in tuje neposredne investicije so pripomogle k oživitvi madžarskega gospodarstva in njenega približevanja razvitim zahodnokapitalističnim gospodarstvom. Največji delež tujih neposrednih investicij je na Madžarskem bilo investiranih v Budimpešto. Tuje neposredne investicije so vplivale na odpiranje novih delovnih mest v Budimpešti. Delovna mesta v storitvenem sektorju povzročajo vedno večje dnevne migracije ljudi iz okoliških krajev v Budimpešto.

V storitvenem sektorju je prišlo na področju finančnih storitev do hitre privatizacije bank ter prihoda finančnih institucij s tujim lastništvom. Te spremembe so pomenile velik razvoj v smeri sodobne informacijske tehnologije za banke, ki jim omogoča varno, ažurno in učinkovito poslovanje. Stabilen in močan bančno-finančni sektor je eden izmed pogojev za razvoj ostalih storitvenih dejavnosti. Banke s tujim

lastništvom so v Budimpešti, tako kot tudi v drugih večjih mestih srednje in vzhodne Evrope, začele odpirati svoje podružnice. Za njihov prihod na relativno majhen madžarski trg je bilo ključnega pomena stabilno poslovno okolje.

V Budimpešti so v storitvenem sektorju največjo rast poslovanja doživela podjetja z višjo stopnjo dodane vrednosti (računovodski servisi, računalniška podjetja, IT podjetja, jezikovne šole, oglaševalska in marketinška podjetja itd.). Po drugi strani pa je prišlo do zatona oziroma do počasnejše rasti storitvenih podjetij, ki so solidno obratovala v komunizmu oziroma socializmu (čevljarstvo, šiviljstvo, krojaštvo, električarstvo, vodoinštalaterstvo itd.). Ljudje, zaposleni v storitvenem sektorju, imajo višje povprečne plače v primerjavi z zaposlenimi v industrijskem sektorju.

Spremembe, ki so se zgodile v devetdesetih letih v industrijskem sektorju, so imele tudi posreden in neposreden vpliv na prostorske spremembe oziroma rabo zemljišč v Budimpešti. Z opuščanjem nekaterih industrijskih obratov se je ponudila možnost učinkovitejše izrabe prostora v mestu. Hitrost in obseg sprememb se je razlikoval glede na razlike med posameznimi predeli mesta Budimpešte. Razlike med posameznimi predeli mesta so se kazale predvsem v njihovi velikosti, lokaciji in številu delovnih mest. Nekateri mestni predeli Budimpešte so ostali nespremenjeni, medtem ko je v drugih prišlo do sprememb. Do velikih sprememb je prišlo predvsem na tistih območjih Budimpešte, kjer se je razvijal storitveni sektor, saj je bilo 80 % vseh investicij investiranih v storitveni sektor (Kiss 2002: 78).

V Budimpešti se je v obdobju med letoma 1995 in 1998 zmanjšal obseg industrijskih površin za 40 %. Industrijska območja so v letu 2002 predstavljala približno 5 % celotnega ozemlja Budimpešte. Največ industrijskih obratov je bilo opuščenih v severnem delu Budimpešte zaradi dobrih transportnih povezav in bližine centra mesta. Center mesta se je po letu 1989 razvijal podobno kot ostala razvitejša zahodnoevropska mesta (Kiss 2002: 78).

Mestne oblasti oziroma zasebniki so skušali opuščena zemljišča oziroma predele Budimpešte oživiti z izgradnjo stanovanjskih naselij. To jim ni najbolj uspelo, ker so se opuščena industrijska območja izkazala za nepriljubljena in nezaželena za

bivanje. Glavni razlog nepriljubljenosti ni bil v kvaliteti in velikosti stanovanjskih enot, ampak v veliki onesnaženosti teh predelov in problematičnem družbenem okolju. Danes živijo v opuščenih industrijskih območjih predvsem ljudje iz nižjega družbenega sloja in iz različnih marginalnih skupin (Kiss 2002: 82).

Propadanje težke industrije, vzpon storitvenega sektorja in velike tuje neposredne investicije so povzročile veliko sprememb v izgledu Budimpešte. V centru mesta so začeli obnavljati stare stavbe in graditi moderne stanovanjsko-poslovne stavbe. Po vsem mestu so se začeli pojavljati tudi številni veliki oglasi, osvetljene reklame itd., ki jih ni bilo v času komunizma oziroma socializma.

Stabilno makroekonomsko okolje, urejen pravni sistem, dobro razvita prometna in komunikacijska infrastruktura, stabilen finančni sistem in poceni delovna sila na Madžarskem so ustvarili zelo privlačno poslovno okolje za tuja podjetja. Madžarska je po odpravi omejitev glede pritoka tujega kapitala privabila veliko tujih neposrednih investicij. Tuje multinacionalke oziroma podjetja v tuji lasti so svoja sredstva investirala bodisi v obstoječa podjetja bodisi v novo nastala podjetja. Veliko tujih multinacionalk je na Madžarskem odprlo svoje sedeže prav v Budimpešti, ki so tudi sedeži teh podjetij za srednje- in vzhodnoevropsko regijo.

Dobra prometna in telekomunikacijska infrastruktura v Budimpešti sta veliko prispevali k tujim investicijam v budimpeštansko gospodarstvo. Še posebej se je okrepil pomen mednarodnega letališča v Budimpešti, ki v svoji bližini nima večjega tekmeca. V letalskem prometu so bile ukinjene nekatere letalske linije, ki so Madžarsko povezovale z nekdanjimi sovjetskimi republikami. Namesto teh so bile vzpostavljene nove redne letalske povezave z zahodnoevropskimi državami. Dobre letalske povezave so pripomogle tudi k velikemu razvoju turizma in prihoda tujih hotelskih verig (Kempinski, Hilton, Best Western itd.). Budimpešta je postala zaradi bogate zgodovine in raznolike kulturne dediščine zelo privlačna turistična destinacija.

Na Madžarskem se je z liberalizacijo gospodarstva začela z veliko hitrostjo razvijati trgovina oziroma trgovska dejavnost. Tuje trgovske verige so začele že zelo zgodaj in v velikem obsegu investirati svoj kapital na Madžarsko z odpiranjem velikih

trgovskih centrov na obrobju mest. Največje število velikih trgovsko-nakupovalnih središč na Madžarskem je bilo zgrajenih v Budimpešti in njeni okolici (Tosics 2005a: 260).

Center Budimpešte se je v času tranzicije razvijal v smeri poslovnega in nerezidenčnega središča. V centru mesta so največji delodajalci poleg državnih uradov predvsem banke, zavarovalnice, tuja trgovska podjetja in podjetja turistične industrije (hoteli, restavracije, muzeji itd.). Večino teh podjetij je bilo lastninjenih v začetku devetdesetih let in mnoga izmed njih so bila prodana tujim lastnikom.

Velike spremembe v gospodarstvu so imele posreden in neposreden vpliv tudi na priseljevanje oziroma odseljevanje prebivalstva. Na področju migracij se je zgodil oziroma poteka podoben trend kot v ostalih postsocialističnih mestih. Gre predvsem v smeri odseljevanja ljudi iz centra na obrobje Budimpešte oziroma v njena satelitska mesta. Stanovanjska naselja v Budimpešti so se po letu 1991 razvijala predvsem na obrobju mesta. Nekateri primestni predeli so z ustanavljanjem novih podjetij in izgradnjo modernih stanovanjsko-poslovnih objektov postali privlačnejši in tudi bolj dinamični glede priseljevanja prebivalstva. Danes postaja oddaljenost bivališča od delovnega mesta vse manj pomembna. Ljudje vse bolj prisegajo na kvaliteto bivanja, ki jim ga omogoča okolje, v katerem želijo živeti.

Število prebivalcev se je v Budimpešti po letu 1980 zmanjševalo. Budimpešta je tako v primerjavi z ostalimi deli Madžarske doživela največji negativni prirast prebivalcev. Po statističnih podatkih se je število prebivalcev v Budimpešti v obdobju med letoma 1993 in 2000 zmanjšalo za okoli 7 %, medtem ko so v enakem preučevanem obdobju na področju celotne Madžarske beležili 2 % negativni prirast prebivalstva. Po pričakovanjih in glede na trende v postsocialističnih državah se je število prebivalcev v enakem preučevanem obdobju v širši budimpeštanski regiji povečalo za 9 % (Tosics 2005a: 265).

Število prebivalcev se je torej v Budimpešti v obdobju med letoma 1980 in 1998 zmanjševalo. Vendar ta negativni prirast ni bil enako intenziven v vseh okrožjih mesta. Leta 1998 je bil delež prebivalstva v posameznih predelih mesta Budimpešte

glede na stanje oziroma število prebivalcev v letu 1980 (100 %) sledeč (Tosics 2005a: 265):

- 69,6 % prebivalcev v centralnem delu Budimpešte (I. in V. okrožje);
- 75,4 % v ožjem središču (VI.–X. okrožje);
- 82,8 % v prehodnem pasu (X., XIII., XIV. okrožje);
- 91,3 % v elitnem predelu Bude (II., III., XI., XII., XXII. okrožje);
- 105,6 % obrobju Budimpešte (IV., XV.–XXI. okrožje).

7.3.3 STANOVANJSKA POLITIKA IN GIBANJE CEN NEPREMIČNIN V BUDIMPEŠTI PO LETU 1991

Na Madžarskem se je podobno kot v ostalih postsocialističnih državah po drugi svetovni vojni zgodila nacionalizacija premoženja. V tem obdobju se je v večjih mestih na Madžarskem izoblikoval državni sklad najemniških stanovanj. V obdobju po drugi svetovni vojni in vse do leta 1989 je komunistična partija zelo redko omogočila in priznala zasebno lastništvo stanovanj in enodružinskih hiš. Stanovanjska politika v zvezi z izgradnjo stanovanjskih enot, prenovo že obstoječih stanovanjskih hiš in višine najemnin se je v tem obdobju določala na ravni države.

S propadom komunizma oziroma socializma je bil državni sklad stanovanj prenesen na posamezne lokalne oblasti. S privatizacijo in novo stanovanjsko politiko na Madžarskem so lokalne oblasti oziroma država ponudile v odkup državna stanovanja obstoječim najemnikom po diskontirani ceni. Država oziroma mesto je določila za odkup stanovanj izredno ugodne pogoje vsem dotedanjim najemnikom. Večina do tedaj najemniških stanovanj je bilo prodanih v višini 15 % tržne cene, v kolikor ta stanovanja niso bila obnovljena vsaj 15 let. Poleg tega jim je država omogočala še dodatne ugodnosti, v kolikor so plačali v gotovini 60 % že diskontirane cene. Druga ponujena možnost državljanom je bila nakup stanovanja na obroke. V tem primeru so morali kupci plačati 10 % diskontirane cene v gotovini, ostalo pa v mesečnih obrokih z ročnostjo vse do 35 let in z nizko 3 % fiksno letno obrestno mero. Lastniki privatiziranih stanovanj so lahko ta stanovanja prodali oziroma jih dali v najem brez

kakršnihkoli zakonskih omejitev. Država je pri privatiziranih stanovanjih dovoljevala njihovo spremembo namembnosti v poslovne prostore. Po privatizaciji in odkupih stanovanj je v lasti mesta Budimpešte ostalo samo še 10 % vseh budimpeštanskih stanovanj (Tosics 2005a: 262–263).

Zgoraj opisan način privatizacije je povzročil zmanjšanje maneverskega prostora lokalnih oblasti glede stanovanjske politike in zaton trga najemniških stanovanj. Z vidika pravičnosti bi morala država oziroma lokalne oblasti omejiti takojšnjo preprodajo nepremičnin, kupljenih po diskontirani ceni.

V Budimpešti velja podoben trend gibanja cen stanovanj kot v ostalih post-socialističnih prestolnicah. V času tranzicije je tudi v Budimpešti pozitiven trend rasti cene kvadratnega metra stanovanjskih površin. Cene so predvsem odvisne od lokacije nepremičnine. Zaradi vstopa Madžarske v Evropsko unijo se je povpraševanje po nepremičninah v Budimpešti še dodatno povečalo. Budimpešta je zaradi nizke cene delovne sile še vedno zelo zanimiva lokacija za naložbe v poslovne prostore, stanovanjske enote in podjetja.

8 ZAKLJUČEK

Postsocialistične države srednje in vzhodne Evrope so se v osemdesetih letih prejšnjega stoletja soočale z različnimi gibanji, ki so se zavzemala za spremembe političnega in gospodarskega sistema. V obdobju po drugi svetovni vojni in vse do leta 1989 oziroma 1991 je bila v teh državah na oblasti komunistična partija. Gospodarski sistem je temeljil na netržni centralnoplanski ekonomiji in državni oziroma družbeni lastnini. Centralnoplanski gospodarski sistem se je v primerjavi z zahodnokapitalističnim gospodarskim sistemom izkazal za neučinkovitega, saj so tvorci gospodarske politike s svojim planskim načinom vodenja gospodarstva povsem zanemarili razmere na trgu, ki jih oblikujeta povpraševanje in ponudba. Zaradi neobstoja zasebnega kapitala je bila tudi zelo omejena zasebna podjetniška iniciativa, ki teži k učinkoviti izrabi in alokaciji virov. V postsocialističnih državah se je po drugi svetovni vojni razvijal predvsem industrijski sektor, medtem ko je bil storitveni sektor popolnoma nerazvit.

Mesta v postsocialističnih državah srednje in vzhodne Evrope so se v obdobju pred letom 1989 razvijala v skladu z odločitvami, ki jih je sprejemala komunistična partija. Tako je prišlo do nastanka in rasti mest, v katerih so odpirali različne industrijske obrate. Takratne oblasti so administrativno regulirale priseljevanje ljudi v določena mesta in regije. S tem so želeli omogočiti razvoj novih industrijskih mest. Zasebna lastnina je bila zaradi povojne nacionalizacije premoženja precej omejena in veliko ljudi je v tistem času živelo v stanovanjih, ki so bila v državni oziroma družbeni lasti.

Padec berlinskega zidu leta 1989 je bil ena izmed prelomnic, ki so vodile do velikih političnih, gospodarskih in institucionalnih sprememb v totalitarnih državah srednje in vzhodne Evrope. V teh državah je prišlo do zloma komunističnega oziroma socialističnega političnega sistema in uvedbe demokracije. Razpisane so bile večstrankarske parlamentarne volitve in države so dobile demokratično izvoljene vlade. Vlade in parlamenti so se morali na začetku soočiti s sprejemom nove zakonodaje na vseh področjih.

S sprejetjem nove zakonodaje na gospodarskem področju je prišlo do uvedbe tržne ekonomije, procesov denacionalizacije in privatizacije državnega kapitala ter s tem do obstoja zasebne lastnine. Države so se privatizacije podjetij lotile na različne načine in bile pri tem z vidika pravičnosti razdelitve različno uspešne. Večina kapitala je na koncu prišla v last določenih posameznikov, investicijskih skladov in tujih podjetij. Tuja podjetja so s svojimi neposrednimi investicijami na Madžarskem odigrala precej aktivno vlogo v privatizacijskem procesu, medtem ko je bila začetna faza privatizacije v Sloveniji in na Češkem namenjena predvsem domačim investitorjem.

Uvedba tržne ekonomije, ki deluje na podlagi povratnih informacij povpraševanja in ponudbe ter interesov zasebnega kapitala, prinaša velike premike v delovanju gospodarstva. V postsocialističnih državah srednje Evrope so tako odpravili centralnoplanski način vodenja gospodarske politike in vzpostavili temelje za delovanje tržne ekonomije. V začetku tranzicijskega obdobja so se nekdanje komunistične oziroma socialistične države znašle v gospodarski recesiji. Recesijo sta povzročili predvsem izguba obstoječih trgov in neustrezna produkcija, ki ni bila v skladu s potrebami trga. Zasebni kapital in z njim povezana dobičkonosna naravnost posameznika, tuje neposredne investicije ter vstop na zahodnoevropske trge so nato veliko pripomogli k oživitvi teh gospodarstev in njihovi ponovni rasti.

Srednje in vzhodnoevropska mesta so v tranzicijskem obdobju začela spreminjati svoje lastnosti in podobo. Zaradi novonastalih gospodarskih sprememb, tujih neposrednih naložb, nove zakonodaje na področju lokalne samouprave, globalizacije, zahtev Evropske unije pri njihovi integraciji v EU itd. so post-socialistična mesta začela postajati vse bolj podobna razvitim zahodnokapitalističnim mestom.

V času tranzicije je prišlo do neenakosti v razvoju postsocialističnih mest. Nekdaj močna industrijska mesta so doživela svoj zaton. Svoj pomen in veljavo so začele pridobivati obstoječe (Praga, Budimpešta) in novonastale (Ljubljana) prestolnice. Za prestolnice je značilno, da so v njih državni uradi (ministrstva, parlament, itd.),

lobistični centri, tuja diplomatska predstavništva, univerze in imajo dobro razvito prometno ter telekomunikacijsko infrastrukturo.

Ljubljana, Praga in Budimpešta so se z izgradnjo avtocest, posodobitvijo železniških omrežij in s spremembami v letalskih povezavah začele povezovati v omrežje z ostalimi zahodnoevropskimi mesti. Praga in Budimpešta sta s padcem komunističnega sistema ponovno pridobili mednarodni pomen.

Postsocialistična mesta so v obdobju tranzicije začela s svojo arhitekturno in urbanistično preno. V centru mesta so začeli s preno razpadajočih zgradb in izgradnjo novih modernih poslovno-stanovanjskih objektov. Nova podoba mestnih jeder je rezultat njihove revitalizacije in spodbujanja turistične dejavnosti. V zadnjih letih je zaradi bogate kulturnozgodovinske dediščine opazen vzpon turizma tako v Ljubljani kot tudi v Pragi in Budimpešti, saj število tujih turistov narašča iz leta v leto. Zaradi vzpona turizma je prišlo do novih investicij v obstoječe in nove hotelske objekte, odpiranja novih gostinskih obratov, prenavljanja in posodabljanja muzejev, organiziranja različnih domačin in mednarodnih kulturnih prireditev ter znanstvenih kongresov itd. Vsi ti dejavniki so vplivali na odpiranje tako novih delovnih mest v turizmu kot tudi na privabljanje tujih neposrednih investicij.

Mestna središča v prestolnicah postsocialističnih držav so po letu 1991 začela postajati vse bolj poslovna središča države. V Ljubljani, Pragi in Budimpešti so tuja podjetja začela odpirati sedeže svojih podružnic in podjetij. Mesta so z novimi modernimi in adaptiranimi obstoječimi zgradbami, posodobljeno prometno infrastrukturo ter reklamnimi napisi postala po izgledu zelo podobna zahodnokapitalističnim mestom.

Podobno se je dogajalo tudi z ostalimi mestnimi predeli, v katerih so nekoč delovali industrijski obrati in vojašnice. Na nekaterih nekoč industrijskih in vojaških zemljiščih so zrasla nova moderna poslovno-stanovanjska naselja. Oživitev teh delov je bila odvisna tudi od privlačnosti lokacije, obstoječega družbenega okolja in stopnje onesnaženosti. Predvsem v Budimpešti so neuspešno poizkušali oživiti nekatere nekdanje industrijske predele.

Predhodno naštetá dejstva v tem poglavju potrjujejo HIPOTEZO 1, da je uvedba tržne ekonomije eden glavnih vzrokov za prenovó in revitalizacijo postsocialističnega mesta v srednji Evropi.

Mednarodne korporacije in tuja podjetja so na novonastalih in mednarodno odprtejših trgih držav srednje in vzhodne Evrope videla nove priložnosti za svojo širitev in s tem povečanjem svoje rasti poslovanja, učinkovitosti, dobičkonosnosti itd. Pri privabljanju tujih neposrednih investicij sta bili najuspešnejši Češka in Madžarska. Obe državi sta z državnimi in regionalnimi spodbudami za TNI, stabilnim poslovnim okoljem, cenejšo delovno silo, velikostjo notranjega trga in ustrezno infrastrukturo uspeli privabiti največji delež tujih neposrednih investicij izmed postsocialističnih držav. Slovenija je zaradi svoje relativne majhnosti in zaprtosti kljub vsem uspela privabiti pomemben delež tujih neposrednih investicij. Največ tujih investicij v izbrane države je prišlo iz podjetij, ki imajo svoje sedeže v Nemčiji, Avstriji, Nizozemskem, Veliki Britaniji, Franciji itd. Tuje neposredne investicije so pomenile tudi razvoj storitvenega sektorja in odpiranje novih delovnih mest. Odpiranje novih delovnih mest v storitvenem sektorju v prestolnicah postsocialističnih držav je imelo velik vpliv na notranje migracije prebivalstva.

V postsocialističnih državah je tako z odprtjem državnih meja ponovno zaživela trgovska dejavnost. Lažja prehodnost državnih meja in zmanjšanje administrativnih ovir na področju mednarodne menjave sta v te države privabili mnoge tuje trgovske verige in blagovne znamke. S prihodom produktov tujih blagovnih znamk se je na teh trgih povečala ponudba proizvodov in storitev, s tem pa se je povečala cenovna konkurenčnost. Tuji in domači vlagatelji so začeli podobno kot v razvitih kapitalističnih državah na obrobju mesta graditi velike trgovsko-nakupovalne centre. Prednost velikih trgovsko-nakupovalnih centrov je v dobro urejeni prometni infrastrukturi, brezplačnih parkiriščih in skoncentrirani ponudbi proizvodov in storitev na enem mestu. V centru postsocialističnega mesta je trgovina začela doživljati svoj zaton. Danes skušajo trgovsko dejavnost v mestnih središčih v prestolnicah obuditi z odpiranjem trgovin, ki ponujajo vrhunske blagovne znamke in storitve ter lokalov, ki ponujajo pestro gostinsko ponudbo.

Na področju stanovanjske politike se je v postsocialističnih državah v začetnih letih tranzicije zgodila privatizacija nekdanjih državnih stanovanj oziroma njihov prenos upravljanja in lastništva z države na mesto. V Sloveniji in na Madžarskem so omogočili tedanjim najemnikom nakup stanovanj po diskontirani ceni oziroma pod ostalimi ugodnimi pogoji. Večina prebivalcev Ljubljane in Budimpešte je odkupila ta stanovanja. V Pragi je prav tako prišlo do privatizacije stanovanj, a je še vedno visok delež le-teh ostal v mestni oziroma državni lasti. Ljubljana je tako imela leta 1998 nekaj manj kot 90 % lastniških stanovanj, Praga zgolj okoli 45 % le-teh in v Budimpešti je bilo istega leta čez 90 % stanovanj v zasebni lasti (Dimitrovska-Andrews 2005: 162). Zmanjšani mestni oziroma državni sklad stanovanj je negativno vplival na vodenje ustrezne stanovanjske in najemniške politike. Mestne oblasti tako ne morejo več zelo aktivno posegati na trg najemniških stanovanj. Z odkupom nekdanjih državnih stanovanj, z nastankom nepremičninskih agencij, z ugodnimi stanovanjskimi krediti, s tujimi vlagatelji, zaradi pomanjkanja zazidljivih zemljišč, dolgotrajnih postopkov pri pridobivanju gradbenih dovoljenj itd. je prišlo do velike in hitre rasti cene kvadratnega metra stanovanj in zazidljivih zemljišč. Cene kvadratnega metra v prestolnicah postsocialističnih držav rastejo tudi do 20 % letno. Glavna determinanta višine cene kvadratnega metra je lokacija. Nepremičnine na dobri lokaciji so zelo pridobile svojo ceno, medtem ko so nepremičnine na neatraktivni in socialno občutljivejši lokaciji izgubile privlačnost in ceno. S tem pojavom se je začelo razslojevanje prebivalcev in nastajanje elitnih ter socialno problematičnih naselij. Tako dobivajo postsocialistična mesta zelo podobno strukturo rezidenčnih območij v primerjavi z zahodnokapitalističnimi mesti. V velikih mestnih naseljih (z več kot 2.500 prebivalci) živi v zahodnoevropskih mestih približno med 3 % in 7 % mestne populacije, medtem ko živi v postsocialističnih mestih v podobno velikih mestnih naseljih (glede na št. prebivalcev) kar 20 % do 40 % mestne populacije (Knorr-Siedow in Kisiol v Dimitrovska-Andrews 2005: 168). Rast cen na nepremičninskem področju ima vpliv tudi na migracije prebivalstva, saj je cena kvadratnega metra stanovanjske nepremičnine na obrobju precej nižja kot v središču mesta. Visoke prodajne cene stanovanj in hiš, ustrezna prometna infrastruktura in mirnejša lega so dale zagon gradbenemu sektorju oziroma gradnji ter razvoju spalnih naselij na obrobju mesta oziroma v mestih blizu prestolnice.

Države srednje in vzhodne Evrope so imele kljub povojni industrializaciji in priseljevanju ljudi v mesta manjši delež mestne populacije v primerjavi z zahodnoevropskimi mesti. Po letu 1989 so bile v izbranih državah odpravljene administrativne ovire za priseljevanje ljudi v mesta. V tem obdobju se je zaradi tujih neposrednih investicij povečalo število novih delovnih mest. Pričakovati je bilo, da se bo v postsocialističnih mestih povečalo število prebivalcev. Propad industrije, visoka stopnja brezposelnosti v industrijskem sektorju in hitrejša rast cen nepremičnin v prestolnici v primerjavi s primestni kraji so povzročili, da se dejansko manjša število prebivalcev v Ljubljani, Pragi in Budimpešti, povečuje pa se prebivalstvo v funkcionalni urbani regiji. Danes imajo Ljubljana, Praga in Budimpešta velike dnevne migracije zaposlenih ljudi iz primestja in satelitskih mest.

Predhodni štirje odstavki potrjujejo HIPOTEZO 2, da so tuje neposredne investicije veliko pripomogle k razvoju in migracijam v postsocialističnem mestu v srednji Evropi.

Globalizacija je povzročila oziroma povzroča, da imajo urbani prostori oziroma mesta vse več medsebojnih podobnosti tako v fizičnem razvoju kot tudi v gospodarski strukturi in socialni organiziranosti. Prav tako se vsa mesta soočajo s podobnimi problemi, kot so politika zaposlovanja, stanovanjska politika, zdravstvo, transport in kvaliteta okolja. Z globalizacijo so mesta počasi začela zgubljati svojo lastno identiteto, saj postajajo vse bolj podobna. Do te podobnosti med mesti prihaja kljub velikim razlikam, ki obstajajo med državami in nacijami (Clark 2003: 3).

Prihod tržne ekonomije, povezovanje s kapitalističnimi mesti zahodne Evrope in globalizacija potrjujejo HIPOTEZO 3, da so preučevana mesta (Ljubljana, Praga in Budimpešta) v postsocialističnih državah v zadnjem desetletju postala v urbanističnem, kulturnem in sociološkem smislu zelo podobna zahodnoevropskim mestom. Prav tako so postsocialistična mesta zmeraj bolj enakovreden partner in tekmelec zahodnoevropskim mestom.

Kot ekonomist, prebivalec Ljubljane in obiskovalec Prage ter Budimpešte sem pričakoval, da bo izbrana literatura potrdila pozitiven odgovor na vpliv in pomen tržne

ekonomije na razvoj postsocialističnega mesta v srednji Evropi. Na podlagi predelane literature sem prišel do potrditve vseh treh hipotez.

Postsocialistična mesta v srednji Evropi bodo morala tudi v prihodnje slediti in dohiteti razvitost zahodnoevropskih mest. Osredotočiti se bodo morala predvsem na revitalizacijo starega mestne jedra in na zajezitev negativne neto migracije prebivalcev. Moje osebno mnenje je, da so Ljubljana, Praga in Budimpešta uspešno prehodile pot skozi še ne popolnoma končano tranzicijo. Vseeno jih čaka še veliko izzivov in razvojnih možnosti v tekmi z ostalimi zahodnoevropskimi mesti.

9 SEZNAM LITERATURE

LITERATURA:

1. Andrusz, Gregory (ur.), Harloe, Michael (ur.) in Szelenyi, Ivan (ur.) (1996): Cities After Socialism: urban and regional change and conflict in post-socialist societies. Oxford, Cambridge, Mass.: Blackwell Publishers.
2. Andrusz, Gregory (1996): Structural Change and Boundary Instability. V: Andrusz, Gregory (ur.), Harloe, Michael (ur.) in Szelenyi, Ivan (ur.). Cities After Socialism: urban and regional change and conflict in post-socialist societies. Oxford, Cambridge, Mass.: Blackwell Publishers, 1996, str. 30–69.
3. Banka Slovenije (2005): Neposredne naložbe–Direct Investment, 2004. Ljubljana: Banka Slovenije/ Bank of Slovenia. Leto 10, Št. 1, str. 1–89.
4. Baylis, John and Smith, Steve (1999): The Globalization of World Politics. Oxford: Oxford University Press.
5. Böhm, Andreja (1994): Privatization in Central & Eastern Europe 1994. Ljubljana. CEEP.N.
6. Böhm, Andreja in Simoneti, Marko (1994): Privatization in Central & Eastern Europe 1993. Ljubljana: CEEP.N.
7. Božič, Dejan (2002): Neposredne tuje investicije iz Italije v Slovenijo. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
8. Brada, Josef C. (1996): Privatization Is Transition – Or Is It? Pittsburgh: Journal od Economic Perspectives, Volume 10, Number 2, str. 67–86.

9. Cabada, Ladislav (2000): Procesi in problemi konsolidacije demokracije—primer Češke republike. V: Fink-Hafner, Danica (ur.), Haček, Miro (ur.). Demokratični prehodi I: Slovenija v primerjavi s srednjeevropskimi post-socialističnimi državami. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2000, str. 95–113.
10. Calvocoressi, Peter (1996): World Politics since 1945. London and New York: Longman.
11. Clark, David (2003): Urban World/Global City. London and New York: Routledge.
12. Csepi, Lajos in Lukacs Erzsebet (1994): Privatization in Hungary V: Böhm, Andreja (ur.) Privatization in Central & Eastern Europe 1994. Ljubljana. CEEP, str. 180–197.
13. Dimitrovska-Andrews, Černič-Mali and Turner (1997): Conference proceedings; International Conference Housing in Transition. Piran: Urbanistični inštitut Slovenije.
14. Dimitrovska-Andrews, Kaliopa (1998): Obvladovanje mesta: formalni in neformalni vzvodi (re)urbanizacije= Mastering the city: formal and informal planning. Ljubljana: Urbani Izziv, letnik 9, št. 2, str. 3–15, 111–116.
15. Dimitrovska-Andrews, Kaliopa (2000): Procesi urbanizacije v Sloveniji in posledice na urbana omrežja= Urbanisation processes in Slovenia and their effects on urban networks. Ljubljana: Urbani Izziv, letnik 11, št. 1, str: 3–15, 117–124.
16. Dimitrovska-Andrews, Kaliopa (2005): Mastering the post-socialist city: Impacts on planning the built environment V: Hamilton, F. E. Ian (ur.), Dimitrovska-Andrews, Kaliopa (ur.), Pichler-Milanović, Nataša (ur.).

Transformation of cities in Central and Eastern Europe: towards globalization. Tokyo: United Nations University Press, 2005, str. 153–186.

17. Dunning, H. John and Rojec, Matija (1994): Foreign Privatization in Central and Eastern Europe. Ljubljana: CEEP.
18. Enyedi, György (1998): Transformation in Central European postsocialist cities. Pecs: Center for Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences.
19. Enyedi, György and Szirami, Viktoria (1992): Budapest: A central European capital. London: Belhaven Press.
20. Evans, Graham and Newnham, Jeffrey (1998): Dictionar of International Relations. London: Penguin Books.
21. FERFILA, Bogomil (1989): Ekonomski in politični pluralizem. V: BIBIČ, Adolf (ur.). Politični pluralizem in demokratizacija javnega življenja: (zbornik referatov). Ljubljana: Slovensko politološko društvo, str. 254–266.
22. Fink-Hafner, Danica (ur.) in Haček, Miro (ur.) (2000): Demokratčni prehodi, Slovenija v primerjavi s srednjeevropskimi post-socialističnimi državami. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
23. Fowler, P. Edmund (1995): Building Cities that Work. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press.
24. GANTAR, Pavel (2002): Tranzicija, identitete in urbani razvoj Ljubljane. V: KOS, Drago (ur.) (2002) *Sociološke podobe Ljubljane*, (Knjižna zbirka Teorija in praksa). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, str. 43–60.
25. Glas, Miroslav (1997): Ekonomija. Ljubljana: DZS.

26. Glas, Miroslav in Vahčič, Aleš (1998): Uvod v narodno gospodarstvo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta.
27. Hamilton, Ian F. E. (ur.), Dimitrovska-Andrews, Kaliopa (ur.) in Pichler-Milanovič Nataša (ur.) (2005): Transformation of Cities in Central and Eastern Europe: towards globalization. Tokyo: United Nation University Press.
28. Hamilton, Ian F. E. in Carter, W. Francis (2005): Foreign direct investment and city restructuring V: Hamilton, F. E. Ian (ur.), Dimitrovska- Andrews, Kaliopa (ur.), Pichler-Milanović, Nataša (ur.). Transformation of cities in Central and Eastern Europe: towards globalization. Tokyo: United Nations University Press, 2005, str. 79–152.
29. Hočevar, Marjan (2000): Novi urbani trendi: prizorišča v mestih omrežja med mesti. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
30. Isachsen, Hamilton and Gylfason (1992): Understanding the Market Economy. Oxford: Oxford University Press.
31. Jensen, Ole. B. and Richardson Tim (2004): Making European Space; Mobility, power and territorial identity. London and New York: Routledge.
32. Keivani, Parsa and McGreal (2001): Globalisation, Institutional Structures and Real Estate Markets in Central European Cities. Glasgow: Urban Studies, Vol 38., No. 13, str. 2457–2476.
33. Kiss, Eva (2002): Restructuring in the Industrial Areas of Budapest in the Peroid of Transition. Glasgow: Urban Studies, Vol 39., No. 1, str. 69–84.
34. Košir, Fedja (1993): Zamisel mesta. Ljubljana: Slovenska matica.

35. Kovacs, Zoltan (1994): A City at the Crossroads: Social and Economic Transformation in Budapest. Glasgow: Urban Studies, Vol 31., No. 7, str. 1081–1096.
36. Meyer, Klaus (1998): Direct Investment in Economies in Transition. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
37. Mihelič, Breda (1983): Urbanistični razvoj Ljubljane. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Partizanska knjiga.
38. Mumdorf, Lewis (1969): Mesto v zgodovini. Ljubljana: DZS.
39. Murrell, Peter (1996): How Far Has the Transition Progressed? Pittsburgh: Journal of Economic Perspectives, Volume 10, Number 2, str. 25–44.
40. Musil, Jiri (1995): The End of Czechoslovakia. Budapest, London, New York: Central European University Press.
41. Musil, Jiri (2005): Prague returns to Europe. V: Hamilton, F. E. Ian (ur.), Dimitrovska-Andrews, Kaliopa (ur.), Pichler-Milanović, Nataša (ur.). Transformation of cities in Central and Eastern Europe: towards globalization. Tokyo: United Nations University Press, 2005, str. 281–317.
42. Pavlin, Branko in Sluga, Gregor (2000): Ljubljana kot zaposlitveno središče. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
43. Pichler-Milanović, Nataša (2005): Ljubljana: from "beloved" city of the nation to Central European "capital". V: Hamilton, F. E. Ian (ur.), Dimitrovska-Andrews, Kaliopa (ur.), Pichler-Milanović, Nataša (ur.). Transformation of cities in Central and Eastern Europe: towards globalization. Tokyo: United Nations University Press, 2005, str. 318–363.

44. PICHLER-MILANOVIĆ, Nataša (2001): Primerjalne ali konkurenčne prednosti Ljubljane v procesu evropskih integracij. *Urbani izziv*, 2001, let. 12, št. 1, str. 69–85.
45. PRUNK, Janko (2000): Tranzicijske poti v Sloveniji in srednjeevropskih državah v letih 1989-1992/1993. V: FINK-HAFNER, Danica (ur.), HAČEK, Miro (ur.). *Demokratski prehodi I : Slovenija v primerjavi s srednjeevropskimi post-socialističnimi državami*, (Knjižna zbirka Profesija). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2000, str. 43–57.
46. Repe, Božo (2002): *Jutri je nov dan, Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana: Modrijan.
47. Repe, Božo (2003): *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (II. Del: Slovenci in federacija)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
48. Rojec, Mitja in Stanojević, Miroslav (2001): *Motivi in strategije tujih investitorjev v Sloveniji*. Ljubljana: UMAR.
49. Roland, Gerard (2002): *The Political Economy of Transition*. Pittsburgh: Journal of Economic Perspectives, Volume 16, Number 1, str. 29–50.
50. Samuleson, Paul A. And Nordhaus, William D. (1998): *Economics 16th Edition*. Boston: Irwin McGraw-Hill.
51. Studen, Andrej (1995): *Stanovati v Ljubljani*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
52. Suda, Zdenek and Musil, Jiri (2002): *The meaning of liberalism: East and West*. Budapest, New York: Central European University Press.
53. Statistični urad Republike Slovenije (2006): *Slovenske regije v številkah*. Ljubljana: Tiskarna Januš.
(dostopno 15. IV. 2007 tudi na http://www.stat.si/pub_regije.asp)

54. Svejnar, Jan (2002): Transition Economies: Performance and Challenges. Pittsburgh: Journal of Economic Perspectives, Volume 16, Number 1, str. 3–28.
55. Sykora, Ludek (1994): Local Urban Restructuring as a Mirror of Globalisation Processes: Prague in the 1990s. Glasgow: Urban Studies, Vol 31., No. 7, str. 1149–1166.
56. Šalehar, Andreja (1999): Pomen in vloga investicijskih vzpodbud pri pridobivanju neposrednih tujih investicij s poudarkom na Sloveniji. Magistrsko delo. Ekonomska Fakulteta: Ljubljana.
57. Tepina, Marjan (1996): Prostor in čas urbanizma in Ljubljane urbane: ob stoletnici urbanizma 1895–1995. Ljubljana: ČŽP Enotnost.
58. Tosics, Ivan (2005): City development in Central and Eastern Europe since 1990: The impacts of internal forces. V: Hamilton, F. E. Ian (ur.), Dimitrovska-Andrews, Kaliopa (ur.), Pichler-Milanović, Nataša (ur.). Transformation of cities in Central and Eastern Europe: towards globalization. Tokyo: United Nations University Press, 2005, str. 44–78.
59. Tosics, Ivan (2005a): Post-socialist Budapest: The invasion of market forces and the response of public leadership. V: Hamilton, F. E. Ian (ur.), Dimitrovska-Andrews, Kaliopa (ur.), Pichler-Milanović, Nataša (ur.). Transformation of cities in Central and Eastern Europe: towards globalization. Tokyo: United Nations University Press, 2005, str. 248–280.
60. Toš, Niko (1988): Metode družboslovnega raziskovanja. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
61. UNCTAD (2004a): FDI Profile: Slovenia. (Dostopno 15. V. 2007 na http://www.unctad.org/sections/dite/fdistat/docs/wid_cp_si_en.pdf)

62. UNCTAD (2004b): FDI in Brief: Slovenia. (Dostopno 15. V. 2007 na http://www.unctad.org/sections/dite_fdistat/docs/wid_ib_si_en.pdf)
63. UNCTAD (2004e): FDI Profile: Czech Republic. (Dostopno 15. V. 2007 na http://www.unctad.org/sections/dite_fdistat/docs/wid_cp_cz_en.pdf)
64. UNCTAD (2004f): FDI in Brief: Czech Republic. (Dostopno 15. V. 2007 na http://www.unctad.org/sections/dite_fdistat/docs/wid_ib_cz_en.pdf)
65. UNCTAD (2004c): FDI Profile: Hungary. (Dostopno 15. V. 2007 na http://www.unctad.org/sections/dite_fdistat/docs/wid_cp_hu_en.pdf)
66. UNCTAD (2004d): FDI in Brief: Hungary. (Dostopno 15. V. 2007 na http://www.unctad.org/sections/dite_fdistat/docs/wid_ib_hu_en.pdf)
67. Večernik, Jiri (1999): Ten Years of rebuilding capitalism. Praha: Academia.
68. Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij (Uradni list RS, št. 55–2514/1992: str. 3117).
69. Zakon o deviznem poslovanju (Uradni list RS št. 23/99).

INTERNETNI VIRI:

1. Internet 1 dostopno 14. VIII. 2006 na:
<http://impulzus.sch.bme.hu/info/hunhist.html#kadar>
2. Internet 2 dostopno 15. VI. 2006 na :
<http://e-uprava.gov.si/e-uprava/poslovneSituacijeStran.euprava?dogodek.id=116>

3. Internet 3 dostopno 29. IX. 2006 na :
<http://www.ljubljana.si/si./ljubljanazgofovina/default.html>
4. Internet 4 dostopno 2. XI. 2006 na:
<http://www.lju-airport.si/vsebina.asp?IDM=74>
5. Internet 5 dostopno 8. XII. 2006 na:
<http://www.slonep.net>
6. Internet 6 dostopno 8. IV. 2007 na:
<http://sl.wikipedia.org/wiki/Praga>
7. Internet 7 dostopno 8. IV. 2007 na:
<http://www.prague-guide.co.uk/prague-history.htm>
8. Internet 8 dostopno 1. V. 2007 na:
http://www.czso.cz/eng/redakce.nsf/i/statistical_offices_abroad_europe
9. Internet 9 dostopno 1. V. 2007 na:
http://www.czso.cz/kraje/pr/publikace/roc_2004/data/eng/data/html/character.htm
10. Internet 10 dostopno 21. V. 2007 na:
<http://www.budapest.com/history.html>
11. Internet 11 dostopno 25. V. 2007 na:
<http://portal.ksh.hu/>
12. Internet 12 dostopno 2. IX. 2006 na:
http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=NAS&sifra=061